

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Науково-практичний журнал

4 (60) ' 2011

УДК 347.(77+78)

Журнал засновано в лютому 2002 року,
перейменовано у листопаді 2005 року,
внесено до переліку фахових видань
БАК України з юридичних наук

ЗАСНОВНИК

*Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності
Національної академії
правових наук України*

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 10573 від 07.11.2005 року.

Рекомендовано до друку Вченою
радою НДІ інтелектуальної
власності НАПрН України,
(протокол № 7 від 29.06.2011 року).

Редакція:

Прахів Б. Г. — головний редактор,
Петренко С. А. — заступник
головного редактора,
Мацкевич О. О. — редактор,
Осипова А. О. — літературний
редактор,
Петренко І. І. — відповідальний
секретар.

Адреса редакції:

**03680, МСП, м. Київ-150,
вул. Боженка, 11, корп. 4
Тел.: 228-21-37, 228-22-16
Тел./факс: 200-08-76
www.ndiiv.org.ua
e-mail: letter@i.kiev.ua**

Надруковано з оригінал-макета
в ТОВ «Лазурит-Поліграф», 04080,
м. Київ, вул. Костянтинівська, 73,
тел./факс: (044) 417-21-70, свідоцт-
во суб'єкта видавничої справи ДК
№ 3133 від 17.03.2008 року.

Здано до набору 02.08.2011 року.
Підписано до друку 15.08.2011 року.
Формат 70х108/16. Папір офсетний.
Друк офсетний.
Наклад 300 примірників. Зам. 193.

ЗМІСТ

Авторське право

Комзюк Л. Значення проекту
Європейського кодексу авторського права
для гармонізації авторського права
у процесі європейської
інтеграції 3

Дроб'язко В. Цивільно-правові способи
захисту авторських прав у США 10

Штефан А. Відеограма: досліджуємо
правову природу 16

Афанасьєва К. Авторське право на похідні
твори у видавничій діяльності 21

Договірні відносини

Батова В. Аналіз вимог міжнародних
договорів України у сфері наукового
та науково-технічного співробітництва
щодо забезпечення прав інтелектуальної
власності в процесі здійснення
зазначеної діяльності 29

Право інтелектуальної власності

Бенедисюк І. Реалізація функцій
права в процесі захисту прав
інтелектуальної власності 35

Наукова рада журналу:

Довгерт А. С., чл.-кор. НАПрНУ, д.ю.н., проф; Кузнецова Н. С., акад. НАПрНУ, д.ю.н., проф; Майданик Р. А., чл.-кор. НАПрНУ, д.ю.н., проф.; Малишева Н. Р., д.ю.н., проф.; Пасенюк О. М., голова ВАСУ; Патон Б. Є., през. НАНУ, д.т.н.; Побірченко І. Г., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Притика Д. М., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Редько В. В., д.с.-г.н.; Сташис В. В., акад. НАПрНУ, д.ю.н.; Тацій В. Я., през. НАПрНУ, д.ю.н.; Шемпученко Ю. С., акад. НАНУ, акад. НАПрНУ, д.ю.н.

Редакційна колегія журналу:

Орлюк О. П. (голова редакційної колегії), Дорошенко О. Ф. (заступник голови редакційної колегії), Андрощук Г. О., Бутнік-Сіверський О. Б., Галиця І. О., Грошевий Ю. М., Дроб'язко В. С., Захарченко Т. Г., Копиленко О. Л., Крупко П. М., Крупчан О. Д., Мироненко Н. М., Москаленко В. С., Нежиборець В. І., Панов М. І., Петришин О. В., Пічкур О. В., Святоцький О. Д., Семчик В. І., Сегай М. Я., Сидоров І. Ф., Солощук М. М., Теплюк М. О., Тихий В. П.

Мікуліна М. Особисті немайнові права інтелектуальної власності як складова інтелектуальної приватності фізичної особи 42

Патентне право

Прахов Б. В обход патентообладателя 46

Засоби індивідуалізації

Вороницька-Гайдак Н. Антимонопольний комітет України як суб'єкт захисту права власності на знак для товарів та послуг 51

Комерційна таємниця

Чікін С., Черненко В. Комерційна таємниця як об'єкт управління на підприємстві: дії правового характеру 56

Право та інновації

Ревуцький С. Теоретичні підходи до формування та розвитку інфраструктури інтелектуальної власності як важливої складової національної інноваційної системи 61

Сімсон О. Теорії походження інновацій у контексті економіки знань 72

Погляд науковця

Гетьманцев Д. Поняття «зобов'язання» у фінансовому законодавстві України 80

Головенко О. Особливості застосування заходів адміністративної відповідальності за фінансові правопорушення 87

Скутельник П. Участь фінансових органів загальної та спеціальної компетенції у процедурах банкрутства 93

Романюк В. Реалізація принципів міжнародного податкового права у Податковому кодексі України 99

ЗНАЧЕННЯ ПРОЕКТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОДЕКСУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ДЛЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ АВТОРСЬКОГО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Леонід Комзюк,
*заступник директора з наукової роботи НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
докторант кафедри цивільного права Київського
національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

Порівняно з багаторічним досвідом розробки проекту Європейського цивільного кодексу (Європейського кодексу приватного права), зокрема Принципів європейського договірного права, який сягає ще 80-х років ХХ століття, кодифікаційні процеси у сфері інтелектуальної власності ЄС мають значно скромнішу історію та менш значні здобутки. Це було зумовлено, зокрема, й недостатньою чіткістю визначення у засновницьких документах ЄС його компетенції у цій сфері. Ситуація з обсягом і визначеністю компетенції щодо гармонізації охорони прав інтелектуальної власності докорінно змінилась у зв'язку з прийняттям Лісабонських договорів, які відкривають якісно новий етап у зближенні національних законодавств держав-членів ЄС про інтелектуальну власність, зокрема й про авторське право. Так, ч. 1 ст. 118 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі — ДФЕС) передбачено, що в контексті створення і функціонування внутрішнього ринку Європейський Парламент і Рада, діючи відповідно до звичайної законодавчої процедури, встановлюють заходи зі «створення [титулів] європейських прав інтелектуальної власності для впровадження однакової охорони прав інтелектуальної власності у всьому Союзі і введення централізованих механізмів Союзу з надання дозволів, координації та нагляду (centralised

Union-wide authorisation, coordination and supervision arrangements)» [1].

Це вже активізувало процес апроксимації охорони прав інтелектуальної власності, й авторського права також, і в найближчій перспективі піднесе їх (апроксимацію й охорону) на значно більш високий рівень. Перші та досить радикальні кроки на цьому шляху вже намічені й оголошені в повідомленні Європейської Комісії від 24.05.2011 року за досить промовистою назвою «Єдиний ринок для прав інтелектуальної власності...» [2], в якому викладено сучасну стратегію щодо прав інтелектуальної власності в ЄС. Вони показують, що Європейська Комісія має намір повною мірою використати апроксимаційний потенціал згаданої ст. 118.

Так, Європейська Комісія особливо наголошує, що «розглядатиме також здійсненність створення додаткового «унітарного» титулу авторського права на підставі ст. 118 ДФЕС і його потенційний внесок до єдиного ринку, правоволодільців і споживачів» [2]. У цьому контексті Європейська Комісія розглядає «створення Європейського кодексу авторського права» як один з можливих підходів для «більш далекосяжної перебудови авторського права на європейському рівні», що міг би містити в собі «всеохопну кодифікацію нинішнього «тіла» директив про авторське право ЄС для того, щоб гармонізувати та консолідувати автор-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ське право й суміжні права на рівні ЄС». На думку Європейської Комісії, це також надало б можливість розглянути, чи потребують гармонізації або оновлення на рівні ЄС винятки і обмеження авторського права, встановлені Директивою 2001/29/ЄС. Кодекс міг би таким чином допомогти прояснити відносини між різними виключними правами правоволодільців та обсягом винятків і обмежень цих прав [2]. Оскільки ці проблеми вимагають подальшого вивчення й аналізу, Європейська Комісія розглядатиме їх, між іншим, в контексті діалогу з правоволодільцями, що передбачається в Цифровому порядку денному для Європи, і повідомить в 2012 році, чи потрібно, зокрема, оновити Директиву 2001/29/ЄС [2].

У світлі цих нових стратегічних підходів Європейської Комісії у сфері інтелектуальної власності можемо вважати кроком на випередження з великим прогностичним потенціалом розробку оновлених доктринальних підходів щодо основних інститутів і категорій авторського права, започатковану в 2002 році групою видатних науковців з провідних європейських університетів (об'єднаних у The Wittertem Projekt), у результаті якої в 2010 році з'явився досить ґрунтовний проєкт Європейського кодексу авторського права (далі — ПЕКАП) [3]. Адже саме Європейський кодекс авторського права може стати одним з найбільш перспективних та ефективних засобів майбутньої апроксимації авторського права в ЄС. Оскільки ЄС й досі не має компетенції щодо прийняття кодексів (навіть із врахуванням далекосяжних можливостей згаданої ст. 118), то заявлене Європейською Комісією «creating an optional «unitary» copyright title on the basis of Article 118 TFEU» [2], найбільш імовірно, буде здійснюватись через використання таких найбільш адекватних, на нашу думку, у цьому випадку правових форм як регламенти, адже директиви вже будуть

не здатні, як раніше, забезпечити потрібний рівень апроксимації, котра, очевидно, може вийти за межі гармонізації та наблизиться до рівня уніфікації, що наявна у сфері правової охорони промислової власності в ЄС. Проте, не виключено, що в такому разі регламент, як усталений і потужний правовий інструмент, може стати засобом надання чинності Європейському кодексові авторського права.

Цьому явищу поки що не приділено належної уваги вітчизняними науковцями. Проте загальна теоретична база для розробки теми вже закладена у фундаментальних працях за редакцією Ю. Капіці [4] та О. Орлюк [5, 40–54]. Деякі аспекти гармонізаційних процесів у сфері авторського права ЄС висвітлені й у статтях автора [6]. За кордоном з'явилися перші наукові розвідки, в яких містяться, здебільшого, стримано позитивні оцінки ПЕКАП та його значення для подальшої гармонізації авторського права ЄС [7]. Основні положення ПЕКАП і реакцію на нього наукової громадськості його розробники і деякі інші європейські та американські вчені обговорювали нещодавно на спеціальній науковій конференції, що відбулась у квітні цього року (проте, крім програми конференції [8], автор, на жаль, не має жодних інших даних про неї). Все викладене вище й актуалізує дослідження ПЕКАП та результати цього дослідження, про які коротко розповімо далі.

*Метою цієї статті є аналіз гармонізаційного потенціалу ПЕКАП в контексті формування *acquis communautaire* у сфері інтелектуальної власності ЄС.*

Робота над ПЕКАП здійснювалась у межах міжнародної програми, фінансованої урядом Нідерландів (The Wittertem Projekt). До складу групи науковців, які працювали над проєктом, входили, зокрема, такі відомі вчені, як: професори Л. Бентлі (Centre of Intellectual Property and Information

Law, University of Cambridge, автор класичних праць з питань інтелектуальної власності) [9], Т. Дрейер (Institut für Informations- und Wirtschaftsrecht, Zentrum für angewandte Rechtswissenschaft, Karlsruhe Institute of Technology, автор праць з питань авторського права ЄС) [10], Р. Гілті (Max Planck Institute for Intellectual Property, Competition and Tax Law, Munich, автор праць з питань інтелектуальної власності, авторського права) [11], Б. Гугенгольтц (Instituut voor Informatierecht, Universiteit van Amsterdam, автор популярних праць з питань інформаційного та авторського права) [12], А. Стровел (Strowel) (Facultés universitaires Saint-Louis, Bruxelles, автор популярних праць з питань теорії інтелектуальної власності та авторського права) [13; 14], Д. Бісер (Universiteit Leiden), Дж. Бінг (Institut for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo), Р. Кларк (University College Dublin), Ф. Готцен (Centrum voor Intellectuele rechten, Katholieke Universiteit Leuven), М. Рікольфі (Universita degli Studi di Torino), Е. Трапле (Uniwersytet Jagiellonski w Krakowie) та інші (спочатку 7 членів проектного комітету, а всього 15 осіб) з провідних наукових інтелектуально-правових шкіл різних європейських країн [3].

Метою ПЕКАП є сприяння прозорості й узгодженості європейського авторського права. Робота над ним відображала стурбованість авторів браком транспарентності на європейському рівні правотворення у сфері авторського права, зокрема недостатнім зважанням на думку наукової спільноти. Розробники проекту прагнули створити кодекс, який насамперед охороняв би моральні й економічні інтереси творців і водночас слугував би інтересам суспільства, сприяючи створенню та поширенню творів літератури, мистецтва та науки [3].

Автори також висловлюють обґрунтоване сподівання, що ПЕКАП зможе стати моделлю та реферативним посіб-

ником для майбутньої гармонізації чи уніфікації авторського права на європейському рівні. Адже, незважаючи на двадцятирічний досвід гармонізації авторського права ЄС шляхом прийняття директив і зростання значення прецедентів Європейського суду, законодавство про авторське право в державах-членах ЄС і досі суттєво відрізняється. Все ж робоча група не поділяє позиції про необхідність введення уніфікованої європейської правової бази (unified European legal framework) у сфері авторського права [3].

ПЕКАП складається з **преамбули і 5 глав, поділених на 28 статей**, тобто є досить невеликим за обсягом (однак дуже розлогими та змістовними є примітки до кожної статті). Він не стосується проблематики суміжних прав, прав на бази даних, питань захисту авторських прав і деяких інших [3]. Це має своє пояснення, але дещо знижує цінність проекту.

Як вказують автори, цей кодекс не є рекодифікацією авторського права ЄС з чистого аркуша. Він враховує існуючий доробок ЄС — *acquis communautaire* — у цій сфері. Водночас, вони не зводили свою роботу лише до переказу чи консолідації норм 7 директив ЄС про авторське право, які складають основу цього доробку. Радикалізм проектних пропозицій був обмежений також необхідністю залишатись у межах, визначених Бернською конвенцією про охорону літературних і художніх творів, Угодою про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності та договорами ВОІВ, що є чинними для ЄС і його держав-членів [3]. Відсутність конструктивної критики положень цих основних джерел міжнародної охорони авторського права, засвідчуючи прагматизм авторів, водночас знижує доктринально-прогностичний потенціал ПЕКАП.

Розглянемо деякі найважливіші, на нашу думку, положення проекту.

У ст. 1.1 глави 1 «**Твори**» дається традиційне (з посиланням у приміт-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ках на Бернську конвенцію) визначення твору в галузі літератури, мистецтва чи науки як об'єкта авторського права. Об'єктом охорони може бути будь-який твір, незалежно від способу та форми його вираження. Показовою є відсутність вимоги щодо фіксації твору. Передумовою охоронюваності твору є його відповідність критерію результату власної інтелектуальної творчості автора. Та це не просто умова для існування авторського права, вона визначає і межі цього права. Вимоги до критерію творчого характеру є «середніми». Презюмується, що він повинен бути дещо вищим, аніж уміння та праця. Якщо наголос робиться на елементах творчості, то для твору фактажного й функціонального за характером основна увага приділяється наявності певного рівня кваліфікації і праці, тоді як для мистецьких творів більший наголос робиться на особистому вираженні автора. ПЕСКАП не використовує та не визначає термін «оригінальність твору», але, як вказують розробники, на практиці він може все ж бути використаний, аби вказати, що твір кваліфікується як охоронюваний авторським правом. Перелік видів творів, наведений у ст. 1.1, не є вичерпним. Не охороняються авторським правом а) офіційні тексти законодавчого, адміністративного та судового характеру, зокрема й тексти міжнародних договорів, а також офіційні переклади таких текстів; б) офіційні документи, опубліковані органами державної влади. Проте «офіційні» твори приватних авторів будуть захищені, поки вони не стали «офіційними». Крім цього, можуть, як і раніше, виникати питання морального права, незважаючи на виключення таких творів з охорони авторським правом [3].

Досить оригінально побудована глава 2 «**Авторство і належність**» (ownership) (авторських прав). Вона містить лише одну статтю про авторство, а саме ст. 2.1, відповідно до якої

автором твору є фізична особа чи група фізичних осіб, які його створили (знаковим і позитивним моментом є, на нашу думку, невизнання можливості юридичної особи бути автором твору, яке свідчить про те, що автори не підтримали відповідні англо-американські тенденції). У разі визначення кола авторів фільму розробники (у примітці 15) відсилають до відповідної директиви ЄС. Подальші статті глави закріплюють поділ авторських прав на моральні й економічні та закладають деякі основні (і досить «про-авторські» в контексті балансу інтересів авторів як первинних суб'єктів авторського права та їх правонаступників, ліцензіатів і інших категорій суб'єктів авторського права) положення договірного авторського права, брак окремої глави щодо якого досить відчувається в проекті. Відповідно до ст. 2.5, якщо не обумовлено інакше, майнові прав на твір, створений автором у процесі виконання своїх обов'язків або за доручення свого працедавця належать працедавцеві [3]. Це положення варто взяти до уваги як певний орієнтир і для українського законодавця, на якого чекає (і вже зачekanось) завдання уніфікації правового регулювання з цього питання щодо всіх об'єктів інтелектуальної власності. Усуваючи розбіжності між Цивільним кодексом (далі — ЦК) України і спеціальним законодавством, варто, на нашу думку, повернутися до підходів, закладених, зокрема, в Законі України «Про авторське право і суміжні права», які, як бачимо, більше відповідають європейським апроксимаційним тенденціям, аніж приписи ЦК України, які не витримали випробування часом.

У главі 3 «**Моральні права**» привертає увагу перелік і формулювання цих прав (право на оприлюднення (розголошення) твору (right of divulgation), право на атрибуцію (right of attribution), право на цілісність твору (right of integrity)), а також їхня тем-

моральна обмеженість, здебільшого, життям автора (що, як видається, не в усіх випадках варто вітати) [3].

Важливою є першість у цьому переліку права на оприлюднення (розголошення) як права вирішувати, чи і яким чином твір буде розкритий вперше. Воно є чинним (що вбачається досить логічним) протягом життя автора.

Право на атрибуцію охоплює:

- а) право бути ідентифікованим як автор, зокрема і право на вибір способу ідентифікації, та право, якщо автор прийме таке рішення, залишитись неідентифікованим;
- б) право вимагати, щоб ім'я чи назва, яку автор дав творові, були вказані.

Відповідно до ст. 3.3, це право діє «протягом життя автора і [...] років після його смерті» (розробники залишають відкритим питання про визначення цього строку). правонаступники уповноважені здійснювати ці права після смерті автора [3].

Згідно зі ст. 3.4, право на цілісність твору розуміється як право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні, або іншим образливим діям щодо твору, котрі могли б завдати шкоди честі чи репутації автора. Це право діє «протягом життя автора і [...] років після його смерті» (розробники залишають відкритим питання про визначення цього строку). правонаступники уповноважені здійснювати ці права після смерті автора [3].

Новаторськими є положення ст. 3.5 про те, що автор може погодитися не здійснювати свої моральні права. Така згода має бути обмеженою за масштабами, однозначною і поінформованою.

Стаття 3.6 містить певні обмеження щодо здійснення моральних прав інтересами третіх сторін.

Принципово важливим є положення ПСКАП про невідчужуваність моральних прав (ст. 2.2) [3].

Глава 4 «Економічні права» викладена найбільш традиційно як за пере-

ліком прав, так й за їхнім змістом, тому звернемо тут увагу лише на кілька важливих моментів, які стосуються цих прав. Принципово важливим є положення, що первинним суб'єктом (owner) економічних прав є автор твору (ст. 2.3). Ми повністю поділяємо консолідовану позицію авторів ПСКАП щодо великої тривалості сучасного строку дії цих прав (див. примітку 40), яка, до того ж має тенденцію до перманентного подовження, вже й до цього розкритиковану декотрими з авторів [3].

Найбільш цікавими положеннями вирізняється, на нашу думку, глава 5 ПСКАП «Обмеження». У ст. 5.1 вводиться поняття «використання з мінімальними економічним значенням», яке дозволяється без дозволу автора твору та без виплати винагороди. Перелік випадків такого використання є досить широким (що може сформува-ти позитивну тенденцію майбутнього правового регулювання) [3].

Привертають увагу положення ПСКАП щодо вільного використання творів (без виплати чи з виплатою винагороди) в обсязі, виправданому метою використання, для особистого користування, особами з інвалідністю некомерційного характеру, з науковою та освітньою метою, для забезпечення свободи слова й інформації, для сприяння важливим соціальним, політичним і культурним цілям, для забезпечення належного виконання адміністративних, парламентських, судових процедур або громадської безпеки та ін. Особлива увага приділена в ст. 5.4 використанню творів з метою підвищення конкуренції без дозволу та без виплати винагороди, в обсязі, виправданому метою використання. Зокрема, йдеться про використання для цілей зворотнього інжинірингу з метою отримання доступу до інформації особою, яка має право на використання твору.

Будь-яке використання допускається за умови, що воно не суперечить нормальному використанню твору та

не зачіпає необґрунтованим способом законні інтереси автора чи правово-дільця з урахуванням законних інтересів третіх осіб. Ст. 5.6 містить досить детальне формулювання вимог щодо дотримання моральних прав автора у зв'язку з вільним використанням твору, а ст. 5.7 — щодо забезпечення справедливої та адекватної винагороди за вільне використання творів (у відповідних випадках) [3]. Отже, ПЕКАП став першою (принаймні — першою, відомою нам) і успішною спробою розробки не лише концептуальних засад кодифікації, але й завершеного цілісного тексту кодексу (зазначимо, що з роботою такого масштабу могли впоратися лише корифеї у сфері інтелектуальної власності, котрі мали попередні значні здобутки в дослідженні теорії та практики гармонізації авторського права ЄС, якими цілком обґрунтовано можемо вважати всіх авторів-розробників ПЕКАП). Тож він є феноменальним явищем у розвитку і зближенні доктринальних засад європейського авторського права. Можемо обґрунтовано сподіватися, що ПЕКАП матиме важливе значення для розвитку світової інтелектуально-правової думки, сприяючи, зокрема, процесу гармонізації авторського права ЄС і третіх країн, насамперед, асоційованих держав (зі стриманим оптимізмом очікуємо, що незабаром серед них буде й Україна), які зацікавлені у транспозиції до своїх правових систем «*acquis*» ЄС у сфері інтелектуальної власності, а також подоланню розбіжностей між різними системами та моделями авторського права. Якщо ж подивитись на процес кодифікації авторського права

як назрілий не лише в європейському, але й ширшому, глобальному, контексті, то привертає увагу проект Міжнародного кодексу авторського права, розроблений у 2001 році професором Дж. А. Лоуренсом Стерлінгом [15], пізніше, у 2004 році, перероблений ним у проект нового Міжнародного договору про авторське право [16], що покликаний, на його думку, замінити чи доповнити чинні міжнародні договори у сфері авторського права. Поява цих проектів відображає недосконалість і суперечливість глобальної та європейської систем форм (джерел) авторського права (зокрема, застарілість Бернської конвенції, що не компенсується й відомими Договорами ВОІВ 1996 року), а отже, як наслідок, і недосконалість усього механізму правового регулювання у цій сфері. Тож суспільний попит на такі проекти кодексів авторського права (нових міжнародних договорів про авторське право, нових всеохопних регламентів та директив ЄС про авторське право і суміжні права) буде, на нашу думку, зростати. А отже, можемо не сумніватися, що на часі й нові відповідні проекти. ♦

Список використаних джерел

1. *The Treaty on the Functioning of the European Union [Electronic resource]. — Access mode : http://www.europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm.*
2. *A Single Market for Intellectual Property Rights: Boosting creativity and innovation to provide economic growth, high quality jobs and first class products*

- and services in Europe [Electronic resource]. — Access mode : http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/ipr_strategy/COM_2011_287_en.pdf.
3. European copyright code : The Wittem Project (April 2010) [Electronic resource]. — Access mode : http://www.copyrightcode.eu/Wittem_European_copyright_code_21%20april%202010.pdf.
 4. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / за ред. Ю. М. Капіци. — К. : Слово, 2006. — 1104 с.
 5. Правове забезпечення сфери інтелектуальної власності в Україні в контексті європейської інтеграції : концептуальні засади : монографія / за науковою редакцією О. П. Орлюк. — К. : Лазурит-Поліграф, 2010. — 464 с.
 6. Комзюк Л. Т. Гармонизация авторского права Европейского Союза / Л. Т. Комзюк // Цивилист [Москва]. — 2009. — № 3. — С. 10–12.
 7. Kuhlen R. Richtungsweisend oder eine nur begrenzt wahrgenommene Chance? Der Copyright-Code des Wittem-Projekts / R. Kuhlen // Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law. — 2011. — № 2. — P. 18–25.
 8. [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.juriscom.net/documents/conf20110415.pdf>.
 9. Bently L. Intellectual Property Law. Third Edition / L. Bently, B. Sherman. — Oxford : Oxford University Press, 2008. — 1144 p.
 10. Concise European Copyright Law / T. Dreier, B. Hugenholtz. — Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2006. — 488 p.
 11. Hilty R. M. Urheberrecht / Reto M. Hilty. — Bern : Stämpfli, 2011. — XXIII, 413 S.
 12. Goldstein P. International Copyright : Principles, Law and Practice. — 2nd edition / P. Goldstein, B. Hugenholtz. — New York : Oxford University Press, 2010. — 592 p.
 13. Intellectual Property and Theories of Justice / A. Gosserries, A. Strowel (editor), A. Marciano (editor). — Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. — 277 p.
 14. Strowel A. Peer-to-Peer File Sharing and Secondary Liability in Copyright Law / A. Strowel. — [W. c.] : Edward Elgar Pub, 2009. — 322 p.
 15. Sterling J. A. L. Draft International Copyright Code by J. A. L. Sterling [Electronic resource]. — Access mode : http://www.qmipri.org/documents/icc_english.pdf.
 16. Sterling J. A. L. Draft International Copyright Protection Agreement by J. A. L. Sterling [Electronic resource]. — Access mode : http://www.qmipri.org/documents/icps_B2.pdf.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ СПОСОБИ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У США

Володимир Дроб'язко,
*завідувач сектора суміжних прав інтелектуальної
власності НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України, кандидат філологічних наук*

Законодавство США надає праводільцям досить широкий спектр правових засобів і методів захисту порушених авторських прав. Правова охорона об'єктів авторського права ґрунтується на Законі про авторське право від 1976 року (*Copyright Act of 1976*) — федеральному законодавчому акті, який вступив у силу 01.01.1978 року. Текст цього Закону подано у Зводі законів США (частина 17).

За законодавством США кожен, хто порушує будь-які права володільця авторських прав, є порушником. Крім скарг, які пов'язані з прямими правопорушеннями, суди приймають скарги про притягнення до відповідальності за дії інших осіб (*vicarious liability*) та співучасть (*contributory infringement*). Особа, яка схиляє іншу особу до порушення чийось прав або сприяє такому правопорушенню, несе однакову з іншими правопорушниками відповідальність.

Права володільця авторських прав мають низку винятків й обмежень, які дають іншим особам право використовувати, в обмежених межах, твір, який охороняється авторським правом.

По-перше, як за законами США, так і відповідно до міжнародних стандартів, авторським правом охороняється від несанкціонованого використання «вираження» твору. Авторське право не поширюється на ідеї, що лежать в основі твору, на процедури, системи та методи виконання дій, концепції, принципи й відкриття.

По-друге, ні за американськими, ні за міжнародними доктринами факти, що наведені у творі, не охороняються авторським правом. У США такі факти не можуть мати правову охорону, навіть якщо автор витратив величезну кількість часу, зусиль і коштів, відшуковуючи та збираючи ці факти. Авторським правом захищається оригінальність твору, а не вкладені зусилля чи пролитий піт. Це не означає, що твори, які містять факти (довідники, карти, схеми, бази даних тощо), не можуть охоронятися авторським правом.

По-третє, в законодавстві США про авторське право виділено чотири фактори невиключності, які повинні братися судами до уваги при визначенні того, чи певне здійснення прав кваліфікується як «добросовісне використання», чи ні. Цими факторами є: мета та характер використання твору; характер твору, що охороняється авторським правом; обсяг і розміри всього твору, що охороняється авторським правом; наслідки такого використання для потенційної реалізації твору, що охороняється авторським правом, або вартості цього твору.

Використання твору з такою метою, як критика, коментування, передача новин, навчання чи дослідження, зазвичай, розглядається як добросовісне. Однак для визнання використання твору добросовісним обсяг використаного матеріалу теж повинен бути добросовісним.

Регулюванню зазначеної проблеми присвячена окрема глава 5 «Порушення авторських прав і засоби правового захисту» Закону про авторське право США. Загальні правила щодо цього питання містяться в § 501 названого Закону і передбачають, що порушниками авторських прав вважаються будь-які особи, які посягають на передбачені §§ 106–121 виключні права володільця авторського права чи моральні права автора, встановлені § 106A (а), а також імпортують до США примірники творів або фонограм з порушенням правил § 602 (тобто ввозять придбані за межами США примірники творів і фонограм без згоди правоволодільця, що є порушенням виключного права на розповсюдження твору).

За законодавством США, доведення факту порушення авторських прав вимагає підтвердження: наявності авторських прав; несанкціонованого використання об'єкта авторського права; наявності істотної подібності між відповідними творами щодо їх вираження, що становить предмет правової охорони.

Якщо володільцем авторських прав є американський автор, то він повинен зареєструвати права на свій твір перед тим, як подавати позов. Тобто, наявність авторських прав у володільця, коли правоволодільцем є американський автор, засвідчується реєстрацією цих прав. Якщо автором є іноземний громадянин, то реєстрація авторських прав не потрібна (хоча й дозволяється). У випадку, коли об'єктом правопорушення стає твір іноземного автора, авторські права можна підтвердити за допомогою свідцтва про реєстрацію цих прав або фактів, які вказують на авторство чи право на передані права. Часто використовуються письмові показання під присягою (*affidavits*) для підтвердження цих фактів.

Несанкціоноване копіювання творів або інші види несанкціонованого використання творів, які охороняють-

ся авторським правом, рідко підтверджуються за допомогою прямих доказів. Зазвичай, їх підтверджують фактом подібності, достатньої для того, щоб дійти висновку про те, що цей твір дійсно скопійований.

Після демонстрування факту копіювання потрібно показати істотну подібність між твором, який порушує авторські права, і оригіналом для того, щоб довести факт правопорушення. Немає необхідності демонструвати, що запідозрений у порушенні твір є ідентичним оригіналу в усіх аспектах. Досить того, що два твори виявляються істотно «схожими» для звичайного спостерігача, який не звертає уваги на певні розбіжності та розглядає привабливість обох творів як одного й того самого твору. Істотна подібність базується на подібності охоронюваних аспектів твору, на протигагу неохоронюваним компонентам.

Відсутність дозволу часто демонструють доказами того, що автор, володільця авторських прав або власник виключної ліцензії на здійснення цих прав не надавали згоди на відтворення відповідного твору. У разі піратського виготовлення оптичних носіїв інформації той факт, що офіційний дозвіл не був отриманий, може бути продемонстрований відсутністю дозволених серійних номерів та інших показників авторизації. Відсутність дозволу може бути продемонстрована за допомогою письмових показань під присягою, які дає володільця авторських прав і які підтверджують відсутність офіційного дозволу. «Дозвіл» на виготовлення примірників твору, що отриманий від будь-якої особи, крім володільця авторських прав або особи, що має виключну ліцензію на їх здійснення, не узаконює копіювання твору.

Згідно з положеннями глави 5 згаданого Закону, позивач, права якого порушено, може скористатися такими видами цивільно-правового захисту:

- судова заборона (*injunction*) розповсюдження примірників творів

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

- і фонограм, виготовлених з порушенням авторських прав (§ 502);
- стягнення з винної сторони реальних збитків (*actual damages*), завданих правоволодільцеві в результаті порушення його прав, а також незаконно одержаних відповідачем прибутків (§ 504(в));
- стягнення встановлених законом збитків (*statutory damages*) (§ 504 (с));
- відшкодування судових витрат (*costs*) (§ 505);
- відшкодування гонорарів, виплачених адвокату (*attorney's fees*) (§ 505);
- вилучення та знищення примірників творів і фонограм, виготовлених з порушенням авторського права (§ 503).

Тимчасові, попередні або остаточні заборони можуть бути видані судом на тих умовах, які він вважатиме виправданими, для запобігання або припинення порушень авторських прав. Судові заборони «ex parte» (тобто накази про заборону, видані без повідомлення відповідача) можливі на тимчасовій основі. У Законі про авторське право не названі конкретні обставини, котрі бере до уваги суд, приймаючи рішення про надання судової заборони. Судова практика вказує на чотири групи таких обставин: 1) існування загрози завдання непоправної шкоди позивачеві в разі, якщо судова заборона не буде надана; 2) відповідність цієї загрози тій шкоді, яка може бути завдана відповідачеві в разі надання судової заборони; 3) ймовірність задоволення основних вимог позивача по суті справи; 4) стимулювання суспільних інтересів при прийнятті рішення про надання чи відмову в наданні судової заборони.

Судову заборону, зазвичай, використовують як попередній забезпечувальний спосіб захисту порушеного права, оскільки його надання, звичайно, не вичерпує весь спектр правових способів захисту при вирішенні спра-

ви по суті. Навіть у разі вимоги постійної (остаточної) судової заборони позов у більшості випадків супроводжується вимогами про стягнення з відповідача завданих збитків.

Розглядуваний Закон розрізняє три різновиди збитків: реальні збитки (*actual damages*), одержаний порушником прибуток (*infringers profits*) і встановлені законом збитки (*statutory damages*). Згідно з § 504 названого Закону, позивач має право на свій вибір (а не на розсуд суду) або вимагати відшкодування реальних збитків і одержаних відповідачем прибутків, розмір яких підлягає доведенню, або обмежитися стягненням встановлених законом збитків, не обтяжуючи себе обґрунтуванням масштабів завданої шкоди. Приймаючи рішення про припинення «законних збитків», суд має право враховувати надані сторонами докази реальних збитків і доходів від незаконного використання творів.

Згідно з § 504 (в) Закону про авторське право США вимога про стягнення реальних збитків спрямована на те, щоб компенсувати володільцеві авторського права його фактичні втрати від незаконного використання твору, а стягнення одержаних відповідачем прибутків — на припинення необґрунтованого збагачення порушника авторських прав внаслідок його неправомірних дій. Законом передбачено стягнення з порушника лише тих доходів (прибутків), одержання яких безпосередньо пов'язане з порушенням авторських прав. У такому разі тягар доведення підстав і джерел одержання прибутків лягає на відповідача. При встановленні джерел доходу позивачеві досить довести лише обсяг валового доходу відповідача, тоді як останній зобов'язаний обґрунтувати не тільки розміри витрат, що підлягають вилученню, а й ту частину прибутку, яка не пов'язана з незаконним використанням твору.

Згідно з § 504 (с) названого Закону, позивач у будь-який час до прийняття

судового рішення по суті справи має право заявити вимогу про стягнення встановлених законом збитків, замість відшкодування реальних збитків і стягнення незаконно одержаних прибутків. За Законом США про авторське право, позивач має право вимагати виплат встановлених законом збитків стосовно кожного твору, щодо якого порушені права.

Отож при визначенні суми збитків необхідно встановити не кількість порушень авторських прав, а кількість незаконно використаних творів.

Що стосується розмірів збитків, які підлягають відшкодуванню, Закон встановлює наступні правила. Якщо порушення не має навмисного характеру, передбачене законом відшкодування збитків визначається в розмірі від \$ 70 до 30 000 США за кожний твір (§ 504 (с) названого Закону). Якщо ж порушення має навмисний характер, розмір компенсації може бути збільшений до \$ 150 000 США. У разі, коли на порушника лягає тягар доведення та суд визначає, що цей порушник не знав або ж не мав підстав вважати, що його дії становлять порушення авторських прав, на розсуд суду передбачена законом компенсація може бути знижена до суми не меншої за \$ 200 США. Законом також встановлені обставини, за яких зазначені збитки взагалі не стягуються. Так, зокрема, не підлягають стягненню збитки в тих випадках, коли порушення було вчинено службовцем некомерційного навчального закладу, бібліотеки або архіву, який діяв у межах своєї службової діяльності та мав достатні підстави вважати, що використання ним охоронюваного авторським правом твору було добросовісним. Крім цього, суд може звільнити будь-якого порушника від відшкодування збитків (не тільки встановлених законом, а й реальних), якщо останній доведе, що порушення ним авторських прав є невинним і спричинене введенням його в оману

через відсутність на примірнику твору знака охорони авторського права (§ 405 (в) Закону США про авторське право).

Крім спрямованості умислу, Закон про авторське право США не містить вказівки на інші обставини, що їх бере до уваги суд при визначенні розміру встановлених законом збитків. Судова практика серед таких фактів зазначає: зеконотворені кошти та прибутки, одержаний відповідачем у результаті порушення авторських прав, доходи, втрачені позивачами в результаті дій і намірів відповідачів, а також потенційну можливість викликати в позивача падіння духу.

Важливою гарантією захисту порушених авторських прав є передбачена в § 505 названого Закону можливість вимагати відшкодування судових витрат і гонорарів, виплачених адвокату. Зазначена можливість для сторони, що виграла, становить суттєву пільгу. За правом США, сторони судового розгляду, зазвичай, несуть такі витрати незалежно від результату розгляду.

Відшкодування витрат на послуги адвоката можливе тільки щодо тих творів, авторське право на які зареєстровано у встановленому законом порядку (§ 412 Закону). Це правило не поширюється на відшкодування інших судових затрат, пов'язаних, наприклад, з оплатою витрат на підготовку певних процесуальних документів, виготовлення копій стенограми судового засідання, ксерокопій інших документів, надсилання судових повідомлень, поштових витрат.

Використання названих цивільно-правових способів захисту не є абсолютним правом позивача, оскільки визначення розміру судових витрат, які підлягають відшкодуванню, законом віднесено на розгляд суду. Закон прямо виключає можливість покладення судових витрат на державу та її посадових осіб, як і не передбачає можливості присудження їм відшко-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

дування зазначених витрат. При визначенні розміру гонорару для оплати юридичних послуг, який підлягає стягненню зі сторони, що програла, суд зважає на цілу низку факторів, зокрема — професіоналізм і репутацію адвоката, документально підтверджений розмір фактичних витрат сторони на послуги адвоката, обсяг здійсненої ним роботи та досягнутий у справі результат.

Як цивільно-правовий спосіб захисту Закон про авторське право США передбачає вилучення (*impoundment*) та знищення (*destruction*) незаконно виготовлених примірників творів і фонограм.

Згідно з § 503 (а) Закону, «в будь-який час судового розгляду справи суд має право на тих умовах, які вважає розумними, розпорядитися про вилучення всіх примірників твору чи фонограм, відносно яких передбачається, що вони виготовлені або використовуються з порушенням виключних прав». Суд має також право видати припис про вилучення матеріалів і обладнання, що можуть бути використані для їх відтворення (матриці, негативи, плівки, тощо), а також предметів, які хоч і були законно придбані відповідачем, проте використовувалися ним з метою порушення авторських прав.

Приймаючи остаточне рішення у справі, суд має право наказати знищити всі примірники творів і фонограм, виготовлені чи використані з порушенням виключних прав, а також матеріали й обладнання, які використовувались або можуть бути використані для їх відтворення. Суд також може іншим розумним способом розпорядитися зазначеними примірниками творів і фонограм, на-

приклад, через їх передання позивачеві чи іншим способом, який відповідає інтересам правосуддя та виключає невинуватену шкоду правоволодільцеві.

Особи, які свідомо та навмисно сприяють порушенню авторських прав або заохочують до їх вчинення, несуть відповідальність нарівні із безпосереднім правопорушником і підпадають під такі ж самі покарання. За співучасть відповідають особи, які знають про правопорушення та спонукують, змушують до або суттєво сприяють здійсненню подібної діяльності. За дії інших осіб несуть відповідальність особи, що мають права і можливість здійснювати нагляд за сторонами, які займаються протизаконною діяльністю, та мають прямий фінансовий інтерес у використанні твору, що охороняється авторським правом.

За законодавством США суд може вимагати від позивача внести заставу в розумних розмірах, щоб гарантувати компенсацію відповідачу у випадку, коли арешт був визнаний неправомірним.

Отже, способи захисту від порушень авторських прав, що існують за законодавством США, включають мінімальні способи захисту, передбачені Угодою ТРІПС, серед яких — судові заборони, відшкодування передбачених законом збитків, відшкодування витрат на послуги адвоката та судові витрати, вилучення товарів, з якими пов'язані правопорушення, або їх знищення. Передбачені також відповідальність за дії інших осіб (*vicarious liability*) та співучасть (*contributory infringement*). ♦

Список використаних джерел

1. Мэггс П. Б. *Интеллектуальная собственность* / П. Б. Мэггс, А. П. Сергеев. — М. : Юрист, 2000.

2. Луцкер А. П. Авторское право в цифровых технологиях и СМИ / А. П. Луцкер. — М. : КУДИЦ-ОБРАЗ, 2005.
3. Захист прав інтелектуальної власності: досвід Сполучених Штатів Америки : зб. документів, матеріалів, статей. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003.
4. Лонг Доріс. Захист прав інтелектуальної власності: норми міжнародного і національного законодавства та їх правозастосування : практичний посібник / Доріс Лонг, Патриція Рей, В. О. Жаров, Т. М. Шевелева, І. Е. Василенко, В. С. Дроб'язко. — К. : К.І.С., 2007.
5. Свод Законов Соединенных Штатов Америки. Раздел 17. Авторское право / Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран : сб. нормативных актов : авторское право : [учеб. пособие]. — М. : Изд-во УДН, 1988.
6. Мирзоян С. Гражданско-правовые способы защиты авторских прав в США / С. Мирзоян // ИС. Авторское право и смежные права. — 2003. — № 11.

ЦІКАВО ЗНАТИ

GOOGLE.UA ТЕПЕР НАЛЕЖИТЬ GOOGLE

Компанії *Google* тепер належить домен *google.ua*, як повідомляє адміністратор домену .UA компанія «Хостмастер». Цей домен делеговано компанії *Google* за рішенням суду.

Компанія «Хостмастер» не повідомляє, який саме суд прийняв таке рішення та дату його винесення.

Донині вказаний домен використовувався українською компанією «ГОУ ОГЛЕ» і перенаправляв відвідувачів на сайт знайомств «Кохаймось». Тепер *google.ua* перенаправляє користувачів на *google.com.ua*.

У більшості випадків *Google* використовує домен верхнього рівня відповідної країни, наприклад *google.ru*, *google.kz* або *google.de*.

Домен *google.ua* був делегований фірмі «ГОУ ОГЛЕ», якій з 2006 року належать торговельні марки *Google* і *Go Ogle*, зареєстровані в Україні по 9 (наукові прилади, комп'ютери, касові і рахункові машини) та 45 (соціальні, охоронні послуги, шлюбні агентства) класам МКТП.

Як повідомлялося раніше, в жовтні 2010 року Вищий господарський суд України підтвердив заборону компанії «ГОУ ОГЛЕ» використовувати найменування *Google* в доменному імені *google.ua*.

Зокрема, він залишив у силі рішення Господарського суду м. Києва в частині зобов'язання «ГОУ ОГЛЕ» припинити використання комерційного найменування *Google* в доменному імені *google.ua*, однак скасував рішення щодо задоволення позову компанії *Google Inc.* (США) до провайдера «Хостмастер» про припинення делегування доменного імені *google.ua* компанії «ГОУ ОГЛЕ» і направив цю частину справи на новий розгляд до Господарського суду м. Києва.

За матеріалами сайту:

<http://korrespondent.net/business/web/1242324-google-otvoeval-v-sude-pravo-na-domen-google-ua>

ВІДЕОГРАМА: ДОСЛІДЖУЄМО ПРАВОВУ ПРИРОДУ

Анна Штефан,

науковий співробітник відділу узагальнення експертної та судової практики НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Відеограма є одним з найскладніших об'єктів права інтелектуальної власності. Суміжні права сьогодні є порівняно молодими, вони були введені у вітчизняне законодавство з прийняттям 23.12.1993 року Закону України «Про авторське право і суміжні права» (надалі в межах цієї статті — Закон України), до цього ні українське, ні радянське законодавство такого виду прав не передбачало. Відеограма як об'єкт правової охорони завдячує своєю появою новій редакції Закону, прийнятій 11.07.2001 року, і за десятиліття свого існування все ще залишається одним з найменш досліджених та найбільш проблемних об'єктів.

Відповідно до ст. 1 Закону, відеограмою є відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (зі звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входять до аудіовізуального твору. На перший погляд, з поняттям відеограми та її сутністю все зрозуміло, от тільки чомусь юристи уникають вживання цього терміна, замінюючи його якимось іншим. У своїй юридичній практиці автор неодноразово помічала такі приклади: у договорі між продюсером і артистом відеозаписи концертних виступів артиста чи зйомки з його повсякденного життя, що за своєю природою є відеограмами, включалися до понят-

тя аудіовізуальних творів; відеозапис концерту чи спортивного матчу в договорах про передачу права на трансляцію в ефірі телеканалу називалися об'єктами авторського права та суміжних прав або навіть телевізійними передачами, хоча ці об'єкти, безсумнівно, належні до відеограм.

Головна проблема відеограми полягає в недостатньому дослідженні її особливостей та неповному розумінні її правової природи. Попри чималу кількість наукових пошуків у галузі суміжних прав, розглядуваному об'єкту правової охорони належна увага поки приділена не була. Спробуємо усунути цю прогалину та розглянути характерні риси, види та відмінності відеограми від інших об'єктів авторського права і суміжних прав.

Насамперед, варто зазначити, що відеограма як об'єкт правової охорони відома не лише в Україні, як багато хто вважає. Ще в 1985 році у Франції був прийнятий Закон «Про авторське право, права артистів-виконавців, виробників фонограм і відеограм й організацій аудіовізуального мовлення» № 85-660, який називав відеограму як об'єкт суміжних прав. До прийняття в Республіці Узбекистан 23.03.2006 року нового Закону «Про авторське право та суміжні права» об'єктами суміжних прав визнавалися, зокрема, відеозаписи виконання, тобто, відеограми із зафіксованими виконаннями творів, хоча сьогодні узагальнює законодавство вже не поширює

правову охорону на такі об'єкти. Закони численних держав світу, зокрема, Закон Латвії «Про авторське право» в п. 5 ст. 1 оперує терміном «фільм», яким є аудіовізуальний або кінематографічний твір чи рухоме зображення зі звуковим супроводом або без нього, тобто, охороняє і аудіовізуальні твори, і відеограми в межах одного об'єкта. Такі норми ґрунтуються на положеннях Директиви Європейського Парламенту та Ради 2006/115/ЄС про право на прокат, право на позиčku та деякі інші суміжні права у сфері інтелектуальної власності, відповідно до п. (с) ч. 1 ст. 2 якої об'єктом правової охорони визнається фільм. Під фільмом потрібно розуміти кінематографічний чи аудіовізуальний твір або рухомі зображення як із звуковим супроводом, так і без нього; тобто, правова охорона надається як творам — кінематографічним, аудіовізуальним, — так і будь-яким іншим рухомих зображенням, які відповідно до Закону України визнаються відеограмою. Нині відеограма є самостійним об'єктом правової охорони в Грузії: відповідно до положень Закону «Про авторське право і суміжні права», відеограма є об'єктом суміжних прав та тлумачиться як послідовний запис зображень в якій-небудь об'єктивній формі, зі звуковим супроводом або без нього (п. ж ст. 4).

Відеограма повинна відповідати певним вимогам, мати певні ознаки, за якими можна визначити її належність до об'єктів суміжних прав. І якщо відносно творів ці ознаки є абсолютними, обов'язковими для будь-якого виду твору (твір повинен бути результатом творчої діяльності, оригінальним і вираженим у певній формі), то об'єкти суміжних прав загалом та відеограма зокрема є більш специфічними, порівняно з об'єктами авторського права й мають лише одну обов'язкову умову надання правової охорони — об'єктивну форму вираження. Відеограма стає об'єктом правової охорони

за умови здійснення фіксації певних рухомих зображень на придатний для цього носій; наявність в особи задуму зафіксувати виконання твору, спортивне змагання чи інше дійство ще не робить таку особу виробником відеограми. Інші ознаки чи критерії можуть бути притаманні відеограмам, а можуть і не проявлятися в них взагалі.

Відеограма може мати зв'язок з об'єктами авторського права, але вважати похідний характер відеограми від результатів творчої діяльності обов'язковою ознакою відеограми не можна. Хоча в юридичній літературі неодноразово зазначалося, що суміжні права не лише залежать від авторського права, а й не існують без нього [5, 30], виникають не окремо, а в результаті попередньої появи авторського права на певний твір, впливають з авторського права [6, 4], на наш погляд, немає підстав однозначно стверджувати про похідний характер відеограми від певних творів, що пояснюється викладеним нижче.

Чинне законодавство України не тільки не містить жодних застережень щодо фіксації у відеограмах лише виконання творів, а навпаки, називає відеограмою запис рухомих зображень будь-якого змісту та характеру. За змістом зафіксованих рухомих зображень відеограми можна поділити на три види:

- відеограми, що містять запис виконання творів: виконання музичних творів шляхом співу та/або гри на музичних інструментах, виконання драматичних творів шляхом акторської гри, виконання хореографічних постановок шляхом танцю, виконання літературних віршованих творів шляхом декламації тощо;
- відеограми, що не містять запису виконання творів: спортивні матчі або змагання, прес-конференції;
- мішані відеограми, що водночас містять запис виконання творів та

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

інші зображення: конкурс краси, в якому поєднується змагання учасниць і виконання музичних творів у перервах між етапами конкурсу, інші подібні заходи.

Отже, відеограма не в усіх випадках втілює в собі виконання певного твору, тому зв'язок відеограми з авторським правом не може бути обов'язковою ознакою відеограм як об'єктів суміжних прав.

Наступний з розглядуваних можливих критеріїв надання відеограмі правової охорони — її творчий або не творчий характер. Дослідниками проблем суміжних прав з цього приводу висловлені протилежні позиції: згідно з одним підходом, об'єкти суміжних прав загалом є результатом виробничо-технічної діяльності зі створення нової матеріальної форми існування творів науки, літератури і мистецтва; на відміну від об'єктів авторського права, вони не втілюють творчих зусиль їхнього творця та є засобом задоволення тільки його майнових, комерційних інтересів [7, 4]. Відповідно до іншої позиції, створення відеограм потребує творчого внеску великого кола осіб: звукорежисерів, музичних режисерів, звукооператорів, а використання технічних засобів при виробленні відеограм є допоміжним фактором [6, 5].

На нашу думку, неможливо однозначно стверджувати, чи повинен розглядуваний нами об'єкт суміжних прав мати ознаки творчої діяльності. У численних випадках створення відеограми супроводжується втіленням творчого задуму режисера, оператора, звукооператора й інших осіб, які планують етапи виробництва відеограми та здійснюють ті чи ті функції при фіксації зображення. Безумовно, творчою є діяльність режисера монтажу, котрий обирає найбільш цікаві, вдалі фрагменти запису та з'єднує їх в одне ціле, здійснює світлову та звукову корекцію запису для підвищення його якості. Та монтаж при виробництві ві-

деограми не є обов'язковим етапом її створення, а діяльність зі створення значної кількості відеограм, у принципі, не має творчого характеру і є виключно технічною.

Так, наприклад, у багатьох містах світу є фонтани, що «танцюють» під музичний супровід. Це видовище привертає увагу і місцевих жителів, і туристів, які фіксують на відео той або той фрагмент «танцю» фонтана. При цьому особа, що здійснює відео запис, лише обирає точку зйомки, а при великій кількості охочих — навіть не обирає, а просто підшукує вільне місце та натискає на кнопку «запис» на своїй камері. Теж саме стосується домашнього відео, коли один з членів сім'ї фіксує святкування якоїсь родинної події чи будь-які інші фрагменти повсякденного життя — ігри дітей або домашніх тварин, прогулянку в парку тощо. На основі наведеного в ст. 1 Закону України визначення, всі ці записи також є відеограмами, хоча вони не пов'язані з використанням об'єктів авторського права та їх створення не має творчого характеру. Чи повинні домашні й любительські відео мати однакову правову охорону з відеограмами, виготовлення яких має ознаки творчої діяльності та які виготовлені на професійному рівні (назвемо їх умовно професійними відеограмами)? Сьогодні всі види відеограм мають однаковий рівень правової охорони, хоча, як ми вважаємо, домашні та любительські зйомки не мають такої художньої цінності, як професійні відеограми, а надання їм правової охорони важко обґрунтувати якимись достатніми підставами. Що стосується критеріїв для надання відеограмі правової охорони, обов'язковою ознакою, як впливає з наведеного вище, є лише об'єктивна форма вираження, фіксація відеограми на відповідному носії.

Не розглянутим у юридичній літературі є питання суб'єкта суміжних прав — виробника відеограми. Закон

України у ст. 1 визначає виробника відеограми як фізичну або юридичну особу, яка взяла на себе ініціативу і несе відповідальність за перший відеозапис виконання або будь-яких рухомих зображень як із звуковим супроводом, так і без нього. Вжиття законодавцем однини в наведеному визначенні означає, що виробником фонограми може бути або фізична, або юридична особа, але не дві чи більше осіб. Проте на практиці можливі випадки, коли ініціаторами створення відеограми є декілька осіб: так, наприклад, дві особи можуть виявити намір здійснити фіксацію на відео святкування дня міста, при цьому обидві особи здійснюватимуть відеозапис у декількох різних місцях, наприклад, одна особа фіксуватиме спортивні змагання та конкурси для мешканців міста, інша особа — святковий концерт, а пізніше обидва записи монтажем будуть об'єднані в один. Об'єкт правової охорони буде створений, однак не зрозуміло, як визначити суб'єкта відповідних прав, адже відповідно до положень Закону України, не можливе існування двох виробників однієї і тієї ж відеограми, виробником може бути тільки одна особа. При будь-якому використанні такої відеограми виникнуть труднощі із визначенням того, хто матиме право розпоряджатися відеограмою, створеною двома або більше особами: так, якщо один з виробників матиме намір розмістити відеограму в мережі Інтернет та надати безкоштовний доступ до неї, а другий виробник прагнучиме передати право на використання відеограми третій особі з виплатою винагороди, не можливо буде визначити, чия думка пріоритетна та хто із двох виробників матиме переваги в розпорядженні відеограмою. Навіть якщо обидва виробники дійдуть згоди щодо надання іншій особі права на використання відеограми, не зрозуміло, хто з них має повноваження на укладення відповідного договору.

Отже, необхідним є законодавче уточнення поняття виробника відеограми та передбачення можливості створення відеограми декількома особами.

Наступне важливе питання: чи повинна відеограма бути окремим, самостійним об'єктом правової охорони, чи все-таки її можна вважати певним видом аудіовізуальних творів, як це зроблено в законодавствах багатьох країн світу?

Закон України в ст. 1 визначає аудіовізуальний твір як твір, який фіксується на певному матеріальному носії (кіноплівці, магнітній плівці чи магнітному диску, компакт-диску тощо) у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, які відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи того виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів. При визначенні відеограми законодавець зробив спеціальне застереження, що нею не є зображення у вигляді запису, належні до аудіовізуального твору. Відмінність між цими двома об'єктами правової охорони полягає в такому.

По-перше, суб'єктний склад осіб, що є авторами аудіовізуального твору, не передбачений при створенні відеограми. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України, до авторів аудіовізуального твору належать режисер-постановник, художник-постановник, оператор-постановник, автор спеціально створеного музичного твору, автор сценарію і/або текстів, діалогів. У створенні відеограми, хоча не це визначено законом, обов'язково бере участь оператор, у багатьох випадках — режисер зйомки, режисер монтажу, звукорежисер, але виробником відеограми визнається лише одна особа, що є ініціатором та несе відпо-

відальність за перший відеозапис відповідних зображень.

По-друге, аудіовізуальний твір у всіх випадках характеризується високим ступенем творчої діяльності багатьох осіб: спочатку модель майбутнього твору створюється у формі сценарію; режисер-постановник здійснює ідейне тлумачення сценарію, визначає характеристики персонажів та жанрові особливості акторського виконання, ритм та темп твору; завдяки зусиллям художника-постановника визначається ідейно-художня спрямованість аудіовізуального твору, створюється зовнішній вигляд всіх епізодів твору, добираються декорації та реквізит; оператор-постановник добирає та втілює виразні композиційні рішення й ракурси для найбільш повного передання теми твору; актори здійснюють виконання твору у спосіб акторської гри, співу, декламації, танців тощо. При створенні ж відеограми такі елементи творчої діяльності відсутні, виробництво відеограми часто зводиться до фіксації відповідного дійства на відео за допо-

могою декількох камер і об'єднання в один запис найбільш вдалих, цікавих фрагментів, поєднання крупних, середніх та загальних планів.

Визначення відеограми як виду аудіовізуальних творів і надання їй рівнозначного строку правової охорони було б не виправданим, з огляду на різний творчий внесок при створенні аудіовізуального твору і відеограми. На наш погляд, виділення відеограми як окремого об'єкта правової охорони та визначення її об'єктом суміжних прав є цілком логічним. Однак, безумовно, відеограма потребує проведення подальших досліджень, які сприятимуть кращому усвідомленню правової природи цього об'єкта та шляхів його використання. ♦

Список використаних джерел

1. Закон Грузії «Про авторське право і суміжні права» від 22.06.1999 року.
2. Закон Республіки Узбекистан «Про авторське право і суміжні права» від 30.08.1996 року (втратив чинність).
3. Закон Латвії «Про авторське право» від 27.04.2000 року.
4. Directive 2006/115/EC of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property. — Official Journal L 376, 17/12/2006. — P. 28–35.
5. Бондаренко С. В. Авторське право та суміжні права / С. В. Бондаренко. — К. : Ін-т інтел. власн. і права, 2008.
6. Боярчук О. М. Цивільно-правова охорона суміжних прав в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. М. Боярчук // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. — К., 2002.
7. Яркіна Н. Є. Суміжні права в авторському праві : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. Є. Яркіна // Національна юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2000.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ПОХІДНІ ТВОРИ У ВИДАВНИЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Катерина Афанасьєва,
*завідувач сектора авторського права НДІ
інтелектуальної власності НАПрН України,
кандидат філологічних наук*

Видавнича галузь в Україні останнім часом стрімко розвивається. Видавці підвищують вимоги як до якості оформлення книги, так і до тематичного репертуару продукції, активніше співпрацюють з іноземними авторами, випускаючи останні світові літературні новинки, подекуди одночасно з оригінальним виданням. Водночас й українські автори здобувають визнання в зарубіжних читачів — їхні книги виходять у перекладі в багатьох європейських країнах.

За таких умов видавцям усе частіше доводиться стикатись із юридичними аспектами підготовки до друку перекладної літератури: під час укладання договорів із правовласниками, розповсюдження видавничої продукції тощо. Співпраця з іноземними авторами та видавництвами додатково потребує від видавця обізнаності у специфіці законодавства певної держави, умов, за яких діють норми міжнародних договорів.

Водночас правова неграмотність працівників видавничої сфери стає серйозною проблемою у площині правомірної взаємодії всіх учасників видавничого ринку України та світу. Як бачимо, актуальність питання ліквідації правової некомпетентності серед фахівців видавничої галузі не викликає сумнівів.

Правова специфіка випуску видань значною мірою залежить від виду видання та, головне, типу твору, що готується до друку. Твір може існувати

як у його оригінальній формі, так і в змінений — переклад, переробка, адаптація тощо. Твір, що є творчою переробкою іншого вже наявного твору, є похідним.

До похідних творів, які найчастіше використовуються у видавничій сфері, належать:

- адаптація;
- переробка (парафраз, сіквел);
- творчий переклад.

Адаптація — полегшення твору для сприйняття малопідготовленими читачами чи пристосування його для демонстрації за допомогою інших художніх засобів. Прикладами адаптації можуть бути переробка літературного твору на телевізійний сценарій або драматичного твору — на аудіовізуальний з метою його екранізації. Адаптація вимагає збереження стилю автора та його мовних особливостей, а здійснення її неможливе без згоди автора оригінального твору.

Віднести до адаптації також можна поширені нині скорочені варіанти літературного твору класика, що розміщуються, наприклад, у хрестоматіях для середньої школи. Таке використання письменницьких творів з одного боку якщо розглядати хрестоматію як складений твір, відповідно до п. 1 ст. 19 Закону України «Про авторське право та суміжні права» (надалі в межах статті — Закон України), має відбуватися з дозволу автора або його спадкоємців. Водночас, якщо брати до уваги, що хрестоматія є навчаль-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ним виданням, відтворення в ній уривків з опублікованих письмових творів як ілюстрацій для навчання згоди автора не потребує (п. 1. ст. 23 Закону) [1]. Так, у 2007 році С. Жадан вимагав вилучити його поезії зі шкільної програми та, відповідно з хрестоматій, мотивуючи свою позицію тим, що його твори потрібно читати, а не вивчати. Цікаво, що дослухавшись до вимог поета, Міністерство освіти і науки України водночас завдало збитків видавництвам, які були змушені вилучити накладі своєї продукції з полиць магазинів.

Також слід серйозно поставитись і до власне процесу здійснення адаптації. Якщо адаптація творів для хрестоматій із грифом Міністерства освіти і науки України, переважно, відбувається із залученням фахівців, то брошури для підготовки до іспитів зі скороченими варіантами творів, вільними їх переказами, котрими рясніють полиці книжкових магазинів, нажалі здійснюються із грубим порушенням змісту та стильових особливостей мови авторських творів. Водночас автор (а протягом 70 років після його смерті і спадкоємці письменника) може позиватися до видавництв, що своєю адаптацією спотворюють зміст або цілісність авторського твору.

Парафраз — вільна переробка теми або вибраних сюжетів — досить поширене явище у класичній поезії та прозі. Так, популярний твір М. Гулака-Артемівського «Твардовський» насправді є вільною переробкою гумористичної балади А. Міцкевича «Пані Твардовська», в основі якої — відома легенда зі слов'янського фольклору про гульвісу-шляхтича, що запродав душу чортові. Казка «Пан та собака» написана на основі фабульної канви чотирирядкової байки І. Красіцького («Pan i Pies») та деяких епізодів іншого його твору сатири («Pan niewart slugi»). На думку М. Шашкевича, творчим запозиченням є і «Москаль-чарівник» І. Котляревського, списа-

ний автором з французької однойменної п'єси Д'Ансома («La soldat magique»). Пізніше сюжет п'єси так сподобався В. Гоголю-Яновському (батьку М. Гоголя), що він відтворив його російською мовою під новою назвою «Простак, або Хитрість жінки, перехитрована солдатом».

Однак взята за основу сюжетна канва чи ідея не обов'язково порушують права авторів оригінальних творів. Свого часу відома письменниця Франсуаза Саган у передмові до свого нового роману «Лежачий пес» висловила подяку іншому літератору Ж. Угрону, визнавши що ідею твору вона запозичила з його новели «Стара жінка». Обурений Ж. Угрон подав позов до суду. Однак пройшовши не одну судову інстанцію справа все ж була вирішена на користь Франсуази Саган, що на думку суддів змогла розвинути схематично окреслений задум письменника та перетворити його на оригінальний самодостатній роман [2].

Справді, в історії літератури багато прикладів, коли запозичення теми чи сюжету в результаті закінчувалося появою абсолютно нового твору. Широко відомо, що В. Шекспір багато тем для своїх трагедій брав з творів античних героїв, а Стендаль використовував для новел тематику італійських середньовічних хронік.

Письменники-постмодерністи взагалі вважають використання уривків творів інших авторів у своїх текстах не ганебною, а, навпаки, потрібною яскравою ознакою жанру їхньої творчості. Визнаний письменник У. Еко у своєму найвідомішому романі «Ім'я рози» прямо каже про те, що використовував фрагменти середньовічних хронік і житій святих. Однак джерела таких запозичень мало цікавлять читачів, а твір, незважаючи на це, сприймається як самостійний і оригінальний.

На сьогодні українське законодавство визнає переробку похідним

твором, створення якого потребує дозволу автора оригіналу. Тож видавництвам слід бути особливо обережними укладаючи угоди з авторами подібних творів. Насамперед, потрібно відповісти на запитання: чи мають такі автори право на публікацію цього твору, чи правомірно була здійснена переробка?

До того ж, не можна бути впевненим на сто відсотків у тому, що перед вами твір-переробка, а не банальний плагіат. Не беручи до уваги важливі на етапі перевірки якості рукопису начитаність і професіональне чуття видавця, варто скористатися і правовими способами захисту. Повну відповідальність автора за можливі претензії щодо плагіату тексту з боку інших осіб можна передбачити в угоді з ним. У цьому випадку видавництво, хоч і не врятує наклад, але, принаймні, зможе уникнути судових претензій до нього в разі конфліктної ситуації. До того ж автор, який не впевнений у своєму цілковитому авторстві, навряд чи погодиться підписатися під цим пунктом угоди.

Утім деякі видавництва ідуть на свідомий ризик, не вбачаючи в переробках порушення прав автора оригіналу. Так, видавці книг Д. Ємця, автора серії книг про Таню Гроттер, твори автора називають пародією на відомого «Гаррі Поттера», а звинувачення в плагіаті — безкоштовним піаром. І справді, скандал навколо видання дав змогу видавництву «Росмен», яке одночасно уклало договори і з авторкою «Гаррі Поттера» Дж. Роулінг, і з автором «Тані Гроттер» Д. Ємцем, однаково успішно продавати обидва видання.

Сіквел — художній твір, який продовжує сюжет іншого відомого твору — сьогодні користується величезною популярністю. Найбільш вдалі сюжети розкручуються письменниками в наступних книгах-продовженнях. Приміром, кілька романів про мушкетерів О. Дюма («Три мушкетери», «Мушкетери 20 років

потому» та ін.). Однак вдаються до написання «літературних продовжень» не завжди самі автори оригіналу. Так, професор Токійського інституту іноземних мов І. Камеяма опублікував продовження роману Ф. Достоевського «Брати Карамазови». Під псевдонімом Василій Старой вийшло продовження історій героїв Л. Толстого «Війна і мир». Нові сюжети «бондіани» Я. Флемінга, що є батьком всесвітньо відомого агента 007 вийшли з під пера С. Флокса. А деякі сучасні письменники взялись до написання *пріквелів* — художніх творів, що розповідають про події, що сталися до подій іншого художнього твору. Зокрема, Е. Лейн представив на суд публіці серію книг про юність Шерлока Холмса — легендарного героя детективів А. Конан Дойля.

Традиційно написанню похідного твору передують домовленості із автором оригіналу, що до речі може впливати на обрання кандидатури автора для написання продовження його твору. Втім нерідко автори нехтують цими правилами, спочатку створюючи похідний твір, а вже потім шукають видавництво для його опублікування та залагодження питання дозволу з автором оригіналу.

Саме так сталося із спадщиною американського класика, автора роману «Над прірвою у житті» Д. Селінджера. У 2009 році, ще за життя автора, молодий письменник-новачок Дж. Каліфорнія заявив про бажання надати друге життя роману в його продовженні піз назвою «60 років потому: пробираючись крізь жито». Дев'яносторічний Д. Селінджер особисто подав позов до суду з вимогою заборонити публікацію сіквелу. Втім рік потому, після смерті письменника, його спадкоємці дозволили публікацію роману, в якому, до речі, одним з героїв є сам Д. Селінджер [3].

Нерідко виданням контрафактних сіквелів зловживають літературні пі-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

рати. Свого часу відомий твір М. Мітчел «Розвіяні вітром» зазнав справжнього буму з боку авторів, охочих написати продовження захопливої історії. У США друге життя улюблена героїня здобула лише в романі «Скарлет» О. Ріплі, якій вдалося викупити право на написання продовження в нащадків М. Мітчел та узгодити з ними сюжетні лінії. Натомість, на пострадянському просторі відразу десятки романів, у яких головними героями неодмінно були Скарлет О'Хара та Ретт Батлер, просто заповнили книжкові ринки. При цьому автор жодного з них не отримав дозволу в правовласників. Найбільш масштабним піратським проектом стало видання романів за мотивами «Розвіяних вітром» групою з понад 30 авторів, які творили під псевдонімом Юлія Хілпатрік. На батьківщині роману нащадки М. Мітчел обурювалися відвертим ігноруванням авторських прав, однак притягнути до відповідальності практично не було кого — ім'я автора вигадане, а реальні автори, що працювали над написанням романів, жили в різних містах колишнього СРСР.

Переклад. Друк перекладного видання завжди пов'язаний з особистістю перекладача та правомірністю такого перекладу. Професія перекладача цінувалась у всі віки та водночас давала самим перекладачам безмежну владу над авторським твором. Першим перекладом в історії Європи вважають переклад «Одісеї» Гомера латиною, виконаний Луцієм Лівієм Андроніком у 240 році до н. е. Втім тогочасні перекладачі дозволяли собі багато вольностей, зокрема згаданий Лівій Андронік сміливо замінював імена грецьких богів на римські аналоги, а Тіт Макцій Плавт вдало поєднував уривки перекладу із власними текстами. Сам Цицерон також був прихильником так званих «вільних перекладів» — перекладів, які відтворюють найважливіший зміст оригі-

налу з можливими змінами: додатками, пропусками тощо.

На різних історичних етапах вигоди до здійснення перекладів також різнились. У радянські часи у творах класиків, що рекомендувались до друку, намагались «знайти» суголосні із комуністичними погляди. 90-ті роки XX століття ознаменувалися масовістю перекладної літератури, що однієї миті стала доступна колишньому радянському читачеві. Переклади в цей час робилися нерідко непрофесіоналами, а про їхню якість і важкі пошуки перекладачем семантичних відповідників і навіть говорити не доводилося. Сьогоднішні смаки читачів ставлять перед перекладачами нове завдання — зберегти максимальну ідентичність з оригіналом, а інколи навіть знайти перші автентичні тексти, рукописи твору, що перекладається. Щоправда, такі пошуки подекуди породжують появу зовсім нових творів, суперечать усталеним уявленням про твір певного автора взагалі. Так скандалом ознаменувався вихід у світ нової американської версії «Війни і миру» Л. Толстого, яку перекладачі скоротили на 400 сторінок, маючи на меті привабити читача, якого завжди лякає великий обсяг тексту твору, порівняно невеликими розмірами видання. Однак, як з'ясувалося таке нове прочитання легендарного твору не було самодіяльністю перекладача Е. Бромфілда. Просто в роботі він використовував первинний варіант роману, що був опублікований протягом 1865—1866 років. у журналі «Руський вісник» під назвою «1805-й рік». Через три роки Л. Толстой переглянув роман і представив публіці більш об'ємний варіант, який і відомий більшості з читачів. Прихильники класичної версії роману саме наголошували на тому, що перекладений твір — не більше ніж чернетка, і лише за автором залишається останнє слово щодо завершеності твору. Втім без автора всі ці дискусії так і залишаються дискусіями.

За ступенем тотожності з оригіналом виділяють *буквальні* та *вільні* переклади. Останній користується особливою популярністю серед перекладачів. Адже він надає перекладачеві простір для творчості, можливість використати все багатство образних засобів, національного колориту. Вільний переклад твору не вимагає від перекладача дослівного повтору тексту оригіналу, особливо це стосується перекладу поезії. Досвідчений перекладач завжди знайде відповідник у мові, що якнайкраще передасть емоційне забарвлення мови автора оригіналу, його задум. Але вільне, віртуозне поводження зі словом, сповнене великою сміливістю та ініціативністю і одночасно тактом і почуттям міри, притаманне приміром М. Лукашу, властиве далеко не всім перекладачам. А вільний підхід до мови оригіналу злегка може перетворити, приміром, трагедію на фарс, змінити основний зміст твору, задум письменника й таким чином порушити права автора. У всі віки в основі перекладацької діяльності лежало збереження саме змісту твору, що є запорукою правомірної діяльності перекладача й сьогодні. Вже згаданий Цицерон вбачав мистецтво перекладу у виваженій інтерпретації оригінального твору, зі збереженням його схожості «не за словами, але за змістом». Це й не дивно, адже більшість освічених римлян чудово володіли грецькою, тож могли з легкістю порівняти оригінал із перекладом.

З розвитком перекладацької діяльності та зростанням потреби у перекладі найважливішої книги — Біблії, під впливом церкви розвитку набув буквальный, дослівний переклад. Звичайно, буквальні переклади характеризуються більшою історичною відповідністю та точністю передання значення окремих слів. Втім деякі перекладачі в гонитві та точністю ставляться до перекладу, як писав колись О. Мандельштам, «як до пере-

кладання зерна з мішка в мішок». В результаті переклад повністю спотворює враження читача від книги та, безумовно, впливатиме на його ставлення до автора. Прикладів з практики книговидання, коли невдалі переклади просто зіпсували репутацію авторів дуже багато. Ми не будемо тут обговорювати «провали» деяких перекладачів і видавництв.

Натомість, згадаємо приклади, коли переклад якщо й не перевершив оригінал, то, принаймні, цінувався на рівні із ним. Мова йде про вільний переклад абатом Дефонтемом «Мандрів Гулівера» Дж. Свіфта французькою. Дефонтен кардинально змінив первинний твір автора, маючи на меті зробити його більш прийнятним для французького читача. У передмові до видання він відверто визнавав, що «місця, які здавались йому непристойними», «обурювали б добрий смак французів», «бентежили би мене самого», всі «тривіальні роздуми, хлопчиські витівки, непристойні думки, нудні повтори, грубості, дурниці, низькі жарти» він «вважав за свій обов'язок прибрати із тексту цілком і повністю». Звичайно Дж. Свіфт як автор мав усі підстави обуритись безпардонному втручання у авторський твір. Однак шалена популярність перекладу, що й зробив славу Дж. Свіфта як талановитого письменника, тонкого майстра політичної сатири, не дала йому такої можливості [4].

Незважаючи на різні підходи перекладачів до роботи та втручання в авторський оригінал, за чинним українським законодавством автор, який передав видавництву чи перекладачеві право на переклад, всеодно лишає за собою право протидіяти будь-якому спотворенню чи перекоцвенню твору, що може зашкодити його честі та гідності (п. 1. ст. 14 Закону України). Насамперед це стосується втручання у зміст твору, його зміни. Тож, здійснюючи переклад твору, не зайвим буде показати готовий варіант авторо-

АВТОРСЬКЕ ПРАВО

ві оригіналу, щоб, принаймні, пересвідчитись, що той не має претензій до перекладача щодо інтерпретації твору. Часто на етапі підписання угоди з автором перекладач або видавництво, що здійснює переклад в тексті угоди передбачають можливість автора ознайомитись із текстом перекладу або ж навіть узгодити кандидатуру перекладача. Узгодивши всі питання заздалегідь, видавництво може бути упевнене, що коли книга буде надрукована та надійде у продаж непередбачених претензій до перекладу з боку автора вже не буде.

Окрім мови оригіналу, для перекладу твору часто використовують так званий «переклад-посередник». Це робиться переважно у ситуації коли перекладач не володіє мовою твору оригіналу, видавництво не може знайти досвідченого перекладача з цієї мови, або ж коли примірник твору мовою оригіналу отримати не можливо. Звісно, використання перекладу-посередника з погляду перекладацької діяльності порушенням не є. Історії відомі безліч яскравих прикладів перекладів, які посіли достойне місце серед інших літературних шедеврів, втім здійснювались саме з перекладу-посередника. Це й східні переклади І. Франка, переклади поезії М. Бажаном, «Інтернаціонал» М. Вороного та багато інших. Однак, з юридичного погляду здійснення перекладу з мови посередника потребує не лише отримання дозволу в автора оригінального твору, а й від автора перекладу на цю мову. У важкий для книгодрукування період 90-х років XX століття українські видавці, що не мали фінансової можливості оплатити дозвіл на переклад від автора оригіналу, активно використовували російськомовні переклади цих творів. Сьогодні деякі великі видавництва можуть собі дозволити придбання прав на переклад українською в популярних іноземних авторів, однак більшість видавництв все ж здійснюють випуск перекладної

літератури лише за підтримки грантових та інших благодійних проектів.

Права перекладачів. Перекладачі користуються авторським правом на створений ними твір. Одночасно їхнє право є залежним, оскільки автори таких творів не можуть здійснити переклад, попередньо не отримавши згоди в автора оригіналу та не виплативши йому справедливої винагороди.

Варто згадати, що Радянський Союз свідомо ігнорував права іноземних авторів оригінальних творів. Унаслідок чого декілька поколінь вирости на казках «Буратіно» О. Толстого, «Чарівник Смарагдового міста» О. Волкова, «Вінні Пух та всі-всі-всі» Б. Заходера, навіть не підозрюючи, що ці твори є творчими перекладами зарубіжних авторів. Таких прикладів в історії літератури чимало й пов'язані вони, переважно, з тим, що в малоінформованому тогочасному суспільстві автор оригіналу та перекладу твору практично ніколи не могли б зустрітись, а тому й факт порушення авторських прав залишався невідомим. Однак і сьогодні, коли інтелектуальна власність є економічно важливою цінністю, митці все ж демонструють свою правову та культурну безграмотність щодо дотримання прав авторів оригінальних творів.

Здебільшого, перекладачі здійснюють переклад без дозволу автора. І вже під час опублікування твору перекладачеві або видавництву, що видає переклад, доводиться залагоджувати це питання з автором. Приміром, український письменник О. Ірванець лише випадково дізнався про те, що його книга п'єс «Рекордінг» та інші твори» готується до друку в краківському видавництві «Ксенгарня академічка» польською мовою. Звісно, жодних домовленостей з автором, як і гонорару за переклад, не було. Аби вийти з незручної ситуації, видавництво вирішило за достатнє запросити автора до м. Кракова на презентацію книги, оплативши авторові проїзд

та подарувавши десяток авторських примірників [5].

Потреба в дозволі зберігається навіть тоді, коли автор вже помер — протягом 70 років після його смерті родичі мають право надавати дозвіл на здійснення перекладів творів померлого автора. Пошук спадкоємців завжди пов'язаний із складностями, починаючи від неможливості отримання інформації про їхнє місце перебування та закінчуючи відсутністю у спадкоємців нотаріально завірених документів про набуття інтелектуальної спадщини померлого автора. Втім норма закону залишається незмінною: неможливість отримати згоду спадкоємців або ж відсутність даних про автора та спадкоємців у базах відповідних авторських товариств не дає видавництву права вільно здійснювати переклад.

«Світові права» на переклад. Поширений на Заході термін «світові права» узвичаївся і в українському видавничому бізнесі, особливо коли мова йде про обсяг прав, які передає автор видавництву. На думку видавців, володіння *«світовими правами»* на переклад, тобто ексклюзивними правами здійснювати переклад авторського твору на будь-яку мову, лише сприяє промоції сучасних українських авторів за кордоном і виходу перекладів їхніх творів іншими мовами. Втім самі автори такого погляду не поділяють. На їхню думку, авторові варто продавати лише ті права, котрі видавництво реально має намір реалізувати. Інакше автор, фактично, стає заручником видавництва, що не опікується просуванням його творчості за кордоном та, водночас, не дає такої можливості авторові.

Як би там не було, бажаним для видавництва залишається отримання ним виключних прав на переклад, публікацію, тиражування та розповсюдження твору. Наявність такого «чарівного ключика» надасть видавцеві не лише можливість користува-

тися перевагами ексклюзивного видання, а й боротися з конкурентами, що мають намір видавати цей же твір. Яскравим прикладом стала справжня антиконтрафактна кампанія, що її розгорнуло видавництво «Кальварія». Останнє придбало виключні права на переклад українською легендарного твору А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Утім інші видавництва також дуже зраділи довгоочікуваному перекладу та сприйняли вихід книги видавництва як сигнал до вільного використання твору. Більше ніж 6 українських видавництв одночасно почали готувати до друку «українського принца», незважаючи на застереження від «Кальварії». Серед них видавництво «Фоліо», «Школа», «Махаон», «Світ», «Веселка», «Навчальна книга — Богдан», «Підручники та посібники». Українська версія твору дуже швидко заповонила підручники для середньої школи, хрестоматії зарубіжної літератури [6]. Приклад цього інциденту, в результаті якого «Кальварії» вдалося примусити видавництва-порушників сплатити компенсацію чи відмовитися від поширення контрафактної продукції, є дуже показовим для України.

Гонорари. Розквіт перекладацької діяльності припадав ще на період правління Петра I, який через брак оригінальної освітньої літератури всіляко підтримував перекладачів. Для встановлення постійного контролю за їхньою діяльністю посада перекладача вводилась у державних установах, тобто стала державною посадою. Втім платили перекладачам мало та сума ця не залежала від обсягу виконаних робіт. Уведення нового виду розрахунку з перекладачами, що актуальна й до сьогодні, належить директоріві академічної типографії І. Тауберту. Він у другій половині XVIII століття запропонував платити перекладачам з розрахунку за аркуш, що й було затверджено «Собранием, старающимся о переводе иностранных книг», заснованим у 1768 році. Надалі практика

оплати за аркуш набувала все більшої популярності, проте лише заможні книготорговці могли собі дозволити платити солідні гонорари перекладачам. Більшість з них все же розраховувалися з авторами своїми книгами.

Сьогодні виплата гонорару перекладачеві вираховується з аркушів, а ось розмір суми, що її доводиться сплачувати видавництву за отримання виключних прав на переклад твору, прямо залежить від популярності твору чи його автора. Втім більшість видавництв намагаються працювати на випередження. Маючи в країнах своїх професійних представників, так званих, скаутів, що стежать за місцевим видавничим ринком, можна швидко дізнатися про значущі новинки, які готуються до друку. Видавництво, що не має своїх представни-

ків у країнах, може відстежувати ринок за оглядами книжкового ринку та національними рейтингами продажів. Якщо придбати права в автора на цьому етапі — ще до випуску твору у світ — ціна буде значно нижчою. Утім завжди існує небезпека, що твір, який дістався видавництву недорого, так і не здобуде популярності у вашій країні. ♦

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2627-14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2627-14>.
2. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции / Р. Дюма. — 2-е изд.: пер. с фр.— М. : Междунар. отношения, 1993.— С. 133.
3. Наследники Сэлинджера разрешили публикацию сиквела «Над пропастью во ржи» [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://www.newsru.com/cinema/13jan2011/60yl.html>.
4. Муравьев В. Путешествие с Гулливером / В. Муравьев. — М. : Книга, 1972. — 208 с.
5. Славінська І. Автори і видавці: хто, кого і як дуриє [Електронний ресурс] / Ірина Славінська // Українська правда. — 2010. — 14 червня. — Режим доступу до ресурсу : http://life.pravda.com.ua/society/2010/06/14/50684/view_print.
6. Видавництво «Кальварія» відстоює авторські права на «Маленького принца» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://www.osvita.org.ua/news/21456.html>.

АНАЛІЗ ВИМОГ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ У СФЕРІ НАУКОВОГО ТА НАУКОВО- ТЕХНІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАЗНАЧЕНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Віра Батова,

науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Об'єкт дослідження: міжнародні договори України у сфері наукового та науково-технічного співробітництва.

Предмет дослідження: вимоги міжнародних договорів України у сфері наукового та науково-технічного співробітництва щодо забезпечення прав інтелектуальної власності в процесі здійснення зазначеної діяльності.

Мета дослідження: аналіз врегулювання питань набуття та розподілу майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в межах міжнародного науково-технічного співробітництва.

Динаміка розвитку світової економіки, що спостерігається останніми роками, свідчить про те, що серед основних чинників конкурентоспроможності країн визначальним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які забезпечують конкурентоспроможність економіки [1].

Успішність здійснення інноваційної діяльності залежить від низки умов, зокрема: від науково-технічного потенціалу суб'єкта інноваційної діяльності, від рівня фінансування такої діяльності, від фінансової та правової підтримки з боку держави тощо.

До основних елементів науково-технічного потенціалу суб'єкта інноваційної діяльності, який є необхідним для розробки та впровадження нових технологій, можна віднести:

- трудові ресурси (вчені, інші особи, які здійснюють діяльність в науково-технічній сфері);

- інформаційні ресурси (науково-технічна інформація);
- технічні ресурси (технічне обладнання та матеріали, що використовуються в процесі виробництва нових продуктів).

До того ж, вищенаведені ресурси можуть бути ефективними та конкурентоздатними лише в разі їх відповідності найостаннішим вимогам сучасності, що, своєю чергою, може бути досягнуто переважно завдяки співробітництву й обміну інформацією та досвідом з провідними інституціями та науковцями в цій галузі.

З огляду на глобальну важливість інноваційної сфери для розвитку кожної держави як суб'єкта міжнародних економічних відносин, співробітництво між державами в науково-технічній сфері є пріоритетним.

Аналіз сучасних відносин у сфері інноваційного розвитку свідчить про значне поглиблення кооперації у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності на міжнародному рівні. Важливість співпраці в науково-технічній галузі підтверджується створенням у 2009 році проекту «Постійна платформа культури Атоміум» (The Permanent Platform of Atomium Culture), котрий об'єднує найкращі університети, ЗМІ та підприємства країн ЄС з метою налагодження ефективного механізму поширення знань про останні розробки в галузі науки і технологій. До проекту залучено 26 університетів, понад 100 000 науковців, більше

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

1 млн студентів, 17 газет та провідні комерційні підприємства Європи з обігом грошових коштів на суму 720 млн євро [2].

З часу здобуття незалежності Урядом України й іншими уповноваженими органами державної влади було укладено міжнародні договори у сфері наукового та науково-технічного співробітництва більше ніж з 30 країнами світу. Це договори (угоди) про: співробітництво в галузі науки й технологій; співробітництво у сфері інтелектуальної власності; науково-технічне співробітництво; співробітництво в сфері охорони промислової власності; співробітництво в сфері військово-технічного співробітництва тощо.

Серед основних нормативно-правових актів, якими регулюються відносини щодо укладання міжнародних договорів є Конституція України та Закон України «Про міжнародні договори України». На міжнародні договори у сфері наукового та науково-технічного співробітництва також поширюються норми Законів України «Про науково-технічну інформацію», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність» тощо.

Закон України «Про міжнародні договори України» (надалі в межах статті — Закон про міжнародні договори) визначає міжнародний договір України як договір, укладений у письмовій формі з іноземною державою чи іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо) [3].

З української сторони міжнародні договори у сфері наукового та науково-технічного співробітництва можуть укладати: Кабінет Міністрів України, який уповноважений укладати міжнародні договори України з економіч-

них, торговельних, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання Кабінету Міністрів України; а також міністерства й інші центральні органи виконавчої влади в межах своєї компетенції.

Укладання договорів у сфері наукового та науково-технічного співробітництва, передусім, має на меті налагодження партнерських відносин між урядами країн для розвитку подальшого співробітництва між науковими установами, підприємствами, установами, організаціями договірних країн.

Міжнародні договори у сфері наукового та науково-технічного співробітництва можуть поширюватись на всі галузі науково-технічної діяльності, а можуть врегульовувати співробітництво в певних її напрямках, скажімо, у сфері військово-технічного, агропромислового співробітництва тощо.

Найпоширенішими формами, у яких здійснюється співробітництво за такими договорами є, зокрема:

- виконання спільних проектів досліджень і дослідницько-конструкторських розробок, обмін їх результатами, а також обмін вченими та фахівцями, що беруть участь у реалізації цих проектів;
- створення спільних науково-технічних організацій, тимчасових наукових колективів, а також інноваційних підприємств, які забезпечують освоєння нової техніки й технологій;
- виконання, за взаємною домовленістю, науково-дослідних та інноваційних проектів юридичними особами однієї з держав за замовленням юридичних осіб іншої держави;
- проведення спільних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, виставок та інших заходів, а також організація курсів для навчання й перепідготовки науково-технічних працівників;

- обмін науковою, науково-технічною інформацією та документацією;
- спільне використання науково-дослідних приладів і наукового обладнання.

Переважає більшість договорів у сфері наукового та науково-технічного співробітництва окреслює лише основні засади та напрями співробітництва, залишаючи питання розподілу майнових прав інтелектуальної власності на створені спільно об'єкти для врегулювання в договорах (контрактах), які можуть бути укладені в майбутньому під час такого співробітництва. Останні укладаються безпосередньо між державними установами, науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами, підприємствами, іншими організаціями, окремими вченими та спеціалістами держав.

Однак деякі міжнародні договори все ж визначають порядок набуття та використання прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в межах міжнародного співробітництва.

Міжнародними договорами України, в яких певною мірою визначено питання розподілу прав на об'єкти інтелектуальної власності, що аналізуються, є: Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері науки і технологій (дата підписання — 07.06.2005 року); Угода про науково-технічне співробітництво між Україною та Іспанією (дата підписання — 07.11.2001 року); Угода між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво (дата підписання — 09.10.2000 року); Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій (дата підписання — 04.12.2006 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності,

що створені та надані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва (дата підписання — 18.10.2005 року); Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що використовуються та отримані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва (дата підписання — 22.12.2006 року); Угода про наукове співробітництво між Академією наук України та Румунською Академією (дата підписання — 03.12.1992 року)

Вищевказані договори містять положення, які стосуються питання набуття прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в межах співробітництва. Зокрема, в проаналізованих міжнародних договорах зазначається, що заявки на видачу охоронних документів на результати, отримані в країні однієї зі сторін, спочатку подаються в цій країні, відповідною стороною.

Потрібно звернути увагу на те, що деякими договорами, зокрема Угодою про співробітництво у сфері науки та технологій, укладеною між Україною та США, передбачено, що права інтелектуальної власності на об'єкт, створений відвідувачем-дослідником (наприклад, ученим, який приїздить в країну іншої Сторони для продовження освіти), набуваються ним, відповідно до правил установи, що приймає. З огляду на це положення, рекомендовано звернути увагу на врегулювання питання розподілу прав інтелектуальної власності між зарубіжними дослідниками й українськими установами, організаціями, що їх приймають на навчання, стажування тощо.

Угода про співробітництво у сфері науки та технологій, укладена між Україною та США також визначає, що якщо об'єкт інтелектуальної власності охороняється законодавством однієї зі Сторін, але не охороняється

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

законодавством іншої Сторони, тій Стороні, законодавство якої передбачає правову охорону, належать усі права та прибутки в усьому світі щодо цього об'єкта. Це означає, що в разі створення такого об'єкта під час співробітництва, незалежно від обсягу вкладених з кожної Сторони ресурсів, права інтелектуальної власності отримає та сторона, законодавство якої визнає його об'єктом інтелектуальної власності.

Питання використання об'єктів інтелектуальної власності в міжнародних договорах визначаються таким чином.

Об'єкти права інтелектуальної власності, отримані в межах співробітництва за такими договорами можуть безкоштовно використовуватись обома сторонами договорів для власних дослідницьких потреб [5; 6].

Також сторони можуть мати право на переклад й обнародування статей з науково-технічних журналів, доповідей і книг, що були створені в результаті безпосереднього співробітництва, яке забезпечується безоплатною невиключною ліцензією, що не може бути відкликана та має чинність у будь-якій країні [7; 5; 8].

Інші питання, пов'язані з умовами використання об'єктів інтелектуальної власності погоджуються сторонами спільно в подальших контрактах.

До питань, які спільно погоджуються сторонами, деякі договори, відносять питання: щодо отримання охоронного документа в країнах інших, ніж країни сторін, публікації інформації про об'єкти права інтелектуальної власності, отримані у зв'язку зі спільною діяльністю, доцільність переслідування порушника (порушників) прав на об'єкти, що перебувають у спільній власності у судовому порядку [5; 10], використання об'єктів, права на які належать сторонам спільно у комерційних цілях [6], передачі прав на створені результати інтелектуальної діяльності третій стороні [4].

У більшості міжнародних договорів зважають на принцип пропорційності внесків у співробітництво й отриманих прибутків від використання об'єктів права інтелектуальної власності, створених у результаті такої діяльності. Зокрема, це виражається в:

- розподілі доходів від використання результатів, отриманих у процесі співробітництва, що здійснюється пропорційно до внесків кожної сторони на виконання досліджень і правову охорону отриманих результатів;
- у розподілі роялті від ліцензування пропорційно до внесків кожної зі сторін на виконання досліджень і правову охорону отриманих результатів [5].
- у наданні стороні, що надсилає свого дослідника, права на використання ліцензії, яка дає право на використання об'єктів інтелектуальної власності, відповідно до частки своєї участі у спільній діяльності, а також внесків дослідника у створення об'єктів інтелектуальної власності під час його перебування [7].

Міжнародні договори також, зазвичай, передбачають право винахідника на отримання частини роялті, зароблених будь-якою установою внаслідок використання об'єкта інтелектуальної власності, автором якого він є [7].

Варто зазначити, що деякі міжнародні договори [8] містять перелік істотних умов договорів (контрактів), які укладаються у процесі двостороннього співробітництва, зокрема, щодо визначення сторонами:

- умов та порядку передання прав на результати інтелектуальної діяльності, створення яких передбачається при виконанні договорів (контрактів);
- внеску кожного з учасників у роботу, що виконується, в процесі реалізації договорів (контрактів), зокрема в наданні результати інтелектуальної діяльності;

- зобов'язань учасників із забезпечення правової охорони та захисту створених і наданих результатів інтелектуальної діяльності;
- видів та обсягу використання результатів інтелектуальної діяльності (створених і наданих) на території держав Сторін, а також на території третіх держав;
- прав кожного з учасників на використання конфіденційної інформації та його обов'язки із забезпечення її охорони;
- умов і порядку передання, обміну та/або публікації відомостей про результати інтелектуальної діяльності, створені в процесі двостороннього військово-технічного співробітництва;
- порядок відшкодування збитків, заподіяних у результаті неправомірного використання прав на результати інтелектуальної діяльності тощо.

З викладеного можна дійти таких висновків.

Головною метою укладення міжнародних договорів у сфері наукового та науково-технічного співробітництва є налагодження партнерських відносин між урядами країн для розвитку подальшого співробітництва між підприємствами, установами, організаціями договірних країн. Такі договори, переважно, містять загальні принципи, форми, перелік суб'єктів співробітництва, основні права й обов'язки сторін договору, тобто врегульовують найосновніші загальні питання співробітництва. Договори передбачають подальше здійснення співробітництва у науково-технічній сфері підприємствами, установами, організаціями договірних країн, на основі укладених договорів між ними. Ці договори покликані врегу-

лювати відносини сторін щодо створення конкретних об'єктів права інтелектуальної власності, а тому переважно в них визначаються питання набуття та розподілу прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в процесі співробітництва.

Аналіз міжнародних договорів показав, що тільки незначна частина таких договорів містить положення, які більш-менш врегульовують питання набуття прав інтелектуальної власності. Зокрема, вони визначають:

- суб'єктів набуття майнових прав інтелектуальної власності на об'єкти, створені в межах міжнародного співробітництва;
- права сторін договору, зокрема, на безкоштовне використання об'єктів права інтелектуальної власності обома сторонами договору для власних дослідницьких потреб; переклад і обнародування статей із науково-технічних журналів, доповідей і книг, які були створені в результаті безпосереднього співробітництва;
- питання, що потребують спільного погодження сторонами;
- питання розподілу прибутків від використання результатів інтелектуальної діяльності, створених у межах співробітництва.

Беручи до уваги вищевикладене, особливу увагу рекомендовано звернути на договори, що укладаються в межах співробітництва між науковими установами, підприємствами, організаціями договірних країн, зокрема, на регламентування в них питань набуття майнових прав інтелектуальної власності. ♦

Список використаних джерел

1. *Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України*

ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ

на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» від 21.10.2010 року № 2632-VI.

2. *About Atomium Culture [Electronic resource]. — Access mode : <http://atomiumculture.eu/node/34>.*
3. Закон України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 року № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 540.
4. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Білорусь про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що створені та надані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва, дата підписання — 18.10.2005 року.
5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво в сфері науки і технологій, дата підписання — 07.06.2005 року.
6. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво, дата підписання — 09.10.2000 року.
7. Угода про науково-технічне співробітництво між Україною та Іспанією, дата підписання — 07.11.2001 року.
8. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій, дата підписання — 04.12.2006 року.
9. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про взаємну охорону прав на результати інтелектуальної діяльності, що використовуються та отримані в ході двостороннього військово-технічного співробітництва, дата підписання — 22.12.2006 року.
10. Угода про наукове співробітництво між Академією наук України та Румунською Академією, дата підписання — 03.12.1992 року.

РЕАЛІЗАЦІЯ ФУНКЦІЙ ПРАВА В ПРОЦЕСІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Ігор Бенедисюк,
суддя Вищого господарського суду України

Інтелектуальна власність справляє позитивний вплив на економічний, соціальний, культурний розвиток суспільства, є інструментом економічного зростання, належить до вихідних засад створення національного багатства. Водночас інтелектуальна власність може розглядатись і як фіксація в правовому полі певних результатів інтелектуальної діяльності (як прав на об'єкти промислової власності чи засоби індивідуалізації, так і авторських чи суміжних прав). Отож, не викликає заперечень й твердження, що забезпечення прав на інтелектуальну власність має належати до сфери державних інтересів будь-якої країни. Адже і правовласники, і виробники об'єктів інтелектуальної власності, спільно з міжнародними урядовими та неурядовими організаціями, що виражають їхні інтереси, вимагають від урядів належного рівня забезпечення національних систем інтелектуальної власності.

Відповідно, будь-яка держава, використовуючи доступний їй нормативно-правовий інструментарій, має забезпечувати належний рівень правової охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності; забезпечувати, фактично, реальну монополію осіб, які володіють правами на об'єкти інтелектуальної власності, на такі об'єкти. Водночас усі добре розу-

міють, що правова монополія не означає, що об'єкти інтелектуальної власності використовуються виключно за дозволом правовласника (чи іншої особи, якій законом чи договором надане таке право). Адже паралельно до системи інтелектуальної власності існує поставлене поза законом вільне використання об'єктів інтелектуальної власності. Така ситуація спостерігається не лише в Україні, а є характерною і для економічно розвинених країн, як оцінюються як правові, демократичні держави.

Недаремно у Всесвітній декларації з інтелектуальної власності, схваленій Консультативним комітетом з питань політики Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) від 26.06.2000 року¹, питання інтелектуальної власності визнані як особливо важливі для діяльності в галузі розвитку людства. У названій Декларації підкреслюється, що мають бути докладені особливі зусилля для забезпечення можливостей для країн, які розвиваються, і країн з перехідною економікою скористатися нормально функціонуючими й ефективними системами інтелектуальної власності, зокрема й надання відповідної юридичної допомоги, модернізація відомств інтелектуальної власності, допомога в підготовці людських ресурсів, а також — удосконалення механізмів захисту.

¹ Україна є членом ВОІВ з 1970 року.

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Оцінюючи стан правового регулювання сфери інтелектуальної власності, ми маємо виходити з того, що право — це не просто регулятор. Це нормативний регулятор суспільних відносин, який впливає з наявних соціальних причиново-наслідкових зв'язків, змістом яких виступає залежність соціально поведінки людей від наявності та дії певних правил, приписів, встановлень, норм. У такій залежності діє механізм зворотного зв'язку, коли на зміну, розвиток, уточнення цих правил, якщо вони стають недостатніми, неефективними, вливає фактична поведінка адресатів, те, що отримуються реально у суспільстві, певних його сферах. Саме такі погляди стали панівними в сучасних роботах з теорії права [1; 2].

Через право реалізуються його функції, в яких проявляються іманентні, специфічні риси права, що впливають з його якісної самостійності як соціального феномена. Проблема функцій права та держави у вітчизняній юридичній літературі найкраще розроблена В. Погорілкою [3, 36]. Учений визначає такі їхні характеристики.

- 1) функція права зумовлена його сутністю та визначається призначенням у суспільстві. Водночас функція не є лише проявом іманентних рис сутності, її не можна розглядати тільки як їх «проекцію». Не можна механічно зв'язувати функції та сутність права; функція права має певний ступінь незалежності;
- 2) функція характеризує напрям необхідного впливу права на суспільні відносини, тобто такого, без якого суспільство на певному етапі розвитку не може існувати (регулювання, охорона, закріплення певного виду суспільних відносин);
- 3) функція виражає найбільш суттєві, головні риси права та спрямована на здійснення корінних

завдань, які стоять перед правом на цьому етапі його розвитку;

- 4) функція права становить, зазвичай, напрям його активної дії. Тож однією з важливих її ознак є динамізм;
- 5) постійність, як необхідна ознака функції права, характеризує стабільність, безперервність, досить довгу її дію. Функція постійно властива праву, проте це не означає, що незмінними залишаються механізм і форми її здійснення, які змінюються та розвиваються відповідно до потреб практики.

Своєю чергою, О. Скакун серед особливостей функцій права називає:

- 1) визначають призначення права в суспільстві;
- 2) визначають основні напрями впливу на суспільні відносини;
- 3) визначають сутність, головні риси права;
- 4) вирізняються динамізмом;
- 5) при цьому порівняно постійні [4, 380].

Функції права становлять головні напрями його впливу на суспільні відносини у тій чи тій його сфері, галузі. Відповідно, характеристику права інтелектуальної власності як правового інституту цивільного права (хоча нині є думки про розгляд цього утворення як комплексної галузі чи підгалузі права) не можна давати без розгляду його функцій. У такому разі **функції права інтелектуальної власності — це головні напрями його впливу на відносини у сфері правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності з метою впорядкування таких відносин. Вони відзначаються специфікою предмета та методу права інтелектуальної власності як правового утворення, а також завдань, поставлених перед ним.**

У теорії права є різноманітні підходи до класифікації функцій права [2, 245; 5, 124]. Зокрема, їх поділяють на загально-спеціальні та спеціально-соціальні (останні своєю чергою, по-

діляють на регулятивні та охоронні). Функції також поділяють на загальносоціальні (до них належать економічна, політична, виховна, комунікативна, екологічна тощо) та спеціально-юридичні. Серед останніх називають:

- регулятивно-статистичну функцію — полягає у впливі права на суспільні відносини, через закріплення їх у певних правових інститутах (право власності);
- регулятивно-динамічну функцію — проявляється у впливі права на суспільні відносини через оформлення їх руху у формі правових відносин (дієздатність, компетенція);
- охоронну — спрямована на охорону найбільш значущих суспільних відносин, реалізується застосуванням спеціальних охоронних норм;
- оціночну — розглядає право як критерій правомірності чи неправомірності чийхось вчинків.

Попри суттєве місце у системі функцій права регулятивної функції, за допомогою якої встановлюються позитивні правила поведінки, відбувається організація суспільних відносин, координація соціальних взаємозв'язків, тощо не можна забувати й про інші функції. Насамперед, про охоронну, до того ж в широкому її значенні. Адже охоронна функція права — це зумовлений соціальним призначенням напрям правового впливу, спрямований на охорону загальнозначущих, найбільш важливих економічних, політичних відносин, подолання явищ, сторонніх певному суспільству [1, 326]. Завданням охоронної функції права є вплив на суспільні відносини через поступове витиснення тих явищ, які є небажаними для суспільства. Метою цієї функції є охорона особистості й охорона суспільної безпеки. Вона реалізується за допомогою встановлення заборон і негативних наслідків порушень, способів виконання прийнятих щодо правопорушників рішень тощо.

Охоронна функція полягає в тому, що за її допомогою визначаються заборони на вчинення протиправних діянь, встановлюються юридичні санкції за вчинення таких діянь, зазначені санкції безпосередньо застосовуються до осіб, які вчинили правопорушення. При цьому охоронний вплив права здійснюється як за допомогою спеціальних охоронних норм, так і норм регулятивних, спрямованих на охорону суб'єктивних прав. Звісно, що для сфери інтелектуальної власності охоронна функція права відіграє істотне значення. Водночас у контексті інтелектуальної власності суттєве місце у правовому втіленні відіграють й економічна, політична, компенсаційна, обмежувальна функції та ін.

Зазвичай, ми говоримо, що право — це загальна та необхідна форма свободи в суспільних відносинах людей, що це загальна справедливість. Але до цих сутнісних визначень права у процесі його так званої «позитивації», його виразу у формі закону додається така риса, як владна загальнообов'язковість того, що офіційно визнається і встановлюється як закон (позитивне право) в певний час і в певному соціальному просторі [2, 188].

Право призначене для встановлення та підтримання єдиного порядку у суспільстві, то кожній нормі права притаманна риса загальнообов'язкового правила: правові норми обов'язкові для всіх, кого за своїм змістом прямо або опосередковано стосуються приписи таких норм. Відповідно, норми права, на відміну від інших соціальних норм, встановлюються чи санкціонуються, а також охороняються від порушення їх будь-ким державою, що здійснює контроль за дотриманням правових норм і в належних випадках — застосування передбачених законом заходів примусу за правопорушення. Саме на цьому наголошують у теорії права [2, 249].

Інтелектуальна власність, закріплена на рівні закону (тобто норм права),

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

яка отримала відповідний юридичний режим, відповідний правовий статус (зокрема, внаслідок проведення певних санкціонованих державою реєстраційних процедур), обмежує використання результатів інтелектуальної власності. Саме це дає підстави обвинувачувати правові заборони чи дозволи, які використовуються у сфері інтелектуальної власності, в тому, що за їх допомогою стримується економічний і соціальний розвиток суспільства. Нерідко навіть говорять, що економічний та соціальний розвиток відбувається не завдяки, а всупереч системі інтелектуальної власності [6, 5–6].

Ось чому, коли йдеться про вдосконалення національної системи інтелектуальної власності в широкому її значенні (тобто в сукупності нормативно-правового масиву, режимів правової охорони, механізмів правового захисту прав інтелектуальної власності, використання усіх передбачених законодавством дозволів, дотримання заборон тощо) україн важливим і водночас складним є дотримання паритету інтересів між власниками прав інтелектуальної власності та суспільством загалом. А також забезпечення національних інтересів щодо вимог економічно розвинених країн, приписів, вміщених в актах міжнародних організацій, навіть якщо такі приписи мають рекомендаційний характер.

Аналізуючи проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні, маємо виходити з такого: право на результати творчої діяльності гарантується Конституцією України (ст. 54), регламентується Цивільним кодексом України (книга IV) [7] та спеціальним законодавством, яке визначає правовий режим деяких об'єктів інтелектуальної власності (зокрема, закони України «Про охорону право на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про авторське право і суміжні права» тощо).

Своєю чергою, відповідно до ст. 154 Господарського кодексу України відносини, пов'язані з використанням у господарській діяльності і охороною прав інтелектуальної власності, регулюються Господарським кодексом України й іншими законами [8]. При цьому до відносин, пов'язаних з використанням в господарській діяльності прав інтелектуальної власності, застосовуються положення Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, передбачених Господарським кодексом України й іншими законами. Крім цього, норми, розміщені в Господарському кодексі України, носять приватноправовий характер і охоплюються предметом регулювання Господарсько-процесуального кодексу України, відповідно до ч. 1 ст. 1 ГК України.

Аналіз суті відносин, які виникають у зв'язку зі створенням і обігом об'єктів інтелектуальної власності, як і аналіз положень Господарського та Цивільного кодексів України щодо їх регулювання, дає підстави говорити про яскраво виражений цивілістичний характер таких відносини, про застосування методів правового регулювання, заснованих на диспозитивності, притаманних саме цивільному праву. Водночас положення книги IV Цивільного кодексу України про право інтелектуальної власності далеко не в повному обсязі охоплюють сферу правового регулювання інтелектуальної власності. Багато положень, які стосуються деяких сфер і видів діяльності (наприклад, діяльності організацій колективного управління авторськими та суміжними правами, процедур і порядку розгляду заявок, державної реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності, процедур і санкцій за порушення прав інтелектуальної власності і багато інших) є предметом регулювання спеціальних законів, які визначають статус деяких об'єктів інтелектуальної власності.

Говорячи про проблеми захисту прав інтелектуальної власності, вважаємо за необхідне звернути увагу на процесуальні аспекти. Адже теорією процесу доведено, що кожна форма захисту цивільних прав конструюється, зважаючи на специфіку компетенції органу та покладені на нього завдання. Оскільки в теорії під процесуальною формою розуміють наперед встановлений порядок розгляду та рішення справ, господарсько-процесуальна форма є врегульованим нормами господарсько-процесуального законодавства порядком розгляду та вирішення економічних суперечок й інших справ, віднесених до компетенції господарського суду.

Основною функцією будь-якого суду є здійснення правосуддя, решта функцій є похідними від основної. Зокрема, для господарських судів мета їх створення полягала в необхідності створити незалежний орган, який розглядає господарські суперечки, що виникають між юридичними особами, державними й іншими органами. Основним завданням господарського суду був визначений захист економічних прав та інтересів учасників господарських відносин, які охороняються законом, сприяння законності в цій сфері. Визначальна риса господарських спорів і покладених на господарський суд завдань така, що господарський суд при здійсненні функції захисту цивільних прав не може діяти інакше, ніж у формі, встановленій законом для його органів.

Водночас, слід зважати на те, що застосування права, взяте окремо, без взяття до уваги особливостей його форм, не відображає специфіки органів, обов'язком яких є захист цивільних прав. Відповідно, здійснюючи порівняльний аналіз суті органів суду загальної юрисдикції, господарського суду й адміністративного суду дає можливість стверджувати, що застосування права необхідно розглядати не ізольовано, а в органічному єднанні

з формами його застосування. Оскільки лише такий підхід до характеристики суті суду, як вважають фахівці, дає змогу встановити специфічні риси, що відрізняють всі вищеперелічені види судів щодо застосування права, у зв'язку з чим їхня діяльність істотно відрізняється. При цьому слід виходити з того, що йдеться не про відмінності в застосуванні норм права, а безпосередньо у формі їх діяльності при застосуванні закону до різних видів спорів, зокрема, цивільно-правових, господарських або спорів, що підпадають під юрисдикцію адміністративного судочинства [9, 129].

Оскільки істотною ознакою юрисдикції є предмет судового захисту та судової діяльності, що відображає спеціалізацію такої юрисдикції і обсяг правового захисту в судочинстві, при вирішенні питання про підсудність справ, пов'язаних з розглядом спорів у сфері інтелектуальної власності, слід звернути увагу на їхні особливості.

Право інтелектуальної власності охоплює особисті немайнові й (або) майнові права. Зрозуміло, що особисті немайнові права не мають економічного змісту. Що стосується майнових прав, то їх перелік міститься як у Цивільному кодексі України, так і в спеціальних законах, що регулюють сферу інтелектуальної власності. Так, за ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається Цивільним кодексом України та іншим законом.

Оскільки відповідно до чинного законодавства, всі результати творчої діяльності визнані товаром, вони можуть бути об'єктом будь-яких цивільних правочинів. Насамперед, це стосується майнових прав суб'єкта права інтелектуальної власності, що становлять суть права інтелектуальної власності. Майнові права інтелекту-

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

альної власності складає сукупність певних прав: право на відтворення; право на використання; право на винагороду за використання тощо. Особливість передання цих прав полягає у тому, що вони можуть передаватися повністю в усій сукупності або частково (наприклад, лише право на використання певним чином; право на розповсюдження; право на відтворення тощо).

Майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, визнані товаром, є об'єктом цивільного обороту, відповідно, вони можуть відчужуватися від їхнього суб'єкта, передаватися іншим особам, переходити у спадщину тощо. Виходячи з положень статей 41 та 54 Конституції України, своїми майновими правами творець має право володіти, користуватися та розпоряджатися на свій власний розсуд. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності є непорушним. Саме такі підходи дають підстави стверджувати, що право інтелектуальної власності (майнові права) не відрізняється від права власності на речі.

Суб'єкт права інтелектуальної власності має право утримувати результат творчої діяльності за собою, у своєму майні, безпосередньо здійснювати свій правовий вплив на цю власність, розпоряджатися цим об'єктом (правом на нього) на власний розсуд. Це означає юридичну можливість визначати правову долю такого об'єкта: продавати його, дарувати, обмінювати, здавати в оренду чи в найом, вчиняти будь-які інші цивільні правочини щодо нього.

Суб'єкт права інтелектуальної власності може дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності чи перешкоджати неправомірному використанню такого об'єкта, зокрема й забороняти таке використання. Треті особи, яким суб'єкт права інтелектуальної власності передав результат творчої діяльності для тимчасового використання, чи які на законній

підставі придбали матеріальний носій цього результату, здійснюють володіння від імені суб'єкта права інтелектуальної власності. Отже, виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання, надає власникові цих прав можливість здійснювати своє право інтелектуальної власності, виходячи зі свого інтересу.

Що стосується судового захисту, то, базуючись на нормах Конституції України, суб'єкт права інтелектуальної власності може вибрати один або декілька способів захисту особистих немайнових чи майнових прав інтелектуальної власності, встановлених ст. 16 ЦК України. Зокрема, способами захисту порушених прав інтелектуальної власності можуть бути: визнання права; припинення дій, якими порушується суб'єктивне право; відновлення положення, що існувало до порушення; відшкодування збитків та ін. У ст. 432 ЦК України передбачений перелік спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення захисту права інтелектуальної власності, які можуть застосовуватися судом.

Предметом спорів у сфері інтелектуальної власності, переважно, є захист і відновлення порушених суб'єктивних прав на об'єкт інтелектуальної власності, введений в обіг. Предметом судового розгляду є, крім порушених суб'єктивних прав власників охоронних документів, також і правовстановлювальні акти, а підставами для визнання актів незаконними (недійсними) — їх невідповідність актам цивільного законодавства, якщо така невідповідність порушує цивільні права чи інтереси конкретної особи. Йдеться про оскарження акта, котрий порушує конкретні суб'єктивні права та суб'єктивні інтереси, порушені невідповідністю прийнятого акта.

Тож у спорах, що виникають у сфері інтелектуальної діяльності, зазвичай мова йде про захист цивільних прав

та інтересів суб'єктів, а не про порушення у сфері публічно-правих відносин. Превалювання приватноправових інтересів над публічно-правовими у контексті захисту порушених суб'єктивних майнових або немайнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності є основною причиною, що дає можливість дійти висновку про доцільність віднесення спорів про порушення прав інтелектуальної власності до компетенції господарських судів.

Перевага такої форми захисту цивільних прав суб'єктів підприємницької (а в багатьох випадках — і загалом господарської) діяльності перед іншими формами базується на застосуванні принципу арбітражу та полягає в тому, що господарський суд при розгляді спору сприяє досягненню угоди між сторонами. У такому разі

при вирішенні спору в порядку господарського судочинства буде гарантовано не лише встановлення істини у справі, але й може бути враховано в межах чинного закону господарські інтереси сторін, що і є, в кінцевому підсумку, метою вирішення спору в сфері інтелектуальної власності. ♦

Список використаних джерел

1. *Теорія держави і права : академічний курс / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. — 2-ге вид. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 688 с.*
2. *Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. — М. : Норма, 2008. — 832 с.*
3. *Конституційне право України / за ред. док. юр. наук проф. В. Ф. Погорілка. — Київ : Наук. думка, 2002.*
4. *Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. — Х. : Консум, 2001. — 656 с.*
5. *Венгеров А. Б. Теория государства и права : учебник для юридических вузов / А. Б. Венгеров. — 3-е изд. — М. : Юриспруденция, 2000. — 376 с.*
6. *Судариков С. А. Интеллектуальная собственность / С. А. Судариков. — М.: Изд-во деловой и учебной литературы, 2007. — 800 с.*
7. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // ВВР. — 2003. — № № 40–44. — Ст. 356 (зі змінами).*
8. *Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV // ВВР. — 2003. — № № 18, 19–20, 21–22. — Ст. 144 (зі змінами).*
9. *Орлюк О. П. Спори у сфері інтелектуальної власності: питання підсудності / О. П. Орлюк // Приватне право і підприємництво : зб. наук. праць. — К. : Випуск 5. — 2006. — С. 127–131.*

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ПРИВАТНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Марина Мікуліна,

*докторант Національної академії Служби безпеки
України, доцент, кандидат юридичних наук*

Приватне життя фізичних осіб є багатобічним і поліаспектним явищем. «Приватне» вживається у значенні: права людини на автономію і волю у приватному житті, права на захист від втручання інших фізичних осіб, органів влади, громадських організацій, державних інститутів, а також як законна вимога індивіда визначати міру, відповідно до якої він бажає брати участь у контролі над часом, місцем і обставинами спілкування з іншими особами. Це також право індивіда контролювати інформацію про себе як власне володіння.

Серед низки видів приватності викремлюємо інтелектуальну приватність фізичної особи. Відправною точкою інтелектуальної приватності є, на нашу думку, власне особисте розуміння, відчуття, сприйняття, пізнання фізичною особою (індивідом) своєї особливості, неповторності, прагнення оберігати свої інтелектуальні надбання, самостійно визначати їхню долю.

У цьому контексті особисті немайнові права інтелектуальної власності належать кожній фізичній особі та спрямовані на захист її особистості. В основі цих прав — філософська концепція І. Канта, за якою діяльність автора є відображенням його особистості.

Науковцями-дослідниками проблеми прав інтелектуальної власності є: Р. Шишка, Р. Денисова, Р. Стефанчук, С. Клейменова, В. Луць та ін. Дискутуються питання змісту права інтелектуальної власності, умови виникнення

та припинення особистих немайнових прав інтелектуальної власності фізичної особи тощо. Висловимо свої міркування щодо інтелектуальної приватності фізичної особи і, зокрема, особистих немайнових прав інтелектуальної власності, що є її частиною.

Задля з'ясування особливостей інтелектуальної приватності фізичної особи розглянемо особисті немайнові права інтелектуальної власності фізичної особи-творця. Усім творцям об'єктів права інтелектуальної власності надаються права інтелектуальної власності, визначені ч. 1 ст. 423 ЦК України: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Законодавець у праві інтелектуальної власності об'єднує особисті немайнові та майнові права, проте в теорії цивільного права обґрунтовується думка щодо змісту права інтелектуальної власності як сукупності лише майнових прав (Р. Шишка), без заперечення існування особистих немайнових прав творців [1, 17]. Традиційним для науковців О. А. Підопригори [2], С. Дріса [3], Н. Халаїм [4], Р. Денисової [5] є поділ прав творців

на особисті немайнові та майнові, до того ж, така класифікація притаманна й міжнародним правовим актам у цій сфері.

Зазначимо, що особистим немайновим правам інтелектуальної власності притаманні такі ж ознаки, як й іншим особистим немайновим правам: відсутність економічного змісту, тісний зв'язок з фізичною особою, неможливість відчуження цих прав, спрямованість на розвиток особистості, специфіка об'єкта цих прав, умов їх виникнення та припинення, неможливість звернення стягнення.

Насамперед, особистим немайновим правам інтелектуальної власності притаманна відсутність економічного змісту, тобто їх неможливо обрахувати. Однак, Р. Шишка зазначав, що особисті немайнові права поєднані з діловою професійною репутацією та майновими правами творця, а, отже, сприяють комерційному успіхові, дають новий комерційний результат [1, 7].

Щодо другої ознаки особистих немайнових прав інтелектуальної власності — тісного зв'язку творця зі створенням об'єктом — завдяки такому зв'язку, що свідчить про належність об'єкта творцеві, останній і отримує певні майнові та немайнові дивіденди.

Щодо невідчужуваності особистих немайнових прав інтелектуальної власності — ця ознака дискутується. Й. Покровський передбачив, що розвиток правосвідомості сприятиме визнанню прав фізичної особи, зокрема конкретної людської особистості, а право буде зобов'язане захищати всі порушені матеріальні інтереси [6, 138]. А О. Сергєєв припускав можливість передання такого особистого немайнового права, як право на недоторканність твору [7, 193]. Зазначимо, що український законодавець передбачає можливість відчуження особистих немайнових прав інтелектуальної власності у виняткових випадках, встановлених законом, а також їх належності не творцю — у визначених законом

випадках (до відчужуваних прав належать — право на заявку, право на пріоритет заявки, право на отримання патенту чи свідоцтва, право на спеціальну назву об'єкта інтелектуальної власності). У літературі стверджується, що «вітчизняна судова практика ніяких підходів щодо можливості передачі окремих особистих немайнових прав творцями за договором не виробила, в той час як російська, французька, болгарська, спираючись на принцип свободи договору, допускають можливість позитивного вирішення таких проблемних ситуацій» [8, 22]. Пропонується передбачити поділ прав інтелектуальної власності немайнового характеру на особисті немайнові та немайнові, а також видається доцільним «...віднесення до особистих немайнових прав творців лише тих прав, які за жодних умов не можуть відчужуватися, оскільки це призведе до розірвання зв'язку між автором і створеним ним об'єктом: права визнаватися творцем та права на ім'я; інші немайнові права інтелектуальної власності, безперечно також належатимуть творцям, але з їхньої волі за договорами можуть відчужуватися або у випадках, передбачених законом, належати іншим особам» [8, 24].

Ще однією з ознак особистих немайнових прав інтелектуальної власності є умови виникнення та припинення. Ці права виникають внаслідок створення об'єктів права інтелектуальної власності (з моменту створення) чи набуваються за законом (для виникнення права інтелектуальної власності на певні об'єкти необхідна державна реєстрація). Умови припинення особистих немайнових прав творців не передбачена законодавцем, однак потенційно така можливість передбачена в ст. 425 ЦК України.

За загальним правилом, особисті немайнові права інтелектуальної власності є безстроковими, тобто можна припускати, що після смерті творця такі права захищаються (охороняють-

ся) його спадкоємцями. Йдеться про «фантомні» (Р. Шишка) чи «посттанативні права» (Р. Стефанчук) — такі, що існують самотійно, без їх суб'єкта. Деякі науковці вважають неможливою реалізацію особистих немайнових прав після смерті творця через відсутність єдиного суб'єкта, який мав би право на реалізацію цих прав (О. Сергєєв). Зазначимо, що творець за життя реалізовує особисті немайнові права інтелектуальної власності в повному обсязі, а після його смерті певні особисті немайнові права реалізуються спадкоємцями в звуженому обсязі (оприлюднюють твори, вказують ім'я чи псевдонім автора, реєструють створені об'єкти, визначають подальшу долю об'єктів).

Однак чинним законодавством не передбачено: а) узгодження дій спадкоємців з прижиттєвою волею творця; б) захист інтересів творця іншими особами — не спадкоємцями; в) захист інтересів творця не визначеними з його волі особами, що потребує подальшого дослідження та законодавчого закріплення.

Щодо обсягу особистих немайнових прав творців, то для різних об'єктів права інтелектуальної власності він неоднаковий і визначається спеціальним законодавством. А також особисті немайнові права творців треба розглядати щодо конкретних об'єктів чи їх груп — об'єктів авторського права та суміжних прав, об'єктів промислової власності, наукових відкриттів, раціоналізаторських пропозицій тощо.

Розглядаючи таку ознаку, як неможливість звернення стягнення на особисті немайнові права інтелектуальної власності, привертає увагу можливість накладення арешту на об'єкт права інтелектуальної власності в матеріальній формі (як майно) чи вилучення його.

Обмеження прав творця можливе за умов воєнного чи надзвичайного стану, або інших випадках, передбачених Конституцією України. Згідно з

ч. 2 ст. 274 ЦК України, можливе обмеження особистих немайнових прав фізичної особи у випадках, передбачених ЦК України та іншими законами.

У ст. 438 ЦК України закріплено такі особисті немайнові права авторів творів: 1) вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо; 2) забороняти зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору; 3) обирати псевдонім у зв'язку з використанням твору; 4) на недоторканність твору.

Дещо по-іншому ці ж права сформульовані в ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Зокрема, висловлювалася пропозиція [9, 10; 8, 47] щодо закріплення за авторами права на назву твору; можливості творця вимагати доступу до твору, переданого у власність іншій особі, з метою використання для відтворення та реалізації авторських прав, за умови якщо це не порушує законні права й інтереси власника, а також право доступу й до кожного примірника твору, який може бути визнаний як єдиний доступний для автора [10, 24].

До переліку особистих немайнових прав авторів можна додати й такі: безперешкодне фотографування; відеозйомки власного твору архітектури, крім випадків, визначених актами законодавства; право зазначення на збудованому об'єкті архітектури імені автора; право авторського контролю за розробкою документалії для будівництва; авторський нагляд за будівництвом архітектурного об'єкта. У ст. 31 Закону України «Про архітектурну діяльність» [11] зазначено, що особисті немайнові права на твір архітектури належать його автору незалежно від умов трудового договору між автором і замовником проекту чи роботодавцем.

Науковці [1, 331; 12, 7] висловлюють необхідність визнання права на оприлюднення твору у вітчизняному законодавстві, ми також підтримуємо цю думку. Оприлюднення означає: перше ознайомлення чи повідомлення

змісту твору, а вже опублікування може бути подальшою дією автора (як результат оцінки його твору колегами, іншими суб'єктами). Особливо це актуально, якщо йдеться про ноу-хау, державну таємницю. Тісно пов'язаним з цим правом є право автора на відкликання твору [12, 12] та право на вилучення свого твору з обігу (В. Третякова); право автора на публічну відмову від ідеї твору; право автора на добросовісне використання твору; право на протидію знищенню твору [8] тощо.

Щодо особистих немайнових прав інтелектуальної власності творців інших об'єктів права інтелектуальної власності — творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин, компонування інтегральних мікросхем — набуття ними зазначених прав залежить, за чинним законодавством, від факту державної реєстрації. Достатньо обме-

жено реалізується, зокрема, право на ім'я для творців, названих вище об'єктів, а також це право та право визнаватися творцем в авторів секретних винаходів. Дискусійним є момент виникнення особистих немайнових прав інтелектуальної власності у творців винаходів, корисних моделей, промислових зразків, авторів наукових відкриттів, сортів рослин і порід тварин, компонувань інтегральних мікросхем через те, що законодавець правову охорону таких прав пов'язує з моментом подання заявки та державною реєстрацією об'єкта, не враховуючи виникнення цих прав з моменту їх (об'єктів) створення та надання їм об'єктивної форми (О. Підпригора, Р. Шишка, В. Луць).

Вочевидь, особисті немайнові права інтелектуальної власності особи-творця як складової інтелектуальної приватності фізичної особи стануть предметом подальших розвідок і висновків. ♦

Список використаних джерел

1. Шишка Р. Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України : дис... доктора юрид. наук: 12.00.03 / Р. Б. Шишка. — Одеса, 2004. — 469 с.
2. Цивільне право України : підручник : у 2-х кн. : кн. 1
3. Дріс С. А. Проблеми авторського права в сфері новітніх комп'ютерних технологій : дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. А. Дріс. — К., 2004. — 252 с.
4. Халаїм Н. О. Правова охорона промислових зразків в Україні : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Н. О. Халаїм. — К., 2000. — 17 с.
5. Денисова Р. О. Право інтелектуальної власності на твір науки (авторсько-правовий аспект) : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. О. Денисова. — Харків, 1999. — 17 с.
6. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М. : Статут, 2001. — 354 с.
7. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : учебн. / А. П. Сергеев. — М. : ТК Велби, 2004. — 752 с.
8. Особисті немайнові права інтелектуальної власності творців : монографія / за заг. ред. В. В. Луця. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. — 256 с.
9. Чурпіта Г. В. Авторське право на твори образотворчого мистецтва : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Г. В. Чурпіта. — Харків, 2003. — 20 с.
10. Войцеховська А. Особисті авторські права та їх охорона за польським законом про авторське право і суміжні права / Анна Войцеховська // Інтелектуальна власність. — 2005. — № 2. — С. 20–29.
11. Закон України «Про архітектурну діяльність» від 20.05.1999 року № 687-XIV.
12. Клейменова С. М. Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права : автореф... канд. юрид. наук: 12.00.03 / С. М. Клейменова. — К., 2004. — 21 с.

В ОБХОД ПАТЕНТООБЛАДАТЕЛЯ

Борис Прахов,
*заведующий отделом промышленной собственности
НИИ интеллектуальной собственности НАПрН
Украины, главный редактор журнала «Теория
и практика интеллектуальной собственности»*

Многолетняя патентная практика, изобретательская деятельность вызвали у меня желание поделиться своими размышлениями.

В патентном законодательстве Украины сказано, что любое лицо (физическое или юридическое), не являющееся патентообладателем, вправе использовать изобретение лишь с его разрешения. Однако подчас в жизни происходит иначе.

Отсутствие надежного механизма контроля за использованием изобретений зачастую приводит к их бесконтрольному и безнаказанному применению. Я, например, как патентовед, не могу выявить и проследить их использование даже в большом городе с сотнями малых предприятий. А как это сделать в масштабах страны?

Действующая система статистической отчетности, по внедрению изобретений (форма 4-нт) не дает реальной картины. А много ли знают о ней малые, появляющиеся, как грибы на опушке, товарищества, закрытые акционерные общества, дочерние фирмы и прочие? К тому же, никто не обяжет их отчитываться по использованию новых технических решений с соблюдением установленных требований. Наоборот, теперь многое замалчивается и скрывается.

Любопытно, что подход к внедрению отчетности кардинально изменился. Если раньше, в СССР, внедрение шло «из-под палки», путем включения в планы новой техники и техно-

логии, то теперь ведется поиск и даже шпионаж для получения новых высокоэффективных технологических решений. Если раньше в статической отчетности объемы внедрения порой завышались и приписывались, то сейчас имеет место сокрытие использования. Цель — избежать затрат на выплату авторского вознаграждения, заключение лицензионных соглашений, оплату пошлин и т. д.

Контроль в какой-то степени возможен при выпуске, продаже и вывозе за рубеж продукции, выпущенной с использованием изобретений. Но есть специфические направления и сферы деятельности, где возможно их безнаказанное сокрытие. Рассмотрим условный пример в нефтегазодобывающей отрасли.

Для повышения производительности эксплуатационных скважин применяются методы обработки их призабойной зоне различными видами реагентов. В частности, растворами соляной кислоты с добавкой несущих определенных функции различных компонентов. Стопу описаний изобретений только в этой области не просмотреть и за день — их сотни, если не тысячи. Выявить соответствие проведенной технологической операции новому техническому решению не под силу целой комиссии. Во-первых, не все данные могут быть зафиксированы в нефтепромышленных документах. Во-вторых, не исключены ошибки. В-третьих, имеет место поставка

заводами несертифицированных реагентов, отсутствие их лабораторной проверки. В-четвертых, не всегда соблюдается технологическая дисциплина. Список можно продолжать. Отсюда — вопросы. Можно ли квалифицированно и ответственно подтвердить использование выбранного нового технического решения? Можно ли считать нарушением исключительного права патентообладателя применение этого способа, охраняемого патентом на изобретение, в такой ситуации?

Согласно законодательству, способ, охраняемый патентом, признается примененным, если в нем использован каждый признак изобретения, включенный в пункт формулы. Как это квалифицировать? Понятно, что только в соответствии с законом и подзаконными актами.

Близка к безлицензионному использованию изобретений и проблема полного раскрытия сущности изобретений в описаниях к патентам. Описание изобретения должно раскрывать изобретение с полнотой, достаточной для его осуществления. Особенно недвусмысленно звучит последняя часть фразы.

Раскрытость авторского решения в публикуемых описаниях к патентам позволяет использовать изобретение не только у нас в стране, но и за рубежом без заключения лицензионных соглашений. Возможность же ознакомления с описаниями полнейшая при минимальных затратах.

В соответствии с украинским законодательством, требования экспертизы по полному, ясному, четкому раскрытию сути заявляемого новшества, конечно, правомерны. Но это необходимо только при рассмотрении заявочных материалов. Думается, пора пересмотреть требования полного раскрытия сущности изобретения в публикуемых документах, в частности, описаниях к патентам. Элементы или признаки, составляющие ноу-хау, должны выделяться в особый раздел,

неподлежащий дальнейшей публикации. Они могут быть переданы, лицензиату только после заключения лицензионного соглашения.

Кроме того, раскрытость изобретения позволяет во многих случаях без особого труда обойти авторские решения, в частности, по новым способам, составам, веществам и др.

На мой взгляд, до трети технических новшеств могут быть обойдены специалистом соответствующего профиля, нередко обычным инженерным решением, но об этом — отдельный разговор.

По роду своей деятельности автор призван помогать в патентно-лицензионной работе по защите объектов промышленной собственности и авторского права. Именно основываясь на своем опыте автору приходится констатировать, что речь идет о поголовном патентовании новых разработок. Вот простой пример Л. Каденюк запатентовал два аппарата для восстановления мышечной энергии космонавтов. Для кого он это сделал? Для Украины? У нас нет космонавтов, которым это могло бы пригодиться. Зато такие мастера промышленного плагиата, как китайцы, вполне смогут использовать его изобретения для подготовки своих космонавтов. Ведь оформляя патент, мы демонстрируем всему миру полные данные и схемы изобретения, по которым его можно создать. Украинский патент ведь действует только в Украине. Чтобы защитить изобретение в Китае, нужно получить патент той страны. Можно сомневаться, что Л. Каденюк это сделал.

Патентное законодательство появилось только в последние годы Советского Союза, но, видимо, понимания, что это такое, нет и сегодня. Есть право собственности, которое в мире существует лет 200 — им защищаются изобретения, полезные модели, промышленные образцы и товарные знаки.

С 80-х годов XX века появилось понятие авторского права, защищаю-

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

щее более художественные произведения. Можно, например, «застолбить» авторский стиль или сценический образ. Например, актер А. Данилко мог бы просто возмущаться засилием двойников Верки Сердючки, но и привлечь их к суду, если бы вовремя и грамотно оформил заявку на своего сценического героя. Можно было бы защитить от переделок ту же песню «Шикидым». Но у нас о защите авторского права вспоминают в последнюю очередь. А в Киевском национальном университете культуры и искусств, кажется, студентам совсем не читают курс авторского права.

Запатентовать изобретение так, чтобы никто не смог его повторить, не нарушить закона — это настоящее искусство. Классика жанра — швейная машина «Зингер», в которой была запатентована только одна деталь: ушко для нитки с острого конца иголки. И все! Не нужно было патентовать ни внешний вид, ни габариты, ни механизм работы машинки — ничего. Просто конкуренты, на какие бы ухищрения они не шли, какие бы усовершенствования ни вносили, не смогли создать машинку, использующую иной принцип. У украинских же специалистов то и дело выходят какие-то ляпсусы. Например, фирма оформила патент на изготовление популярного напитка с эхинацеей и, среди прочего, указала в его составе воду со скважины глубиной 290 метров. Это грубейшая ошибка! Если кто-то решит без лицензии изготавливать этот напиток, ему просто достаточно будет использовать какую-либо другую воду — хоть из ближайшего колодца. И ему за это ничего не будет. А ведь нужно было всего-то взять патент на саму идею напитка с добавлением эхинацеи.

В каких случаях лучше не оформлять патент? Часто случается так, что дальновидные люди кладут секрет своего открытия под сукно. Это происходит в ряде случаев. Если это усовершенствование какого-то ходового

товара, который пока что имеет и без того хороший спрос. В таком случае лучше подождать с нововведением до падения спроса. А еще бывает, что разглашение рецепта обойдется заявителю дороже, чем выгода от патента. Поэтому никто не оформляет патент для *Coca-Cola* или шотландского виски. Исходные ингредиенты являются главным секретом фирмы. Если их раскрыть, то в любом захолустном Бердичеве принялись бы штамповать фирменный напиток.

Если у нас в стране что-то не запатентовано, мы можем брать эту продукцию незначительно усовершенствовать и выпускать. В этом нет нарушения. Если украинский завод выпускает пылесосы, как две капли воды похожие на некие иностранные модели, которые, впрочем не имеют украинского патента, то он совершенно не нарушает законы: ни украинские, ни международные. В некоторых случаях государство просто обязано ограничивать патентование.

Посмотрим, как защищает свой рынок Китай. Это страна на некоторое время запретила давать патенты на медицинские препараты, и лишь несколько лет назад запрет был снят. Почему? Да очень просто: в стране была очень плохо развита фармацевтическая промышленность, и пока она не поднялась до приемлемого уровня, чужим разработкам был поставлен заслон. В Украине же на сегодня иностранными фирмами запатентовано около 600 лекарственных препаратов. Что это значит? Да то, что это 600 заблокированных направлений исследований для наших фармацевтов. Если так пойдет и дальше, то у нас останется право на выпуск разве что горчичников. Потом в Китае сроки действия патентов были не 20 лет, как у нас, а в зависимости от товара 5–10 лет. Ведь после окончания действия собственник теряет монопольное право на свой продукт — он становится, как бы, всеобщим достоянием. А что ме-

шает нам ограничить выдачу патентов хотя бы по приоритетным направлениям?

В большинстве своем проблемы с патентами — беда не заявителей, а просчеты нашего Департамента интеллектуальной собственности. Даже параметры, по которым чиновники определяют эффективность своей работы, очень странные. Например, глава этого ведомства считает большой удачей рост числа зарегистрированных товарных знаков. На наш взгляд, наоборот: просто растет количество фирм-однодневок и аналогов компании «Элита-центр». А вообще, по всей стране у нас популярен очень вредный стереотип: кто больше получил патентов, тот и умнее, и работает лучше. Вот и идут патентовать что угодно, в том числе то, что составляет, по идее, государственную тайну, и то, за что в советские годы заявитель пошел бы на Колыму. Например? Например, была запатентована конструкция стабилизатора ракеты. Или система поджога ракетного топлива, есть заявки и с описанием двигателя для танка, и даже системы наведения танкового орудия. И главное, что в этих патентах нет смысла! Ведь патент защищает их продукцию в Украине — в стране, где нет конкуренции между производителями танков или ракет. Но не за ее пределами!

Посмотрите на другие страны. Конечно, в них есть масса изданий на военную тематику, где вы найдете и фотографии субмарин, и крылатых ракет, и самолетов, сделанных по последнему слову техники. Но я ручаюсь, нигде вы не найдете запатентованных даже малейших деталей военной техники. Ведь патентные справочники находятся в открытом доступе — это потенциальная находка для шпионов. И вообще, патентный поиск в других странах — это увлекательнейшее и полезнейшее для развития собственного производства занятие. Исследуя патенты, выдан-

ные в других странах, можно сделать вывод, в каких областях там ведутся самые продвинутые исследования, определить направления модернизации техники.

В конце концов, мы могли бы запатентовать тоже танковые двигатели в тех странах, которые покупают наши танки: в Индии, Пакистане, везде, где потенциально могут самостоятельно воспроизводить или нашу бронетехнику, или комплектующие к ней. Но на это тоже нужны десятки, а может и сотни тысяч долларов, которых у нас нет, ведь это только у нас патент стоит мизер. А в других странах — это 4–5 значные цифры. Соответственно, у нас патентуют все, что только можно, вплоть до... до вечного двигателя.

Вы не поверите, но в Украине действительно был выдан патент на вечный двигатель. И это при том, что еще в 30-е годы советское законодательство запретило выдавать авторские свидетельства на изобретение, которое противоречит основополагающим законам физики. А в Украине — пожалуйста. Или вот патент на лечение больных с помощью собственной ауры (дуновение), полученный некоей женщиной. Она, думаю, даже не подозревает, что на нее можно подать в суд под тем, например, предлогом, что мы потратили уйму денег на лечение по ее методике (перепроверять методику не является нарушением законодательства), ничего не нашли и требуем теперь компенсации.

Согласно законодательству Украины, патентовладелец наделен определенными правами и обязанностями. Так, он обязан эффективно использовать запатентованное изобретение промышленным образом в объеме, отвечающем общественным интересам. Однако патент не освобождает патентовладельца от соблюдения предписаний соответствующих законов. ♦

Список использованной литературы

1. Азимов Н. Основы патентного права Украины / Н. Азимов. — Х. : Основа, 1999.
2. Бромберг Г. В. Интеллектуальная собственность: действительность переходного периода и рыночные перспективы / Г. В. Бромберг, Б. С. Розов — М. : ИНИЦ, 1998 — 208 с.
3. Лобач Б. А. Чем чревато нарушение патентных прав / Б. А. Лобач // Патенты и лицензии. — 1996. — № 8.
4. Мухопад В. И. Международная торговля лицензиями / В. И. Мухопад // ВНИИПИ. — 1998.
5. Прахов Б. Г. Интеллектуальная собственность : словарь-справочник / Б. Г. Прахов — К. : Высшая школа, 1999.
6. Прахов Б. Г. Наслідки порушення прав патентовласника / Б. Г. Прахов. — Інтелектуальна власність. — 1999. — № 5 — С. 12–14.

ВИЙШЛИ З ДРУКУ

Інноваційна інфраструктура в контексті національної інноваційної системи (економіко-правові проблеми) : монографія / за науковою редакцією О. Б. Бутнік-Сіверського : кол. авторів : О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, С. Ф. Ревуцький, В. І. Нежиборець, Г. О. Андрощук та ін. — К. : НДІ ІВ НАПрНУ, Лазурит-Поліграф, 2011. — 414 с.

Присвячена розкриттю інноваційної інфраструктури в контексті національної інноваційної системи (НІС). Розвинуті та розглянуті передумови становлення НІС та її інфраструктури, економіко-правові проблеми регулювання інноваційної діяльності та її інфраструктури, теоретичні засади створення НІС та інноваційна інфраструктура. Узагальнено розвиток НІС та її інфраструктури в світі, зокрема більш детально в країнах СНД та Європи.

Іолкін Я. О.

Торговельні марки в Україні та Європейському Союзі : монографія / Я. О. Іолкін — К. : НДІ ІВ НАПрНУ, Лазурит-Поліграф, 2011. — 141 с.

У дослідженні проводиться порівняльно-правовий аналіз правової охорони торговельних марок в Україні та Європейському Союзі. Пріоритетами представленого дослідження є висвітлення особливостей правової охорони торговельних марок та особливостей їх функціонування як в Україні, так і на європейському ринку. В основу роботи покладено інтенціальну теорію правової природи торговельної марки.

Видання розраховане на науковців, фахівців-юристів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, а також підприємців, сфера бізнес-інтересів яких виходить за межі України.

АНТИМОНОПОЛЬНИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗНАК ДЛЯ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Надія Вороницька-Гайдак,
генеральний директор юридичного об'єднання «ФЕМІДА»

Розвиток конкурентної економіки змушує суб'єктів господарювання, що пропонують на ринку ті чи ті товари або послуги, замислюватись і вкладати гроші в розробку власного іміджу в розробку та розкрутку власного знака для товарів і послуг (торговельної марки). Звісно, менш за все підприємець буде в захваті від того, що інші, недобросовісні, гравці ринку використовують його працю для швидкого збагачення та завдають йому шкоди, зазвичай, випускаючи під його знаком продукцію нижчої якості. В таких випадках відразу виникає запитання: куди звернутись за захистом?

Існує декілька варіантів захисту порушеного права — адміністративний і судовий. У цій статті автор пропонує розглянути адміністративний метод захисту порушеного права, а саме звернення за захистом своїх порушених прав до Антимонопольного комітету України.

Конституція України визначила, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41).

Частина 1 ст. 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», визначила, що Антимонопольний комітет України є державним органом зі спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності.

Діяльність Антимонопольного комітету України з приводу забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності здійснюється відповідно до положень Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 07.06.1996 року № 236/96-ВР. Норми зазначених вище нормативно-правових актів визначають порядок розгляду Антимонопольним комітетом України, його територіальними відділеннями справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, виконання, перевірки, перегляду прийнятих ними рішень, а також порядок оскарження рішень органів Антимонопольного комітету України.

У разі виявлення ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають розпорядження про початок розгляду справи, що надсилається відповідачеві протягом 3 робочих днів з дня його прийняття. Заявнику та третім особам надсилається повідомлення про початок розгляду справи. Особами, які беруть участь у справі, визнаються: сторони, треті особи, їхні представники.

Отож закріплення на законодавчому рівні права Антимонопольного комітету України порушувати справи щодо недобросовісної конкуренції дає змогу особам, право яких порушене, звернутися за захистом своїх прав не до суду, а до інших органів, які здійснюють такий захист.

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ

Відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. Недобросовісною конкуренцією є дії у конкуренції, зокрема визначені главами 2–4 названого Закону, а саме:

- неправомірне використання позначень (ст. 4);
- неправомірне використання товару іншого виробника (ст. 5);
- копіювання зовнішнього вигляду виробу (ст. 6);
- порівняльна реклама (ст. 7);
- дискредитація суб'єкта господарювання (ст. 8);
- схилення до бойкоту суб'єкта господарювання (ст. 10);
- схилення постачальника до дискримінації покупця (замовника) (ст. 11);
- підкуп працівника, посадової особи, постачальника (ст. 13);
- підкуп працівника, посадової особи покупця (замовника) (ст. 14);
- досягнення неправомірних переваг у конкуренції (ст. 15);
- поширення інформації, що вводить в оману (ст. 15-1);
- неправомірне збирання комерційної інформації (ст. 16);
- розголошення комерційної таємниці (ст. 17);
- схилення до розголошення комерційної таємниці (ст. 18);
- неправомірне використання комерційної таємниці (ст. 19).

Стаття 3 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» визначила, що завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики щодо: здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед зако-

ном і пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; сприяння розвитку добросовісної конкуренції; методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; здійснення контролю за створенням конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель.

Ми пропонуємо зупинитися на детальному аналізі двох дій, які, на нашу думку, є яскравим прикладом порушення прав інтелектуальної власності на знак для товарів та послуг, а саме дії, які передбачені статтями 4 та 6 названого Закону.

При поданні заяви до Антимонопольного комітету України варто пам'ятати, що вирішальним фактором при прийнятті рішення про порушення чи відмову в порушенні справи про порушення права на знак для товарів та послуг є не фактор схожості вашого знака та знака, що на вашу думку схожий на ваш і призводить до змішування споживачами вашої продукції, а загальне враження сплутування у свідомості пересічного споживача таких товарів і послуг, який може розглядати ці товари та послуги як такі, що мають одне походження.

Справи в межах компетенції розглядають: адміністративна колегія територіального відділення Антимонопольного комітету України; державний уповноважений Антимонопольного комітету України; адміністративна колегія Антимонопольного комітету України.

Сторонами у справі є відповідач і заявник (у разі якщо справу розпочато за відповідною заявою). Відповідачем є особа, щодо якої здійснюється розгляд справи з приводу порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Третньою особою є особа, залучена до участі у справі у зв'язку з тим, що рішення може істотно зачепити її права й інте-

реси, охоронювані законом. Про визнання третьою особою органами Антимонопольного комітету України приймається розпорядження, про що повідомляються особи, які беруть участь у справі.

Особи, що беруть (брали) участь у справі, мають право: ознайомлюватися з матеріалами справи (крім інформації з обмеженим доступом, а також інформації, розголошення якої може зашкодити інтересам інших осіб, які беруть (брали) участь у справі, або перешкодити подальшому розглядові справи); наводити докази, подавати клопотання, усні та письмові пояснення (заперечення); одержувати копії рішень у справі (витяги з них, крім інформації з обмеженим доступом); оскаржувати рішення в порядку, визначеному законом.

За результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають рішення:

- про визнання вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції;
- припинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції;
- зобов'язання органу влади, органу місцевого самоврядування, органу адміністративно-господарського управління та контролю скасувати чи змінити прийняте ним рішення або розірвати угоди, визнані антиконкурентними діями органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю;
- визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінантне) становище на ринку;
- примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінантне) становище на ринку;
- накладення штрафу;

- блокування цінних паперів;
- усунення наслідків порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- скасування дозволу на узгоджені дії в разі вчинення дій, заборонених згідно зі ст. 19 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»;
- оприлюднення відповідачем за власні кошти офіційної інформації Антимонопольного комітету України чи його територіального відділення щодо рішення, прийнятого у справі про порушення, зокрема й опублікування рішень у повному обсязі (крім інформації з обмеженим доступом, а також визначеної відповідним державним уповноваженим, головою територіального відділення інформації, розголошення якої може зашкодити інтересам інших осіб, які брали участь у справі), у строк і спосіб, встановлені цим рішенням або законодавством;
- закриття провадження у справі.

Розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції підлягає закриттю без прийняття рішення по суті, якщо: справа не підлягає розгляду в Антимонопольному комітеті України, його територіальному відділенні; не встановлено відповідача або його місце знаходження; відповідача юридичну особу ліквідовано; вже розглянуто чи розглядається органами Антимонопольного комітету України справа з тих же підстав щодо того самого відповідача; не доведено вчинення порушення; з інших підстав, передбачених законом.

Рішення (витяг з нього), розпорядження органів Антимонопольного комітету України, голів його територіальних відділень надається для виконання через надсилання або вручення під розписку чи доведення до відома в інший спосіб. У разі якщо вручити рішення немає можливості внаслідок

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ

відсутності посадових осіб або уповноважених представників суб'єкта господарювання, органу адміністративно-господарського управління та контролю за відповідною юридичною адресою, рішення органів Антимонопольного комітету України вважається таким, що вручене відповідачеві, через 10 днів з дня оприлюднення інформації про прийняте рішення в офіційному друкованому органі (газета Верховної Ради України «Голос України», газета Кабінету Міністрів України «Урядовий кур'єр», «Офіційний вісник України», друковані видання відповідної обласної ради за останнім відомим місцем проживання чи місцем прописки, юридичною адресою відповідача).

Рішення та розпорядження органів Антимонопольного комітету України, голів його територіальних відділень є обов'язковими до виконання.

Рішення прийняті адміністративною колегією територіального відділення Антимонопольного комітету України, державним уповноваженим Антимонопольного комітету України, адміністративною колегією Антимонопольного комітету України у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, у заявах, справах про узгоджені дії, можуть бути перевірені за заявою осіб, які брали участь у справі, або з власної ініціативи в порядку, встановленому Антимонопольним комітетом України.

Заява про перевірку рішення може бути подана до Антимонопольного комітету України у двомісячний строк з дня одержання рішення. Цей строк не може бути відновлено.

Рішення адміністративної колегії територіального відділення Антимонопольного комітету України перевіряються адміністративною колегією Антимонопольного комітету України чи Антимонопольним комітетом України, рішення державного уповноваженого Антимонопольного комітету

України, адміністративної колегії Антимонопольного комітету України — Антимонопольним комітетом України.

Органи Антимонопольного комітету України, що перевіряють рішення, можуть зупинити виконання рішення до закінчення його перевірки, про що письмово повідомляються особи, які беруть участь у справі.

За результатами перевірки рішення органи Антимонопольного комітету України мають право: залишити рішення без змін; змінити рішення; скасувати рішення частково і направити справу на новий розгляд у цій частині; скасувати рішення і прийняти нове рішення чи передати справу на новий розгляд або припинити провадження у справі.

Підставами для зміни, скасування чи визнання недійсними рішень органів Антимонопольного комітету України є: неповне з'ясування обставин, які мають значення для справи; недоведення обставин, які мають значення для справи та які визнано встановленими; невідповідність висновків, викладених у рішенні, обставинам справи; порушення чи неправильне застосування норм матеріального або процесуального права.

Порушення або неправильне застосування норм процесуального права може бути підставою для зміни, скасування чи визнання недійсним рішення тільки за умови, якщо це порушення призвело до прийняття неправильного рішення. Заявник, відповідач, третя особа мають право оскаржити рішення органів Антимонопольного комітету України повністю або частково до суду у двомісячний строк з дня одержання рішення. Цей строк не може бути поновлено.

Підводячи підсумок вищевикладеного, слід зазначити таке: Антимонопольний комітет України є державним органом, який наділений функціями захисту порушених прав на знак для товарів і послуг. Висновки Антимонопольного комітету України

доцільно використовувати як доказ в суді. Окрім цього варто зауважити, що навіть, незважаючи на такі нібито широкі повноваження надані Антимонопольному комітетові України законом, ще багато питань, які виникають на практиці є невирішеними та по-

требують додаткової уваги з боку науковців і законодавців. ♦

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 року № 3659-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1993. — № 50. — Ст. 472.
3. Закон України, «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 року № 236/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 36. — Ст. 164.
4. Коваль І. Ф. Характеристика ділової репутації суб'єктів господарювання як об'єкта посягань при недобросовісній конкуренції / І. Ф. Коваль // Правничий часопис Донецького університету. — 2002. — № 1 (7). — С. 77–80.
5. Прохоров А. Що таке несумлінна конкуренція і як з нею боротися / А. Прохоров // Бізнес. — 1994. — № 23.
6. Коваль І. Ф. Неправомерное использование знамен для товаров, услуг и недобросовестная конкуренция / И. Ф. Коваль // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 4. — С. 7–11.
7. Коваль І. Ф. О совершенствовании порядка рассмотрения органами Анти-монопольного комитета Украины дел о недобросовестной конкуренции / И. Ф. Коваль // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 12. — С. 140–143.
8. Коваль І. Ф. О развитии порядка защиты от недобросовестной конкуренции / И. Ф. Коваль // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 11. — С. 14–16.
9. Коваль І. Ф. О регулировании Хозяйственным кодексом Украины отношений в сфере конкуренции / И. Ф. Коваль // Матеріали наук.-практ. семінару «Нові Цивільний та Господарський кодекси України та проблеми їх застосування». [Ч. 1]. — Х. : Національна юридична академія України. — 2004. — С. 136–137.

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ: ДІЇ ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Сергій Чікін,

доцент НТУУ «Київський політехнічний інститут», кандидат технічних наук

Валентина Черненко,

адвокат, спеціаліст з інтелектуальної власності

Зазвичай, на підприємстві в обігу перебуває різноманітна інформація. Одними її різновидами підприємство готове ділитися із зовнішнім світом, наприклад, рекламуючи свої можливості чи споживчі якості продукту, навіть витрачаючись на це. А інші різновиди інформації підприємство бажає приховувати на законних підставах. (У цій публікації мова буде йти тільки про дозволені законодавством дії чи про законні інтереси і вона не буде стосуватися банківської таємниці). Останній різновид, зазвичай, називають **конфіденційною інформацією**, що є **інформацією з обмеженим доступом**. На підприємстві конфіденційним може вважатися доволі широкий спектр інформації — від інформації ділового характеру до інформації про комерційну чи фінансову діяльність.

Законодавство України виділяє два види інформації з обмеженим доступом. Перший — це інформація, що містить відомості, які віднесені до **державної таємниці**, і яка охороняється відповідно до Закону України «Про державну таємницю» [1]. Другий, який і стане предметом цього обговорення, — це **комерційна таємниця**, яка охороняється відповідно до Цивільного [2, ст. 505–508] та Госпо-

дарського [3, ст. 36, 155, 162] кодексів України¹.

Про конкурентну перевагу підприємства де інформація охороняється як комерційна таємниця, відомо давно. Чого вартий хоча б приклад збереження в секреті рецептури відомого напою «Coca-Cola». Якщо б цю рецептуру відразу ж запатентували (і, як наслідок, відразу розкрили для широкого загалу), то її власник отримав би виключні права тільки на термін дії патенту, а після цього терміну використовувати рецептуру міг би хто завгодно. А як комерційна таємниця вона охороняється й досі, і дотепер є невідомою для інших осіб, що і приносить її власникові певну конкурентну перевагу.

Та для того, щоб якась інформація охоронялась як комерційна таємниця одного бажання мало. Підприємство має здійснити певні дії, що спрямовані на засекречування інформації та запобігання її розголошенню. Назва цієї публікації «Управління...» якраз і підкреслює те, що в ній будуть обговорені питання щодо планування дій, їх організації, мотивації на дотримання і, безумовно, контролю за виконанням. Тобто все те, що за А. Фойодем і визначає функцію управління як си-

¹ Прийнятий 13.01.2011 року Закон України «Про доступ до публічної інформації» (ч. 1 ст. 6) дає дещо іншу класифікацію «інформації з обмеженим доступом»: конфіденційна інформація, таємна інформація та службова інформація. Та сфера дії цього Закону поширюється на випадки, коли розпорядниками такої інформації є суб'єкти владних повноважень, а метою цієї публікації є розгляд питань, які стосуються суб'єктів господарювання.

стему дій, спрямовану на досягнення певної мети.

Основною ціллю підприємства, що має інформацію, яка для нього важлива як комерційна таємниця, є забезпечення її зберігання в секреті й нерозголошення.

Дії із забезпечення конфіденційності комерційної таємниці можна класифікувати, наприклад, як це зображено на рис. 1.

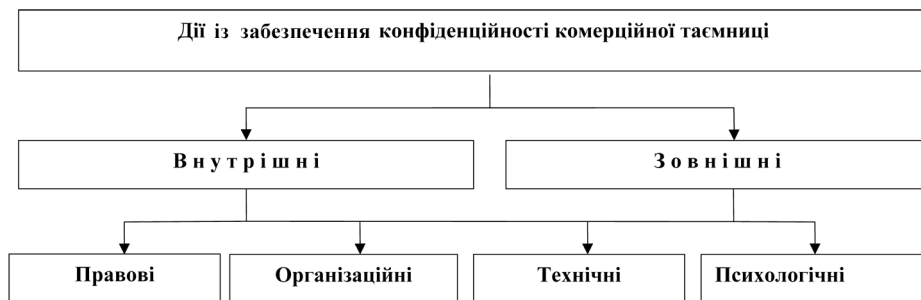

Рисунок 1. Дії із забезпечення конфіденційності комерційної таємниці

Поділ дій на **внутрішні та зовнішні** зумовлює те, що джерела розголошення інформації можуть міститись як усередині підприємства (персонал, неупорядкований документообіг тощо), так і ззовні (партнери, органи контролю тощо). Але і внутрішні, і зовнішні дії мають багато спільного, тому будуть обговорюватись разом.

Почати обговорення *правових дій* необхідно зі з'ясування того, яка інформація може вважатися саме комерційною таємницею.

Поняття комерційної таємниці сформульовано в ст. 505 ЦК України:

«Комерційною таємницею є інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу звидом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності,

вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію».

Необхідно звернути увагу на таке. По-перше, комерційною таємницею може визнаватися тільки інформація. Знання працівників, сукупний досвід підприємства тощо не може бути віднесений до комерційної таємниці, поки вони не були відображені в об'єктивній формі (промовлені, зафіксовані на будь-якому носіїві, зображені тощо).

По-друге, ця інформація має бути не відомою та не легкодоступною для інших осіб, що зазвичай, мають справу з такою інформацією.

По-третє, саме внаслідок її невідомості вона має комерційну цінність. Або, згідно зі ст. 36 ГК України, «розголошення... може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання».

По-четверте, зазначена інформація має бути предметом вжиття особою, яка законно її контролює, адекватних заходів щодо збереження її в секретності.

Тільки сукупність усіх чотирьох факторів дає підстави вважати інформацію комерційною таємницею. Інформація в режимі «комерційної таємниці» охороняється доти, поки дотримуються всі вищезазначені чотири фактори (або умови) або поки особа-розпорядник не прийме рішення про недоцільність зберігання її в секреті.

Необхідно пам'ятати, що з метою перешкоджання зловживанням у сфері інформаційного обігу, встановлюються

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ

винятки щодо неможливості віднесення певної інформації до конфіденційної інформації або комерційної таємниці. Так, Закон України «Про інформацію» (ч. 4 ст. 30) зазначає, що до «...конфіденційної інформації, що є власністю держави і знаходиться в користуванні органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності, **не можуть бути віднесені відомості:**

про стан довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту;

про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;

про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;

стосовно стану справ із правами і свободами людини і громадянина, а також фактів їх порушень;

про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;

інша інформація, доступ до якої відповідно до законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмеженим» [5],

а Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [6] передбачає, що «комерційну таємницю не становлять:

- установчі документи, документи, що дозволяють займатися підприємницькою чи господарською діяльністю та її окремими видами;
- інформація за всіма встановленими формами державної звітності;
- дані, необхідні для перевірки обчислення і сплати податків та інших обов'язкових платежів;
- документи про платоспроможність;

• відомості про чисельність і склад працюючих, їхню заробітну плату в цілому та за професіями й посадами, а також наявність вільних робочих місць;

• документи про сплату податків і обов'язкових платежів;

• інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що завдає шкоди здоров'ю, а також інші порушення законодавства України та розміри заподіяних при цьому збитків;

• відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, спілках, об'єднаннях та інших організаціях, які займаються підприємницькою діяльністю;

• відомості, що відповідно до чинного законодавства підлягають оголошенню».

Якщо особа — суб'єкт підприємницької діяльності має намір скористатися своїми правами на комерційну таємницю, то вона повинна спланувати й організувати дії **правового характеру**.

Передусім — це внесення відповідних положень до установчих документів (до засновницького договору, статуту чи положення) .

В *установчих документах* з посиланням на статті 505, 506 ЦК України та статті 36, 135, 155, 162 ГК України передбачити право підприємства відносити інформацію, що йому належить, до комерційної таємниці та право приймати внутрішні документи, якими визначається її склад, обсяг та порядок захисту інформації, що є конфіденційною або комерційною таємницею.

Доцільно також зафіксувати права підприємства не виконувати вимоги посадових осіб органів контролю та правоохоронних органів, а також інших органів державного управління за відсутності в них законних повноважень на ознайомлення з такою ка-

тегорією інформації та право підприємства розробляти внутрішні документи, відповідно до яких визначається порядок надання інформації, що віднесена до комерційної таємниці, на вимогу вищезазначених осіб за наявності у них законних повноважень.

У випадках, коли внеском одного з засновників товариства до статутного капіталу були такі права на об'єкт інтелектуальної власності як комерційна таємниця, то визначити порядок доступу до цієї інформації інших засновників.

Цим самим підприємство юридично закріплює своє право перешкоджати розголошенню інформації, що становить його комерційну таємницю.

Власне наявність у підприємства якоїсь секретної інформації не створює її комерційної цінності. Ця цінність набувається внаслідок використання такої інформації. Використовує же секретну інформацію в цілях діяльності підприємства найманий персонал.

Для врегулювання правовідносин з трудовим колективом щодо комерційної таємниці відповідні положення доцільно внести в *колективний договір*. У ньому необхідно передбачити права та обов'язки адміністрації, з одного боку, та обов'язки трудового колективу, з другого боку. Це може бути сформульовано як те, що «в цілях перешкодження витоку інформації, яка становить комерційну таємницю, що може завдати підприємству матеріальних збитків, адміністрація зобов'язується впровадити систему заходів з її охорони та захисту. Члени трудового колективу підприємства, своєю чергою, зобов'язуються виконувати встановлений на підприємстві порядок охорони та захисту комерційної таємниці».

Додатково доцільно передбачити обов'язок адміністрації періодично проводити заняття зі співробітниками, допущеними до конфіденційної інформації, забезпечення їх необхідними методичними матеріалами з питань охорони та захисту комерційної

таємниці, і право організації здійснювати контроль за дотриманням режиму секретності. Слід мати на увазі, що відомості цих методичних матеріалів, своєю чергою, можуть бути віднесені до конфіденційної інформації.

Як відповідальність членів трудового колективу за порушення порядку роботи з інформацією, що визнана комерційною таємницею, в колективному договорі можна передбачити позбавлення (або зменшення розміру) премії, відсторонення від роботи з такою інформацією, притягнення до дисциплінарної відповідальності, передбаченої ст. 147 КЗпП України [7].

Не слід забувати, що на момент ведення переговорів з укладання колективного договору сторони зобов'язуються надавати одна одній будь-яку інформацію щодо змісту договору. У цьому разі Закон України «Про колективні договори і угоди» (ст. 10) [8] зазначає, що «учасники переговорів не мають права розголошувати дані, що є державною або комерційною таємницею, і підписують відповідні зобов'язання».

У *Правилах внутрішнього трудового розпорядку* конкретизуються обов'язки адміністрації та співробітників підприємства з питань охорони та захисту комерційної таємниці.

Наприклад, обов'язки адміністрації можуть бути сформульовані таким чином [9]:

- при прийнятті на роботу, що пов'язана з комерційною таємницею, провадити інструктаж співробітників з питань дотримання встановленого режиму та порядку її охорони і захисту;
- згоду співробітника на допуск до комерційної таємниці оформлювати підписанням зобов'язання про її нерозголошення;
- створювати необхідні умови для виконання співробітниками встановленого режиму та порядку охорони й захисту комерційної таємниці;

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ

- впровадження комплексу організаційних, економічних, інженерно-технічних і виховно-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання витоку комерційної таємниці та конфіденційної інформації;
- вносити в посадові інструкції співробітників, які мають доступ до комерційної таємниці, вимогу щодо її нерозголошення та встановлювати термін дії зазначеної вимоги;
- контролювати виконання співробітниками підприємства встановленого порядку охорони та захисту комерційної таємниці;
- притягувати до дисциплінарної відповідальності порушників порядку охорони та захисту комерційної таємниці, відповідно до ст. 147 КЗпП України.

Серед обов'язків співробітників можна зазначити такі:

- суворо дотримуватися вимог встановленого на підприємстві порядку охорони та захисту комерційної таємниці;

- ошадливо ставитися до носіїв інформації, що містять комерційну таємницю (документів, рукописів, креслень, дисків тощо);
- при звільненні працівників, які мали доступ до комерційної таємниці, вимагати її нерозголошення протягом встановленого періоду.

На базі вищезазначених документів підприємства воно планує та організовує розробку, прийняття й упровадження таких внутрішніх документів:

- 1) Положення «Про комерційну таємницю підприємства»;
- 2) Перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства.

Дії правового характеру створюють тільки підґрунтя для забезпечення основної мети підприємства — нерозголошення комерційної таємниці. Обговоренню важливих і необхідних дій організаційного, технічного та психологічного характеру буде присвячена наступна публікація. ♦

Список використаних джерел

1. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 року № 3856-XII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1994. — № 16. — Ст. 94.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV (із змінами) // ВВР. — 2003. — № 40.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV (із змінами) // ВВР. — 2003. — № № 18, 19–20, 21–22.
4. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 року № 2939-17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17>.
5. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-XII (зі змінами) // ВВР. — 1992. — № 48. — ст. 650.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 09.08.1993 року № 611.
7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 року № 322-VIII (зі змінами та доповненнями) // ВВР. — 1971. — додаток до № 50. — Ст. 375.
8. Закон України «Про колективні договори і угоди» № 3357-XII від 01.07.1993 року (зі змінами) // ВВР. — 1993. — № 36. — Ст. 361.
9. Комерційна таємниця [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://jus.org.ua/glava-13-kommercheskaya-tajna>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Сергій Ревуцький,

завідувач сектора використання та передачі прав інтелектуальної власності НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, кандидат економічних наук

З початку 90-х років XX століття починається новий етап у розвитку інноваційної діяльності, що пов'язаний з формуванням інтелектуального капіталу, який базується на знаннях.

Саме інтелектуальний капітал дедалі більше перетворюється на провідний чинник економічного зростання та міжнародного обміну, радикальних структурних зрушень, стає головним у визначенні ринкової вартості високотехнологічних компаній та формуванні стало високого рівня конкурентоспроможності. Усе це дає підстави для проголошення факту становлення якісного нового типу економіки — «економіки, що базується на знаннях».

Перехід до економіки знань вимагає в країні цілісної системи, що ефективно перетворює нові знання на нові технології, продукти й послуги, які знаходять своїх реальних споживачів (покупців) на національних або глобальних ринках. Цю систему називають **національною інноваційною системою (НІС)**.

Саме перехід до економіки знань і початок формування НІС збігаються у часі. Існують кілька визначень основних міжнародних експертів щодо сутності поняття «НІС». Так, у матеріалах ОЕСР (1992 року) загалом описують НІС як *сукупність* інститутів, які стосуються приватного та державного секторів, що індивідуально та у взаємодії один з одним визначають розвиток і поширення

нових технологій у межах конкретної держави [1].

Згідно з останнім визначенням експертів ООН [2], «НІС — це система взаємовідносин між наукою, промисловістю та суспільством, за якою інновації слугують основою розвитку промисловості та суспільства, а ті своєю чергою, стимулюють розвиток інновацій і визначають найважливіші напрямки наукової діяльності».

Як підкреслювалося на парламентських слуханнях у 2002 р. [3], сутність НІС зводиться до одного: **це система інституцій, поєднаних у єдину сукупність для створення, розповсюдження та використання знань, утілених в нових продуктах і технологіях, на основі якої очікується істотне прискорення економічного зростання.**

Незважаючи на деяку різницю у визначенні поняття та сутності НІС, всі дослідники підкреслюють, що системний характер поняття НІС означає, що технологічний розвиток розглядається як ланцюжок односторонньо спрямованих причинно-наслідкових зв'язків, які ведуть від НДДКР до інновацій, але як процес взаємодії та зворотних зв'язків між усім комплексом економічних факторів, котрі визначають створення інновацій. НІС тісно пов'язана з виробництвом нової конкурентоспроможної продукції.

Основні напрями формування НІС:

- створення сприятливого економічного і правового середовища (сприятливого інноваційного клімату);

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

- формування інноваційної інфраструктури;
- удосконалення механізмів державного сприяння комерціалізації результатів наукових досліджень і експериментальних розробок.

Основні елементи інноваційної системи:

- генерація знань;
- освіта та професійна підготовка;
- виробництво продукції і послуг;
- інноваційна інфраструктура, зокрема й фінансове та інформаційне забезпечення.

Підсистема генерації знань — сукупність організацій, що виконують функціональні дослідження та розробок, а також прикладні дослідження.

Підсистема виробництва продукції та послуг охоплює насамперед, виробництво наукомісткої продукції, що здійснюється як великими корпораціями, так і малими та середніми під-

приємствами, що працюють у сфері наукомісткого бізнесу.

Підсистема інноваційної інфраструктури вміщує такі елементи: бізнес-інноваційні, телекомунікаційні й торговельні мережі, технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, консалтингові фірми, фінансові посередники. У межах дослідження НІС чільне місце посідає визначення основних елементів НІС і аналіз форм циркуляції знань усередині неї. Проведені за останні роки дослідження зарубіжних фахівців виявили такі елементи, яким приділяється основна увага в більшості високорозвинених країн світу.

По-перше, це комплекс інститутів, які беруть участь у виробництві, переданні та використанні знань: (рис.1)

- фірми та утворені ними мережі;
- наукова система;

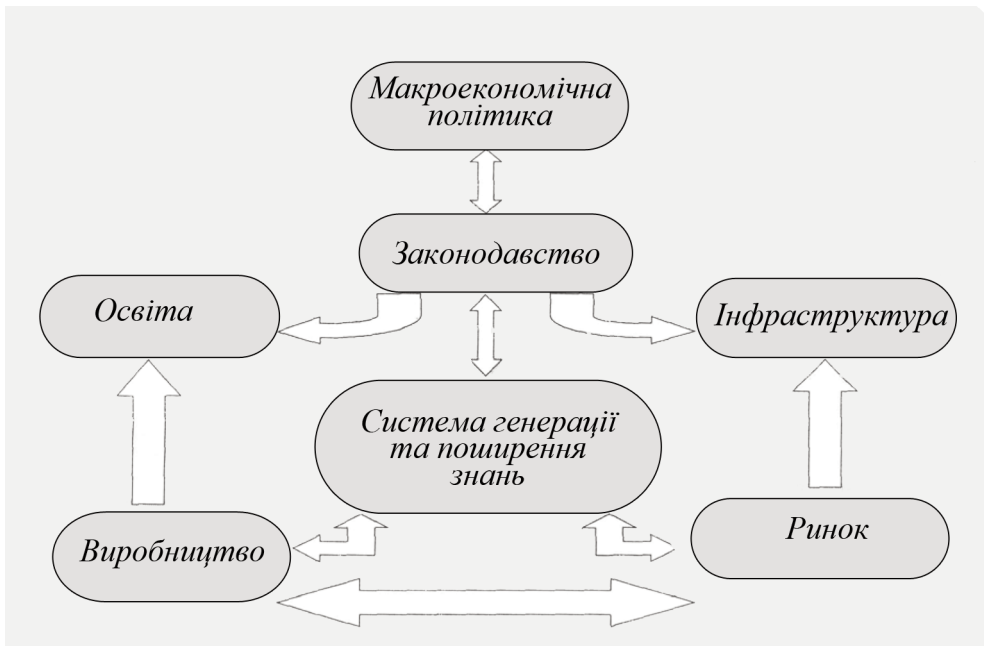

Рисунок 1. Основні підсистеми національної (державної) інноваційної системи та взаємодія між ними

- інші дослідні установи;
- елементи економічної інфраструктури.

По-друге, це решта елементів, які впливають на інноваційний процес:

- контекст, створюваний, макро-економічною політикою й іншими формами державного регулювання;
- система освіти та професійної підготовки;
- особливості товарних ринків;
- особливості ринків факторів виробництва;
- система фінансування інновацій;
- комунікації.
- структури та ін.

НІС схематично можна уявити як чотири великі сектори, пов'язані сукупністю правових механізмів і фінансово-економічних інструментів підтримки основних процесів: наукових досліджень, розробок технологій, виробництва інноваційної продукції та її кінцевого споживання.

Отже, уведений в науково-практичний обіг термін «НІС» відбулося на певному історичному етапі розвитку інноваційних відносин у світовій економіці, коли знання стають головним фактором виробництва і використання інтелектуального капіталу.

Для розгляду теоретичних підходів щодо формування та розвитку інфраструктури інтелектуальної власності як важливої складової НІС необхідно дослідити такі блоки економічних питань:

- створення та освоєння нової техніки та технології і інноваційному процесі на основі об'єктів інтелектуальної власності;
- нововведення як об'єкт інтелектуальної власності;
- комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності;
- інтелектуальна власність в інноваційній сфері.

Зупинимося на них більш детально.

Створення й освоєння нової техніки та технології в інноваційному про-

цесі на основі об'єктів інтелектуальної власності (далі — ОІВ).

НІС тісно пов'язана з інноваційним процесом.

Інноваційний процес як процес перетворення наукової ідеї на інновацію можна уявити як послідовність подій, під час яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології чи послуги при практичному використанні.

На відміну від НТП, інноваційний процес не закінчується, так званим, упровадженням — першою появою на ринку нового продукту, послуги чи доведенням до проектної потужності нової технології. Цей процес триває і після впровадження, тому що з поширенням (дифузією) нововведення вдосконалюється, стає ефективнішим, здобуває нові споживчі властивості. Це відкриває для нього нові сфери застосування, нові ринки, а отже, й нових споживачів, які сприймають такий продукт, технологію чи послугу як нові саме для себе. Отже, цей процес спрямований на створення необхідних ринків продуктів, технологій або послуг і здійснюється в тісному єднанні із середовищем: його спрямованість, темпи, цілі залежать від соціально-економічного середовища, в якому він функціонує і розвивається (див. рис. 2) [4].

Основою інноваційного процесу є процес створення та освоєння нової техніки (технологій) — ПСНТ. Техніка — сукупність матеріальних чинників виробництва (коштів і предметів праці), у яких втілено нові знання й уміння людини. Технологія — сукупність прийомів і способів виготовлення і застосування техніки і перетворення природних речовин на продукти промислового і побутового вжитку.

Основою інноваційного процесу є процес створення та освоєння техніки або технології (далі — ПСНТ) на основі ОІВ. Етапи інноваційного ПСНТ зображено на рис. 3 [5].

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

ФД — фундаментальні дослідження;
ПД — прикладні дослідження;
ДКР — дослідно-конструкторські роботи.

Рисунок 2. Основні етапи інноваційного процесу

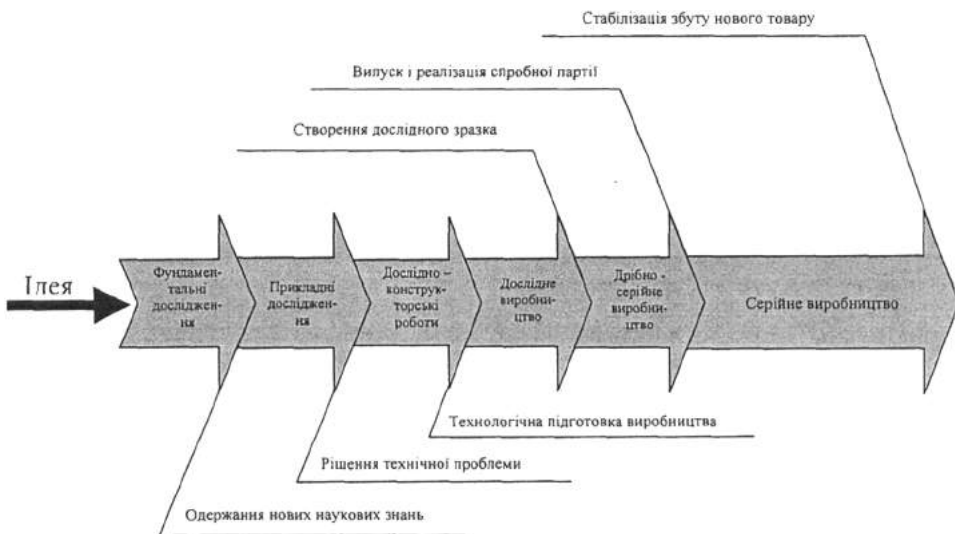

Рисунок 3. Етапи інноваційного процесу створення нової техніки

Слід підкреслити особливість інновацій, що вони мають життєвий цикл.

Життєвий цикл інновацій починається з виконання фундаментальних і прикладних досліджень і охоплює наступну розробку, освоєння і застосування нової ідеї, поліпшення техніко-економічних параметрів техніки, що випускається, її ремонтне й інше обслуговування. Цей період закінчується моментом, коли ця техніка підлягає заміні якісно новою, більш ефективною в результаті морального старіння об'єкта техніки.

На рис. 4 показаний інноваційний процес з його життєвим циклом [5]. На ньому крива I відображає повний життєвий цикл інновації, а крива II — життєвий цикл інновації як товару. Інновація стає товаром на визначеній стадії процесу «ідея-ринок», коли виникає реальна можливість комерціалі-

зації ОІВ, що перебуває в основі створення нового продукту. Саме в цей період реєструються інноваційні проекти, починається їхня реалізація. Момент виходу на ринок (початок комерціалізації ОІВ) є критичним у життєвому циклі інновації. Якщо ринок не прийме новий продукт, то підприємство втратить усі кошти, вкладені у виробництво нового продукту. У разі успішного виходу, продукту попит на нього зростає та виходить на стабільний режим. У цей період відкриваються нові ринки збуту продукції, збільшується прибуток за рахунок продажу ліцензій, тобто за рахунок передання права власності на запатентовану продукцію. Тепер з'являється велика кількість підробок успішного товару. Недобросовісні конкуренти прагнуть порушити права власника ОІВ, що охороняються законодавством.

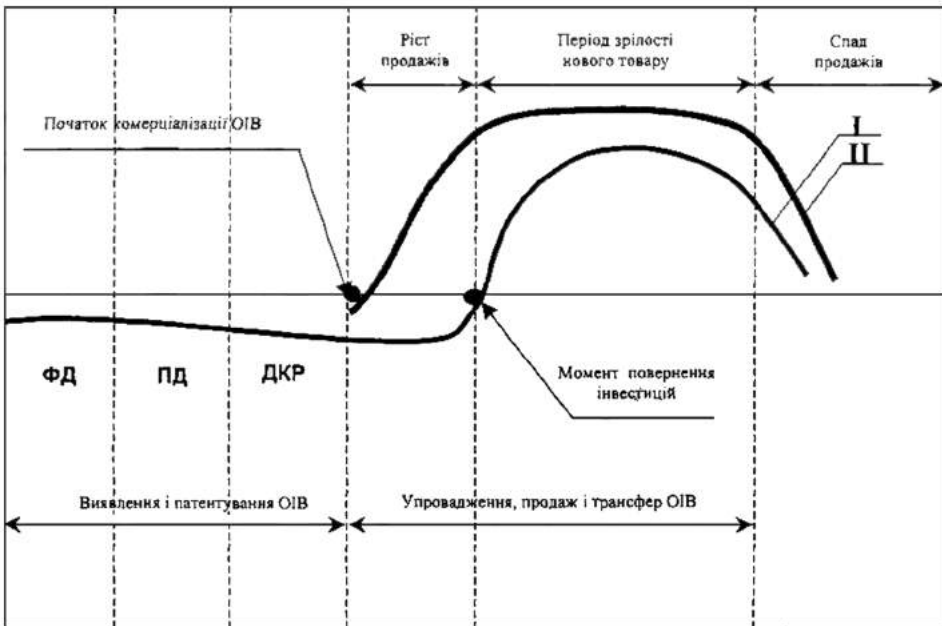

Рисунок 4. Інноваційний процес і його життєвий цикл

Отож, інноваційний процес неможливий без створення об'єктів інтелектуальної власності та доведення їх до стану, придатного для комерційного використання. Створення таких об'єктів стає можливим за рахунок розвитку підприємств інноваційного сектора, діяльність яких спрямована на випуск конкурентоспроможних інноваційних продуктів, їхня ефективна охорона і захист можливий завдяки законодавчій базі, що вдосконалюється в інноваційній сфері, а також в галузі інтелектуальної власності.

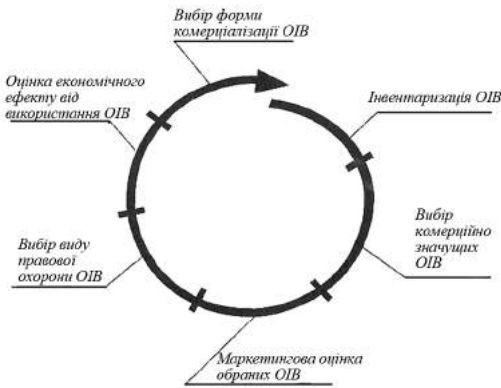

Рисунок 5. Крива перетворення ідеї створення нового товару ОІВ

Одна з основних вимог до інноваційного продукту: він повинен бути результатом реалізації (упровадження) об'єкта інтелектуальної власності. Саме це — основна гарантія того, що продукт, який містить ОІВ, виготовлений уперше, є конкурентоспроможним і має набагато вищі техніко-економічні показники, порівняно з аналогами.

Крива трансформації ідеї створення товару на ОІВ з метою його подальшої комерціалізації та створення інноваційного продукту показано рис. 5 [5].

Є можливість виділити такі основні етапи, що передують комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, що стосуються техніки чи технології:

- інвентаризація ОІВ;
- вибір перспективних комерційно значущих ОІВ;

- маркетингова оцінка конкурентоспроможності обраних ОІВ;
- вибір виду правової охорони ОІВ (патент, ноу-хау);
- оцінка економічного ефекту від використання ОІВ;
- вибір оптимальної форми використання та передавання ОІВ.

Крім оцінки конкурентоспроможності продукту, в процесі маркетингових досліджень ведеться збір інформації про можливе конкурентне середовище та споживчі властивості товарів фірм-конкурентів. Крім цього, ведеться пошук новаторських ідей і рішень, нових ринків збуту, а також партнерів по впровадженню і фінансуванню інноваційного проекту.

Нововведення як об'єкт інтелектуальної власності

Одним з найважливіших об'єктів інтелектуальної власності є нововведення. Нововведення може бути новий порядок, новий метод, винахід.

Один із російських дослідників Р. Фатхутдінов [6] підкреслює, що нововведення — це оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт у якійсь сфері діяльності для підвищення її ефективності. Нововведення можуть оформлюватися у формі: відкриттів, винаходів, патентів, товарних знаків; раціоналізаторських пропозицій; документації на новий чи удосконалений продукт, технологію, управлінський або виробничий процес; організаційної, виробничої чи іншої структури; ноу-хау; принципів; документа (стандарту, рекомендацій, методики, інструкції тощо); результатів маркетингових досліджень тощо.

Отож, нововведення як результат інтелектуальної діяльності, завершених наукових досліджень і розробок становить фундаментом науково-технічного прогресу.

Вклад інвестицій у розробку нововведень — це половина справи. Головне — впровадити нововведення, пере-

творити нововведення на форму інновацій, тобто завершити інноваційну діяльність та отримати позитивний результат, потім продовжити дифузії інновацій. Для розробки нововведення необхідно провести маркетингове дослідження, НДДКР, організаційно-технологічну підготовку виробництва, виробити й оформити результати.

На сучасному етапі технологічної революції фірми прагнуть збільшувати питому вагу новинок, реалізованих в інноваціях, що дає їм можливість підвищувати рівень монополізму в певній сфері і диктувати покупцям і конкурентам свою політику. Добробут суспільства визначається не масою чинників виробництва і не обсягом інвестицій, а ефективністю інноваційної діяльності, що дає кінцевий позитивний результат.

Нововведення можуть розроблятися з будь-якої проблеми на будь-якій стадії життєвого циклу товару (стратегічний маркетинг, НДДКР та ін.).

Процес зі стратегічного маркетингу, НДДКР, організаційно-технологічної підготовки виробництва, виробництва й оформлення новинок, їх впровадження (чи перетворення на інновацію) та поширення в інші сфери (дифузії) називається інноваційною діяльністю.

Нововведення, передусім, задовольняють безпосередньо виробничі потреби та прямо не пов'язані із задоволенням індивідуальних, соціальних і творчих потреб. А тому особливістю ринку новинок є його «суб'єктне» програмування та можливість вжиття маркетингових методів в управлінні інноваційним процесом. Серед покупців новинок переважають виробники і споживачі продукції, а також їхні посередники — інноваційні й проєктні організації.

Останні, зазвичай, створюють сценарії (проєкти) нововведень і беруть участь, разом з виробниками та споживачами продукції, в їх реалізації. Взаємини продавців і покупців новин

ок мають істотні особливості, пов'язані із специфікою реалізації нових знань.

Ринок нововведень можна визначити як систему економічних форм і механізмів, пов'язаних з інноваційним підприємництвом, умовами та місцем реалізації товарів-нововведень.

Ринковий механізм, як відомо, містить ціни; гроші, кредит (з властивим йому відсотком) та інші вартісні категорії.

До ринку нововведень належні попит і пропозиція новинок, масштаб цін, покриття попиту сукупністю новинок тощо. Ринковий механізм обслуговує звернення товарів-новинок і є чинником його управління. Одночасно він використовується для дії на виробників нововведень і підприємців.

Ринок нововведень не може нормально функціонувати без визнання права на об'єкти інтелектуальної власності, що сьогодні широко реалізуються в економічному обігу. Нововведення як об'єкти інтелектуальної власності розглядаються як особливий товар, котрий можна відчужувати в товарно-грошовій формі. Учасники економічного обігу повинні рахуватися з особливою якістю інтелектуальної власності: належною легітимізацією об'єкта (наявністю максимального права на продукти, які залучені до економічного обігу, форми продажу).

Інтелектуальна власність, яка надходить в економічний обіг, передусім, промислова власність і похідні права на неї, що отримуються за договором, повинні підкорятися загальним правилам господарювання: закріплюватися за підприємством, перебувати у складі нематеріальних активів підприємства, переносити свою вартість на продукцію підприємства відповідно до нормативного зносу нематеріальних активів [7].

Отож, говорячи про ринок нововведень як об'єктів інтелектуальної власності, можна сказати, що ринок новинок формується в тісному зв'язку з товарним ринком, ринком праці

та фінансовим ринком, що впливають на його параметри, структуру і розвиток. Ринок новинок, який утворюється в умовах невизначеності, витікає з характеру інноваційних процесів. Такий ринок не може функціонувати без визнання права на об'єкти інтелектуальної власності, що реалізуються в економічному обігу. Ринок новинок окрім основної функції просування новинок до споживача має важливу регулювальну роль.

Ринок новинок слугує осердям здійснення науково-технічної політики, підказує державним органам і підприємцям необхідність розвитку того чи того виробника новинок, справляє дію на інноваційні організації (через ціни, відсотки, пільги тощо).

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності

Особливістю сучасного етапу інноваційної діяльності є утворення науково-технічних комплексів, які об'єднують теоретичні розробки та процес виробництва. Це передбачає тісний зв'язок усіх етапів циклу «наука — виробництво — ринок». Утворення цілісних науково-виробничо-збутових систем є об'єктивним закономірним процесом і зумовлене потребами ринково орієнтованої організації.

Методика збору даних про технологічні інновації базується на рекомендаціях, прийнятих в м. Осло в 1992 році. Вона отримала назву «Керівництво Осло» [8].

Відповідно до міжнародних стандартів, інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення у новому або вдосконаленому продукті, запровадженому на ринку, новому або вдосконаленому технологічному процесі, використовуваному в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг.

Неодмінними властивостями інновацій є науково-технічна новизна та виробнича застосовність. Комерційна реалізованість щодо інновацій постає

як потенційна властивість, для досягнення якої необхідні певні зусилля.

Інновації потрібно розглядати невідривно від інноваційним процесу. Інновації мають однаковою мірою усі три властивості:

- 1) науково-технічна новизна;
- 2) виробнича застосовність;
- 3) комерційна реалізація.

Комерційний аспект визначає інновацію як економічну необхідність, усвідомлену через потреби ринку. Звернемо увагу на два моменти: «матеріалізацію» інновації, винаходів і розробок в нові технічно досконалі види промислової продукції, засоби та предмети праці, технології і організації виробництва і «комерціалізацію», що перетворює їх на джерело доходу [9].

Будь-які винаходи, нові явища, види послуг або методи лише тоді отримують визнання, коли будуть прийняті до поширення (комерціалізація), і вже в новій формі вони постають як інновації.

Перехід від однієї властивості до іншої вимагає витрат ресурсів (енергії, часу, фінансів тощо). Процес переведення новації-інновації також вимагає витрат різних ресурсів, основними з яких є інвестиції та час. В умовах ринку як системи економічних стосунків купівлі-продажу товарів, у межах якої формуються попит, пропозиція і ціна, основні компоненти інноваційної діяльності — це новації, інвестиції та інновації.

Оскільки в підґрунті будь-якої інновації лежать об'єкти права інтелектуальної власності, то це визначає комерційну зацікавленість підприємств у питаннях використання та правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності.

На дорозі від новації як результату наукової і науково-технічної діяльності до інновації як визнання нових технологій, товарів, видів послуг, нових методів здійснюються витрати часу й ресурсів.

Комерційні організації та інші суб'єкти господарювання в конкурентній боротьбі вимушені підвищувати технічний рівень виробництва; покращувати технічний рівень продукції чи системи послуг; розвивати організацію виробництва та менеджменту; підвищувати якість продукції і послуг; знижувати витрати виробництва; вдосконалювати систему технічного обслуговування; скорочувати експлуатаційні витрати у споживачів; підвищувати корисний ефект від своєї продукції, підтримувати необхідний рівень ціни; забезпечувати рівень маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності.

З іншого боку, ринок відкидає новачії, що мають велику науково-практичну цінність, якщо вони не відповідають інтересам комерційних організацій. Конкуренція не просто стимулює, а буквально змушує комерційні організації та інших суб'єктів господарювання брати участь у формуванні ринку новачій за таких основних напрямів:

- розвитку власної наукової, науково-технічної й експериментальної бази для проведення ННДКР;
- проведення досліджень на коопераційних началах з іншими організаціями;
- оформлення замовлень на проведення науково-дослідних і (або) експериментальних робіт сторонньою організацією;
- придбання ліцензій на право, виробництва товарів або послуг;
- покупки готового виробу, технології, ноу-хау й іншої інтелектуальної власності;
- придбання нематеріальних активів шляхом випуску акцій, облігацій, залучення іноземного капіталу й організацію спільного виробництва [9].

Крім поняття «інновація» як об'єкта, впровадженого у виробництво в результаті проведеного наукового дослідження, в практичній діяльності

виділяється ще такі поняття, як «комерціалізація» та «трансфер».

Комерціалізація — це доведення ідеї до рівня інновації з метою одержання прибутку. Трансфер — це передавання технології за кордон чи на внутрішній ринок країни на комерційній основі.

Основною вимогою до інноваційного продукту є те, що він повинний бути результатом реалізації (впровадження) об'єктів інтелектуальної власності. А тому, як підкреслюють дослідники, саме це — основна гарантія того, що інноваційний продукт, який містить ОІВ, виготовлений вперше, є конкурентоспроможним і має багато вищі техніко-економічні показники щодо аналогів.

Інтелектуальна власність в інноваційній сфері

Інноваційний процес як перетворення наукового знання на інновацію, що становить послідовність дій, у процесі яких інновація зріє від ідеї до конкретного продукту, технології чи послуги та розповсюджується при практичному використанні. Тож до інноваційної діяльності відноситься уся діяльність в рамках інноваційного процесу, а також маркетингові дослідження ринків збуту та пошук нових споживачів, інформація про можливе конкурентне середовище і споживчі властивості товарів фірм-конкурентів, пошуки новаторських ідей та рішень, а також партнерів для впровадження й фінансування інвестицій. Усі ці види діяльності є **інноваційною сферою**, тобто сферою діяльності виробників і споживачів інноваційної продукції (робіт, послуг), зокрема й створення та розповсюдження інновацій.

Інтелектуальна власність в інноваційній сфері є сферою взаємодії інноваторів — авторів інновацій, інвесторів суб'єктів підприємницької інвестиційної діяльності, що вкладають власні, позичені та залучені кошти й майно в інновації задля отримання

економічного та соціального результатів, товаровиробників конкурентоспроможної продукції.

Без інтелектуальної власності неможливе функціонування інноваційного середовища, позаяк інноваційна сфера — це сукупність галузей народного господарства, видів суспільної діяльності, що не беруть безпосередню участь у створенні сучасних благ, але які виробляють споживчу вартість особливого товару часто не маючи речовинної субстанції, але необхідні для формування та розвитку сучасного виробництва [10].

Інноваційна діяльність може реалізовуватися в нематеріальних формах багатства як досягнення науки й техніки. Тож, особлива галузь суспільного розділу праці, що забезпечує реалізацію продукту наукової сфери в матеріальному виробництві, й одночасно особлива виробнича база суспільного виробництва виділяються в інноваційну сферу національної економіки. Умовою функціонування інноваційної сфери є інтелектуальна власність і власність на продукт інноваційної діяльності.

Інноваційна сфера охоплює об'єкти НДДКР, маркетингу, підприємницьких структур, діяльність яких спрямована на задоволення потреб матеріального виробництва в інноваціях.

Інноваційна сфера бере участь у створенні та перерозподілі національного доходу в народному господарстві й забезпечує перехід інтелектуальної власності та наукового продукту зі сфери науки в сферу матеріального виробництва.

В інноваційній сфері розрізнені процеси об'єднуються в єдиний інноваційний процес, який створює нововведення, що відповідають попиту виробничої сфери та забезпечують умови освоєння їх підприємством та споживачами.

Продуктом інноваційної сфери є, зазвичай, зразок того, що буде створюватися на його основі для масового

споживача. Вартість інноваційного продукту визначається не витратами на його створення, а тим функціональним нововведенням, з якого складається цей продукт як передумова нового товару, здатного задовольняти потреби суспільства найбільш високого рівня якості чи з меншими витратами.

Інноваційні процеси в економіці нерозривно пов'язані з функціонуванням інституту інтелектуальної власності, механізми якого охоплюють об'єкти, джерела та результати інноваційної діяльності. Інститут інтелектуальної власності дає можливість органічно інтегрувати інтелектуальну інноваційну діяльність у систему суспільного відтворення, адаптувати інтелектуально-інформаційний продукт до реалій ринку, забезпечити баланс інтересів суспільства й товарів інтелектуального продукту.

Важливі моменти ролі інституту інтелектуальної власності в цьому процесі такі [11]:

- *формує передумови розбудови НІС* на основі обміну інноваційною діяльністю та полегшення транзакцій інтелектуального продукту між творцями, посередниками, кінцевим споживачем;
- *є рушійною силою розвитку національної системи* на основі активізації системних науково-технічних досліджень, між суб'єктної, міжгалузевої дифузії інновацій, поглиблення кооперації між суб'єктами інноваційного процесу на основі трансферу інтелектуальних продуктів;
- *збагачує НІС, розширює її межі* на основі відображення новітніх науково-технічних досягнень у процесі реєстрації та охорони доменних імен у мережі Інтернет, функціонування електронних систем подання та обробки патентних заяв, формування сучасних елементів інфраструктури (патентно-інформаційних систем,

спеціалізованих патентних судів, інституту патентних повірених).

Отож проведене дослідження свідчить про те, що інтелектуальна власність має важливе значення для формування НПС. Насамперед, це відображається при створенні й освоєнні нової

техніки та технології на основі ОІВ, а також при їх комерціалізації. ♦

Список використаних джерел

1. Ludvall B. *National systems of Innovation: Towards a Theory of innovation and Interactive Learning*. London. — 1992; Nelson R. *National Systems of Innovation: A Comparative Analysis* Oxford, 1993.
2. *National Innovation Systems*. — Paris : OESD, 1999. — P. 4.
3. Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні. Аналітичні матеріали до парламентських слухань / За ред. академіка НАНУ В.М. Гейця, д. е. н. Недунової, — К, 2007.
4. Основы инновационного менеджмента : теория и практика // под ред. П.Н.Завлина, А.К.Кузнецова, Л.Э.Миндели — М. : Экономика, 2000. — 348 с.
5. Науменко П. Від ідеї створення нової продукції до реалізації інноваційного проекту / П. Науменко, Т. Крахмальова // Інтелектуальна власність. — 2004. — № 1.
6. Фатхутдинов Р. А. Инновационный менеджмент : учебник / Р.А. Фатхутдинов. — 2-е изд. — М. : Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. — 624 с.
7. Ковалев Г. Д. Основы инновационного менеджмента : учебник для вузов / под ред. В.А. Швандара / Г. Д. Ковалев. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. — 207 с.
8. Инновационный менеджмент : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Менеджмент», специальностям экономики и управлени. / под ред. С.Д. Ильенковой. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 335 с.
9. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент : учеб. пособие для вузов / Ю.П. Морозов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 446 с.
10. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. — М. : Экзамен, 2001. — 576 с.
- 11.Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : підручник / В.Д.Базилевич — К. : Знання, 2006. — 431 с.

ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Ольга Сімсон,

докторант Національної юридичної академії України
ім. Ярослава Мудрого

Із визначенням вектору «економіки, що заснована на знаннях», Лісабонською стратегією ЄС у 2000 році був розпочатий процес удосконалення інноваційної термінології. В основу цього процесу було покладено ідеї Й. Шумпетера та інших представників австрійської економічної школи, що розглядали теоретичні аспекти інновацій, спираючись на ліберальні теорії ринку та роль творчої руйнації підприємця. Ринковий напрям інноваційного розвитку остаточно закріпився у рамках «Перегляду інноваційної політики Співтовариства у світі, що постійно змінюється» в 2009 році [1], де інновації були визначені як «нові ідеї, що здатні до втілення в комерційний результат з використанням нових процесів, продуктів і послуг таким чином, щоб краще та швидше досягати конкурентних переваг».

В Україні, яка загалом сприйняла світові інноваційні процеси, продовжують розглядати інновації як категорію похідну від науково-технічного прогресу, а інноваційну та науково-технічну діяльність як майже тотожні категорії. Незважаючи на заклик про те, що інноваційні процеси повинні отримати сучасний ринковий напрям від споживача, замовника до розробника інноваційної продукції, політика в галузі інновацій будується не на основі ринкового попиту, а на основі пропозиції з боку науки та науково-технічного потенціалу, що дістався Україні з радянських часів. При

цьому не зважають на той факт, що українська наука перестала бути конкурентоспроможною, а налаштувати її на ринковий напрямок може активна участь бізнесу, а не держави, у фінансуванні та замовленні перспективних досліджень. Ф. фон Хайєк вказував на важливість ринку та вільних практик, які можливі лише за умов невтручання в процеси самоорганізації економіки і наголошував на «згубній самовпевненості соціалістів», які мають небезпечну тенденцію підміняти процеси ринкової самоорганізації побудовою схем адміністративного управління науково-технічним прогресом [2].

Питання теорії інновацій, з огляду на це, видається дуже важливим. Річ у тому, що Україна, будучи нащадком радянської економічної системи з її тотальним одержавленням у тому числі інтелектуальної власності, не має розвинених ринкових інноваційних відносин, а тому й — усталеної економічної теорії інновацій. Радянська економіка взагалі такого поняття не знала, а оперувала категорією науково-технічного прогресу. В розвинених країнах Західної Європи та США інноваційні відносини формувалися природно протягом століть існування ринкової економіки, але погляди на походження інновацій змінювались слідом за зміною концептуального бачення зв'язку науки і економіки взагалі.

З цього випливають *два важливих висновки: по-перше*, той факт, що сучасні інноваційні відносини не сфор-

мувалися навіть в економічному просторі України, вимагає активного звернення до міжнародного економічного досвіду; *по-друге*, якщо в країнах з розвиненою економікою право йшло слідом за суспільними відносинами, то в умовах української реальності правове регулювання як основна форма державного регулювання повинне, так би мовити, «штучно» налагодити відповідні структурні відносини в економіці на основі балансу ринкових і регуляторних важелів. Отож так важливо початково зайняти правильну позицію щодо феномену інновації та її походження.

Є дві основні теорії еволюції інновацій. Перша полягає в підприємницькій природі цієї категорії, а точніше, інноваційність (креативність) розглядається в ній як основна функція підприємця. Друга теорія розкриває зміст впливу науково-технічного прогресу як об'єктивного феномену на економічний розвиток. Мова йде про імпульси нововведень, які задають коливання всій економічній системі.

Концепція підприємницької природи інновацій є більш усталеною. Її засновником вважається англійський економіст Р. Кантільйон. Саме він ще в середині XVIII століття у «Нарисі про природу взагалі», виданому у 1755 році, вперше виділив серед рис підприємців схильність до ризику та нововведень. У XVIII–XIX століттях у різних країнах незалежно складається стереотип підприємця, що зберігається в загальних рисах до нашого часу. Загальновизнаний теоретик підприємництва француз Ж.–Б. Сей у своїй праці «Трактат політичної економії» 1803 року зауважує творчий характер підприємницької діяльності. На думку Ж.–Б. Сея, якому належить визначення підприємця як особи, що поєднує та комбінує фактори виробництва, спираються дослідження австрійського економіста Й. Шумпетера.

Основоположник теорії інновацій — Й. Шумпетер — у 30-ті роки

XX століття досліджував роль підприємця в контексті теорії економічного розвитку. Зміст розвитку він вбачав у здійсненні нових комбінацій, що становить функцію саме підприємців. Тобто Й. Шумпетер розглядав інноваційну діяльність як основну функціональну характеристику підприємництва. Він вважав підприємця руйнівником економічної рівноваги. Саме творчість, що є визначальним моментом у поведінці підприємця, дає можливість відокремити інноваційну діяльність від рутинної імітаційної, що повторює одні й ті ж процеси, не змінюючи їхньої суті.

Російський державний діяч, правник Г. Гінс — учень видатного юриста та спеціаліста з філософії права Л. Петражицького, у фундаментальній праці «Підприємець» (1940 рік), досліджуючи мотиваційно-психологічний аспект підприємницької діяльності, дійшов висновку, що психологія підприємця характеризується схильністю до творчості й інновацій. Це надає йому можливість постійно здійснювати пошук нових ідей і прагнути їх впровадження на своєму підприємстві.

Важливу роль у становленні сучасного погляду на підприємницький процес і функції підприємця відіграв видатний американський учений П. Друкер. Спеціаліст із сучасного менеджменту, він визначає підприємство як конкретну діяльність, змістом якої є інновації в усіх сферах. «Інновації, пише він, це прояв підприємницького духу» [3, 149]. Підприємці намагаються створити нові та відмінні від старих цінності, перетворити «матеріали» на «ресурс» або втілити наявні ресурси в новій більш продуктивній формі. За твердженням П. Друкера, *в основі підприємницької діяльності лежить «систематизована інноваційна діяльність, тобто пошук і використання нових можливостей задоволення бажань і потреб людини»*. П. Друкер вважає, що інновація є радше економічним або соціальним

поняттям, аніж технічним, вона визначається як явище, що лежить, насамперед у площині попиту, а не пропозиції, тобто змінює цінність і корисність ресурсів для споживачів [4, 60].

Сучасні економічні дослідження підтверджують підприємницьку природу інновацій. Провідний російський спеціаліст у галузі інновацій А. Дагаєв доводить, що основна мета підприємництва — прибуток — прямо залежить від інновацій і є результатом останніх, бо новизна дає змогу створити продукт більшої вартості, ніж той, що створюється традиційними факторами виробництва у старих виробничих комбінаціях [5, 49]. Можна додати, що інновації дають можливість досягти конкурентних переваг на ринку, що також буде впливати на прибуток.

Отже, підприємець, з огляду на суть самої діяльності, якою він займається, насамперед, зацікавлений в інноваціях, а також здатний найбільш жваво реагувати на вимоги ринку. Аналіз інноваційної діяльності демонструє, що економічний ефект частіше здобуває не той суб'єкт, який створив новизну, а той, що використав її у своїй підприємницькій діяльності. Крім цього, в умовах становлення ринку інтелектуальної продукції більшість учених не має відповідного досвіду та знань, необхідних для комерційного використання отриманих результатів інтелектуальної діяльності й не зовсім готові стати їх власниками, бо впровадження розробок — це сфера підприємництва. Підприємець стає ланкою, що пов'язує науку і виробництво, творчість і ринок. Завдяки креативній рисі та прагненню до чогось нового підприємець є необхідною компонентою інноваційного процесу. Впровадження нового — це завжди ризик, а в інтелектуальній сфері — подвійний ризик, і тільки підприємець звично оперує ризиками.

З іншого боку, існує **теорія, згідно з якою розвиток наукової думки — це**

порівняно незалежний від практики процес і є послідовним зміненням наукових парадигм, що не мають зворотного зв'язку з економічним середовищем і спрямованістю технологічного прогресу.

Ще у XVIII столітті французький просвітник Ж. Кондорсе звернув увагу на взаємозв'язок науки та виробництва. Він зауважував, «що прогрес наук забезпечує прогрес промисловості, який власне потім прискорює наукові успіхи, і цей взаємний вплив, дія якого відновлюється, повинний бути зарахований до найбільш дієвих, найбільш могутніх причин удосконалення людського роду» [6, 250]. Водночас А. Сміт у праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» вказав на роль технологічних новацій у забезпеченні зростання економічної продуктивності.

Навіть К. Маркс, який дуже тонко розумів сутність нових технологій і став першим істориком технологічного розвитку, виявився не спроможним знайти належне місце підприємцеві та підприємництву в жодній зі своїх економічних систем. К. Маркс розрізняв екстенсивний та інтенсивний технічний прогрес. За екстенсивного прогресу збільшуються обсяги виробництва на базі старої технології, за інтенсивного — масово впроваджуються нові види техніки. В основі причин циклічних коливань в економічному розвитку К. Маркс вбачав технологічні революції, внаслідок яких утворюються нові галузі економіки, підвищуються темпи накопичення капіталу та приріст виробництва. Науку як виробничу силу капіталу він вважав продуктом загального історичного процесу розвитку, що абстрактно виражає його квінтесенцію [7, 398–399]. Тож щодо інновацій К. Маркс схилився до думки про їхню зовнішню (екзогенну) природу як про результат змін у відносинах влади і власності, війн і революцій, появи нових ринків, політичних та

інших факторів, які лежать власне поза економікою.

Класична марксистська концепція економічного розвитку (у працях її послідовників Дж. Кейнса, С. Кузнеця, М. Фрідмана, а також видатного українського економіста М. Туган-Барановського) не в змозі була пояснити феномен підприємництва та вважала його зовнішнім (екзогенним) фактором, як висловлюється П. Друкер: «до неясної галузі «зовнішніх сил», поряд із змінами клімату і погоди, урядом і політикою, епідеміями та війнами, а також поряд з технологіями» [4, 49]. Завдяки К. Марксу, який називав Ж.-Б. Сея вульгаризатором ідей А. Сміта і взагалі політичної економії, апологетом буржуазії тощо, в XIX століття розвивається екзогенна концепція науково-технічного прогресу (НТП), згідно з якою він стає зовнішньою соціально-економічною силою, котра підвищує ефективність виробництва.

Екзогенна концепція НТП згодом була повністю прийнята командно-адміністративною системою управління та передбачала систему централізованого планування науково-технічних робіт і їх впровадження у виробництво. Дуже цікавою є позиція Б. Сазонова, який називає НТП — епіфеноменом, що розквітнув за радянських часів у відсутності справді інноваційного феномену [8, 6]. Це давало економістам підстави використовувати концепцію органічної убудованості процесів розвитку науки і технологій у соціально-економічний розвиток країни. Такий підхід вказував на науково-технічні фактори як основу процесу розширеного відтворення інтенсивного типу. На основі з положень про те, що розвиток науки рухається вимогами суспільства в цілому, що повинен існувати достатньо чіткий конвеєр реалізації науки в НДДКР, було зроблено висновок про наявність розвинених і тих, що охоплюють економіку загалом відносин планованості. Якщо в ринковій економіці економічний цикл

тракується як реакція економічної системи на зміни, викликані інноваційними процесами, в адміністративній системі був створений штучний цикл — 5-річний план, який моделював економічний цикл на всю економічну систему країни.

Очевидно, що в умовах радянської економіки підприємницька теорія інновацій не могла розвиватися, хоча початок її заклав у 20-ті роки XX століття російський учений М. Кондратьєв, який був розстріляний у 1938 році. Саме він продемонстрував визначальний вплив ендогенного фактору на економічний і технологічний розвиток, на який спирається сучасна інноваційна теорія. Не використовуючи термін «нововведення», М. Кондратьєв по суті досліджує саме їх динаміку, підкреслюючи різницю між ними та відкриттями й винаходами. На основі економічних показників Франції, Англії, Німеччини та США він емпірично довів наявність довгострокових коливань в економіці — великих циклів кон'юнктури тривалістю 50–55 років, зумовлених науково-технічними відкриттями. Він вказував на зв'язок довгих хвиль з технічним розвитком виробництва, винаходами та їх упровадженням. М. Кондратьєв стверджував, що *необхідно розрізняти момент їх появи та момент застосування на практиці*. Він наголосив на ендогенному (внутрішньому) характері довготривалих коливань і вказав, що *причинами технологічних змін є запити виробництва і створення таких умов, за яких упровадження нових технологічних засобів, використання винаходів стає можливим*. До цих умов М. Кондратьєв вважав належними, передусім, достатній рівень накопичення ресурсів у грошовій формі та низький позичковий відсоток, що дає змогу здійснювати інвестиції в радикальні нововведення.

Ідеї М. Кондратьєва не могли повною мірою пояснити причини інтересу підприємців до нових технологій

і з'ясувати мотивацію залучення радикальних нововведень у господарську діяльність, а тому ініціювали подальші дослідження про причини великих хвиль та їхню тривалість, але вже за межами Радянського Союзу. Історично підприємницька теорія інновацій розвивалася на Заході. Це, в результаті, призвело до суттєвого більше ніж півстолітнього відставання країн пострадянського простору від світових процесів інноваційного розвитку.

У середині ХХ століття в країнах Західної Європи та США відбуваються революційні перетворення в суспільних відносинах і економіці, що починає характеризуватись як «нова» й отримувє назву «економіка, що базується на знаннях». Експерт з питань економіки знань Т. Стюард [9, 31–32] виділяє серед причин цих революційних перетворень:

- глобалізацію, що відкрила нові неосяжні ринки та, як наслідок, спричинила величезну конкуренцію;
- інформатизацію, поширення інформаційних технологій і нестримне зростання комп'ютерних мереж;
- інтелектуалізацію, основними джерелами багатства стають не природні ресурси та фізична праця, а знання й інформація, тобто інтелектуальний капітал.

Марксистська теорія капіталу не врахувала можливості інтелектуальної революції, завдяки якій у ХХ столітті стала стрімко зростати швидкість накопичення капіталу. Це відбулося завдяки тому, що продуктивність праці, якою визначається швидкість зростання капіталу, почала, своєю чергою визначатися не мускульною (як за часів К. Маркса), а інтелектуальною складовою праці. Технологічні зміни трактуються як результат проведення R&D (досліджень і розробок) економічними агентами, які прагнуть максимізувати свій прибуток на достатньо великому відрізку часу [10, 66–67]. Основним результатом R&D

стають знання. *Тож економічне зростання зумовлюється технологічним прогресом, який, своєю чергою забезпечується за рахунок конкуренції між фірмами, що генерують і здійснюють продуктивні й технологічні інновації.* Саме до такого висновку дійшли дослідження 90-х років ХХ століття, що виражаються в моделях економічного зростання з ендегенним (тобто таким, що генерується всередині досліджуваної системи) технологічним прогресом. Найбільш відомі серед них моделі: К. Ерроу та Х. Узави, П. Ромера і Р. Лукаса, Ф. Агійона та П. Хоувіта. Фактично, ці моделі постають логічним продовженням ринкової теорії інновацій, а їхні автори — послідовниками ідей Ж.-Б. Сея та Й. Шумпетера про роль «творчої руйнації» (*«creative destruction»*) підприємців у процесах економічного розвитку.

Економіка, що базується на знаннях, остаточно уводить господарську систему від об'єктивної основи у сферу стійкого зростання суб'єктивізму [11, 4]. Суб'єктивним фактором економічного розвитку стають знання. Засновник сучасної неокласичної економіки А. Маршал одним з перших визнав роль знання в економічних процесах: «Значною мірою капітал складається із знання й організації..., що допомагає знанню. Знання є для нас наймогутнішим рушієм виробництва; вони дають змогу підкоряти собі природу і... задовольняти свої потреби» [12]. Одним з учених, хто концептуально визначив вплив прогресу знань як джерела економічного зростання, був Е. Денісон у 1967 році В 1987 році видатний американський економіст Р. Солоу отримав Нобелівську премію за розробку теорії економічного зростання, в якій «знання», або так званий «залишок Солоу» є «загальним фактором продуктивності», «фактором технологічних змін». П. Друкер у главі «Від капіталізму до суспільства пізнання» книги «Постекономічне суспільство» стверджує, що

знання, відокремлюючись від свого носія — людини — почали перетворюватися в один із самостійних факторів виробництва, доповнюючи капітал і робочу силу [13]. У новій економіці знання стають головним ресурсом — рушієм економічного зростання, чинником конкурентоспроможності економіки.

Процеси активного розвитку підприємництва з його креативною складовою, глобалізації ринків і величезної конкуренції між фірмами, перетворення знання на ключовий фактор економічного зростання привели до остаточного закріплення ринкової (підприємницької) теорії інновацій. Зобразимо різницю між теоріями походження інновацій у табл. 1.

Саме ринкова, чи підприємницька теорія інновацій відповідає їхній сут-

ток відповідно до внутрішніх потреб. У цьому разі передбачається наявність сильного економічного детермінізму щодо науки.

По-друге, можна припустити, що наука певною мірою автономна щодо економіки. Частина зусиль учених спрямовується на задоволення потреб народного господарства, частина — на отримання нового знання, що на певний момент може й не мати безпосереднього практичного значення, але рано чи пізно знайде своє втілення, скажімо, в конкретних технологіях і буде використане на благо суспільства.

По-третє, має право на існування теза про те, що власне наука є цінністю й повинна розвиватися не залежно від економічної ситуації — будь-які достовірні наукові результати вкрай важливі для розуміння навко-

Таблиця 1. Теорії походження інновацій

Параметри	Теорія науково-технічного розвитку/прогресу	Підприємницька/ринкова теорія
Зв'язок науки й економічної системи	екзогенний/зовнішній до системи	ендогенний/внутрішній
Ключовий фактор	об'єктивний — наука	суб'єктивний — знання
Технологічний базис	пропозиції з боку науки	ринковий попит
Наукова школа	марксизм і класична політекономія (А. Сміт, К. Маркс, Ф. Енгельс, Дж. Кейнс та ін.)	буржуазний неолібералізм і неокласична економіка (Ж.-Б. Сей, А. Маршал, Р. Солоу, Й. Шумпетер)

ності. Якщо науку можливо розглядати як об'єктивний від економіки процес, то інновації — ні. Взагалі виділяють три основні типи відносин науки й економіки [5, 96–98].

По-перше, науку можна трактувати як одну зі складових частин економічної системи суспільства. Тоді її існування та розвиток слід розглядати у щільному зв'язку зі станом економіки. Остання органічно вбирає в себе досягнення науки й регулює її розви-

лишнього світу та прогресу всієї людської цивілізації. Якщо не захочувати отримання нового знання заради знання, неможливо розраховувати на відчутну практичну віддачу в майбутньому.

Учені [5, 120] дійшли важливого висновку про те, що з погляду проблем вибору національних науково-технічних пріоритетів, будь-яке штучне стримування процесу отримання нового знання за суто економічними

мотивами рано чи пізно відіб'ється на показниках економічної динаміки.

Незважаючи на майже безперечність наведених тверджень, варто зважати на те, що інновації — це та частина знань, яка нерозривно пов'язана з їх ринковим використанням, тому їх неможливо розглядати відірвано від економічних процесів і категорій. Інновації зароджуються всередині економічної системи, більш того, їх поява є результатом спланованої бізнес-стратегії, в основу якої покладені знання. Як категорія прямо пов'язана з ринковим використанням, інновації повинні орієнтуватися на попит, без якого не можна уявити практичне використання знань і отримання прибутку. Цей попит або існує, або формується заздалегідь. Доказом цього є методика емпатичного проектування, що, спираючись на візуальні спостереження за майбутніми споживачами, передбачає потреби людини на майбутнє, коли сама людина ще не відчуває їх, або не знає про їхнє існування.

Інше питання, чи є розвиток науки первинним щодо формування економічного попиту. Так, здійснене відкриття, отримане знання в будь-якому напрямі може провокувати народження нового бізнесу (ринку), або, навпаки, гостра затребуваність економікою (бізнесом) нових технологій, матеріалів, технічних засобів викликає появу інновацій. Дослідження показують, що спрощеної лінійної залежності пропозиції наукових досліджень від економічного попиту не існує. Тож гіпотеза щодо ринкового попиту не до кінця пояснює коливання винахідницької активності. І це доволі очевидно. Та, аналізуючи інновації, ми повинні розглядати результати наукових досліджень з боку саме економічної привабливості, а інновації — як результати наукової та іншої інтелектуальної, творчої діяльності, що вкладаються в ринковий обіг з комерційною метою. ♦

Список використаних джерел

1. *Reviewing Community innovation policy in a changing world* / EC. — Brussels, 2009. [Electronic resource]. — Access mode : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/com%282009%29442final_en.pdf.
2. Ф. фон Хайек. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. фон Хайек. . — М. : Новости, 1992. — 304 с.
3. Питер Ф. Друкер. Наука инновации. Креативное мышление в бизнесе / Питер Ф. Друкер. ; пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. — 228 с. — (Серия «Классика Harvard Business Review»).
4. Питер Ф. Друкер. Бизнес и инновации / Питер Ф. Друкер ; [пер. с англ.] — М. : И. Д. Вильямс, 2009. — 432 с.
5. *Инновационный менеджмент : концепции, многоуровневые стратегии и механизмы инновационного развития : учеб. пособие* / Под ред. В. М. Аньшина, А. А. Дагаева. — 2-е изд., перераб., доп. — М. : Дело, 2006. — 584 с.
6. Кондорсэ Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума. — М. : Соцгиз, 1936.

* Закінчення у наступному номері

7. Маркс К. *Капитал* : Т. 4 «Теории прибавочной стоимости» : ч. 1 / Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — Т. 26. — М. : Гос. изд-во политической литературы, 1962. — 476 с.
8. Сазонов Б. В. *Вступительная статья* // Санто Б. *Инновация как средство экономического развития* : пер. с венгр. / *Общ. ред. и вступ. ст. Б. В. Сазонова*. — М. : Прогресс, 1990. — 296 с.
9. Стюарт Т. А. *Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций* / Т. А. Стюарт ; пер. с англ. В. Ноздриной. — М. : Поколение, 2007. — 368 с.
10. *Україна у вимірі економіки знань* / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. — К. : Основа, 2006. — 592 с.
11. *Иноземцев В. Парадоксы постиндустриальной экономики* / В. Иноземцев // *МЭиМО*, 2000. — № 3. — С. 3–5.
12. *Маршал А. Принципы экономической науки* [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : <http://exsolver.narod.ru/books/econom/marshal/c22.html>.
13. *Друкер П. От капитализма к обществу знания* // *Новая постиндустриальная волна на западе : антология* / под ред. В. Л. Иноземцева. — М. : Academia, 1999. — 631 с.

ЦІКАВО ЗНАТИ

ПЕРШИЙ ПЕРСОНАЛЬНИЙ КОМП'ЮТЕР

До появи перших персональних комп'ютерів придбання та використання обчислювальних машин обходилися дуже дорого. Мало хто з простих людей міг дозволити собі мати вдома таке чудо техніки. Комп'ютери встановлювались у великих корпораціях, університетах, дослідницьких центрах та державних установах.

12.08.1981 року американська компанія *IBM Corporation (International Business Machines)* представила першу модель персонального комп'ютера — IBM 5150, що започаткувала епоху сучасних комп'ютерів. Такий комп'ютер коштував недешево — \$ 1 565, але був простим у використанні та займав порівняно мало місця. IBM 5150 оснастили процесором Intel 8088 з тактовою частотою 4,77 МГц і передвстановленою оперативною пам'яттю розміром 16 Кб або 64 Кб. У першому персональному комп'ютері не було вінчестера, а дисковод купувався за окрему плату.

Проте вже за перший рік продажів кількість реалізованих комп'ютерів перевищила 130 000. До 2000 року в усьому світі було продано 140 млн персональних комп'ютерів. Сьогодні у світі — близько 1 млрд персональних комп'ютерів. Значна частина населення планети просто не уявляє свого життя без розумних машин, які надають можливість «бродити» просторами інтернету, писати та отримувати листи, зберігати величезні кількості інформації, слухати музику, дивитися фільми, редагувати фотографії та багато іншого.

За матеріалами сайту:
<http://www.calend.ru/event/3013>

ПОНЯТТЯ «ЗОБОВ'ЯЗАННЯ» У ФІНАНСОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Данило Гетьманцев,

доцент кафедри фінансового права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук

Питанням дослідження правової природи фінансових правовідносин присвячено численні наукові праці вчених-теоретиків. Варто згадати, зокрема, роботи Д. Вінницького, Л. Воронової, О. Грачової, С. Запольського, М. Карасьової, Л. Касьяненко, М. Кучерявенка, А. Нечай, О. Орлюк, Н. Пришви, Л. Савченко, А. Худякова, Д. Щокіна та багатьох інших. У цих дослідженнях підіймаються проблеми розуміння та суті фінансових правовідносин і відносин деяких фінансово-правових інститутів або підгалузей, аналізується та розкривається категорійний апарат, відбувається постановка проблем теоретико-прикладного характеру, пропонуються шляхи їх вирішення.

Аналіз теоретичної бази, водночас, дає можливість говорити про відсутність на рівні категорійних розробок проблематики запровадження поняття фінансово-правового зобов'язання. Ті ж нормативно-правові визначення, що пропонуються нині в чинному законодавстві України, не розкривають, на наш погляд, суті та значення цього терміна для фінансово-правової науки. Саме дослідження таких питань і є предметом розгляду цієї статті.

Для чинних нормативно-правових актів, які регулюють фінансові відносини, термін «зобов'язання» не є новим. Це поняття, що не знайшло до сі належного тлумачення і осмислення на рівні науки, використовується в законодавчих актах досить часто.

Яким же чином поняття зобов'язання розкривається у фінансово-правовому масиві?

Різнноманітні енциклопедичні видання розглядають як *фінансові зобов'язання (financial obligations)* обов'язкові платежі, розрахунки, обумовлені фінансово-договірними відносинами [1].

Існує і легальне визначення цього терміна. Наприклад, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» розуміє під *зобов'язанням* заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [2].

Безпосередньо термін «*фінансове зобов'язання*» закріплений у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» [3]. У глосарії стандартів (п. 4) міститься таке визначення: «Фінансове зобов'язання — контрактне зобов'язання:

- а) передати грошові кошти або інший фінансовий актив іншому підприємству;
- б) обмінятися фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно не вигідних умовах.

Фінансове зобов'язання, призначене для перепродажу — фінансове зобов'язання, що виникає внаслідок випуску фінансового інструмента з метою

подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових коливань його ціни та/або винагороди посередника».

Фінансове зобов'язання належне до переліку фінансових інструментів, поряд із фінансовими активами, інструментами власного капіталу та похідними фінансовими інструментами. Якщо виходити з нормативно закріпленої класифікації, то в бухгалтерському обліку застосовуються такі групи фінансових інструментів:

- фінансові активи — охоплюють грошові кошти, не обмежені для використання, та їхні еквіваленти; дебіторську заборгованість, не призначену для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу; інші фінансові активи;
- фінансові зобов'язання — фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов'язання;
- інструменти власного капіталу — до них належать прості акції, частки та інші види власного капіталу;
- похідні фінансові інструменти — включають ф'ючерсні контракти, форвардні контракти й інші похідні фінансові інструменти.

Оскільки завданням стандарту бухгалтерського обліку є вирішення питань не лише постановки, обліку фінансових інструментів, зокрема і фінансових зобов'язань, але й оцінки їх вартості та амортизації, то закріплено такі правила їх проведення:

- на кожну наступну після визнання дату балансу фінансові зобов'язання оцінюються за амортизованою собівартістю, крім фінансових зобов'язань, призначених для перепродажу, і зобов'язань за похідними фінансовими інструментами;
- фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, і фінансові

зобов'язання за похідними фінансовими інструментами (крім зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке має бути погашеним шляхом передачі пов'язаного з ним інструмента власного капіталу) на кожну наступну після визнання дату балансу оцінюються за справедливою вартістю;

- зобов'язання за похідним фінансовим інструментом, яке має бути погашене шляхом передачі пов'язаного з ним інструмента власного капіталу, справедливую вартість якого на кожну наступну після визнання дату балансу не можна достовірно визначити, оцінюється за собівартістю.

Тож, ми бачимо, що фінансові зобов'язання чітко поєднуються з обігом фінансових інструментів, з операціями, які здійснюються щодо таких фінансових інструментів і безпосередньо є фінансовим інструментом.

Якщо піднятися на щабель вище, тобто на наднаціональний рівень, ми також побачимо, що застосування терміна «фінансове зобов'язання» є вживаним і на рівні міжнародних стандартів, але його суть від цього кардинально не змінюється.

Так, Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 32 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [4] встановлює вимоги для надання балансових фінансових інструментів і визначає ту інформацію, котру слід розкривати щодо балансових (визнаних), позабалансових (невизнаних) фінансових інструментів. *Фінансовим зобов'язанням* є обов'язок сторін за договором:

- поставити будь-який фінансовий актив (наприклад, похідний фінансовий інструмент) іншій компанії;
- обміняти фінансові інструменти на потенційно не вигідних умовах.

При цьому зобов'язання, що накладаються законодавчими вимогами (на-

приклад, податки на прибуток), не є фінансовими зобов'язаннями, оскільки не є договірними.

Із вищевикладеного можна дійти декількох висновків. По-перше, як уже зазначалося, фінансові зобов'язання розглядаються як фінансові інструменти, з якими працює невизначене коло осіб (зазвичай, національне законодавство може встановлювати вимоги стосовно допуску тих чи тих суб'єктів до роботи з різними видами фінансових інструментів, зокрема видаючи дозволи, ліцензії, встановлюючи вимоги до визначення виду й організаційно-правової форми такої юридичної особи чи кваліфікаційні вимоги до фізичної особи тощо).

По-друге, зміст національних стандартів бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів фінансової звітності збігається за суттю у визначенні поняття фінансового зобов'язання.

І, по-третє, що для нас є найбільш важливим. У тих же міжнародних стандартах зобов'язання в контексті фінансового права (тобто зобов'язання у сфері публічних фінансів) та фінансові зобов'язання не збігаються ані за змістом, ані за суттю, оскільки в останньому випадку передбачають договірний порядок виникнення. Це твердження може бути правильним і до положень національного законодавства.

Фінансові зобов'язання використовуються активно й у господарській діяльності, зокрема в процесі інвестування, що дає підстави вміщувати їх характеристики в теоретичних працях та практичних посібниках, присвячених цим питанням. Стандартний підхід, який висвітлюється в такому разі — розкриття суті позичкового капіталу суб'єктів господарювання та класифікація фінансових зобов'язань. Прикладом може бути твердження про те, що позичковий капітал, який використовується підприємством, характеризує сукупно обсяг його фінансових зобов'язань (загальну суму

боргу). Ці фінансові зобов'язання у сучасній господарській практиці диференціюються таким чином [5, 247]:

1. *Довгострокові фінансові зобов'язання.* До них належать усі форми позичкового капіталу, що функціонує на підприємстві, з терміном його використання більше від одного року. Основними формами цих зобов'язань є довгострокові кредити банків і довгострокові кредитні кошти (заборгованість за податковим кредитом; заборгованість за емітованими облігаціями; заборгованість за фінансову допомогу, що була надана на зворотній основі тощо), термін погашення яких ще не настав або непогашені в установленний термін.
2. *Короткострокові фінансові зобов'язання.* До них належать усі форми залученого позичкового капіталу з терміном його використання до одного року. Основними формами цих зобов'язань є короткострокові кредити банків і короткострокові позичкові кошти (як передбачені до погашення в наступному періоді, так і не погашені у встановлений термін), різні форми кредиторської заборгованості підприємства (за товарами, роботами та послугами; за виданими векселями; за отриманими авансами; за розрахунками з бюджетом і позабюджетними фондами; оплатою праці; з дочірніми підприємствами; з іншими кредиторами) та інші короткострокові фінансові зобов'язання.

Під *фінансовими зобов'язаннями* розуміють також заборгованість підприємства, фірми з виплати грошей, оплати рахунків і вимог, зокрема й виплату нарахованої заробітної плати, пред'явлених грошових рахунків (платіжних вимог), виплату оголошених дивідендів, внесення податків та інших платежів, повернення банківських позик і відсотків за ними, викуп випущених облігацій; позики держа-

ви, зумовлені необхідністю оплати державних замовлень і закупівель, виплати соціальних допомог, викупу облігацій, грошових сертифікатів і оплати відсотків по них, повернення отриманих позик [6].

Термін «зобов'язання» (але вже без характеристики «фінансове») застосовується і в бюджетному законодавстві, в якому є одним з вихідних положень організації відносин між бюджетами та мережею розпорядників бюджетних коштів. Зокрема, відповідно до Бюджетного кодексу України під *бюджетним зобов'язанням* слід розуміти будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, згідно з якими необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду чи у майбутньому (п. 7 ч. 1. ст. 2) [7].

Хоча свого часу Державне казначейство України у своєму відомчому акті спромоглося об'єднати поняття фінансового та бюджетного зобов'язань, і використало термін, який не співвідносився буквально з вихідними положеннями ані бюджетного, ані фінансового законодавства загалом. При нормативному закріпленні Порядку обліку зобов'язань розпорядників бюджетних коштів в органах Державного казначейства України було запропоновано застосовувати поняття «бюджетне фінансове зобов'язання», яким позначали зобов'язання розпорядника або одержувача бюджетних коштів сплатити кошти за будь-яке здійснене відповідно до бюджетного асигнування розміщення замовлення, укладення договору, придбання товару, послуги чи здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного періоду, тобто — кредиторська заборгованість та/або попередня оплата, яка передбачена законодавством (п. 1. 3) [8]. Фактично, у підзаконному акті у зміст поняття «бюджетне зо-

бов'язання» вмістили те ж саме, що мав на увазі і Бюджетний кодекс України, але чомусь змінили сам термін, додавши йому без будь-яких пояснень характеристику «фінансове». Цей приклад зайвий раз свідчить про невваженість, нечіткість термінології, чим так грішить наше законодавство загалом, й фінансове також.

Водночас, як убачається з цього поняття, бюджетне зобов'язання (фінансове бюджетне зобов'язання) знову ж таки пов'язується з договірними засадами виникнення. Без укладення договору, фінансування за яким можливе виключно в межах закріплених бюджетних асигнувань на конкретний період для конкретного розпорядника бюджетних коштів, фінансове зобов'язання останнього просто не можливе (здійснене з дотриманням чинного законодавства) без того, аби такий розпорядник бюджетних коштів не вступив у договірні відносини. У такому разі розпорядник вступає в господарські правовідносини або здійснює цивільний правочин на основі положень відповідного галузевого (господарського чи цивільного) законодавства, оскільки є юридичною особою і наділений відповідними характеристиками, притаманними останній. Предмет цього дослідження не дозволяє поглиблюватися в їх розкриття, тим паче, що і у цивільному, і у господарському праві достатньо аргументовано розкрито питання статусу юридичної особи та суб'єкта господарювання. І той, і той статуси притаманні будь-якому розпорядникові бюджетних коштів.

Термін «зобов'язання» в різних значеннях використовується досить часто і в законодавстві податковому. Так, чинний протягом 10 років, до прийняття Податкового кодексу України, Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами і державними цільовими фондами» визначав *податкове зобов'язання* як зобов'яз-

ання платника податків сплатити до бюджетів або державних цільових фондів відповідну суму коштів в порядку і в терміни, визначені цим Законом або іншими законами України. Закон України «Про податок на додану вартість» розумів під податковим зобов'язанням загальну суму податку, отриману (нараховану) платником податку в звітному (податковому) періоді, що визначена згідно з названим Законом.

Нині чинний Податковий кодекс України під *податковим зобов'язанням* розуміє суму коштів, яку платник податків, зокрема й податковий агент, повинен сплатити до відповідного бюджету як податок або збір на підставі, в порядку та строки, визначені податковим законодавством (зокрема й сума коштів, визначена платником податків у податковому векселі та не сплачена в установленій законом строк) (п. 14. 1. 156) [9]. З терміном податкове зобов'язання дуже тісно пов'язаний термін *грошового зобов'язання* (п. 14. 1. 39), під яким розуміють суму коштів, яку платник податків повинен сплатити до відповідного бюджету як податкове зобов'язання та/або штрафну фінансову санкцію, а також санкції за порушення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Проте, навіть систематизуючи наявні легальні визначення фінансово-правових зобов'язань, наведені вище, ми не можемо виключно на їх основі розробити загальну правову категорію, що буде наскрізною для всього фінансового права. І причин для цього декілька.

По-перше, законодавець в кожному окремому нормативному акті давав визначення зобов'язання, ґрунтуючись виключно на цілях правового регулювання такого нормативного акта, не співвідносячи нове визначення з тими, що існують у фінансовому праві, ігноруючи цілі систематизації різних проявів правової категорії

(видів фінансового зобов'язання) в певних інститутах фінансового права. Повторимося, в умовах відсутності теоретичної бази фінансового зобов'язання чекати будь-якого рівня узагальнення різних видів зобов'язання за ініціативою законодавця навряд чи доводиться.

По-друге, і що для нас головне, наведені вище законодавчі визначення фінансового, бюджетного, податкового зобов'язань не збігаються за суттю з тим змістом, який пропонується вкласти в це поняття у цьому дослідженні. Не збігаються тому, що в переважній більшості наведених вище видів зобов'язань підставою їх виникнення є договірні відносини, в які вступає певний суб'єкт. Однак коли цей суб'єкт вступає в договірні відносини (цивільно-правові чи господарсько-правові відносини, не має значення), у будь-якому разі ці відносини не є фінансовими. Суб'єкти, що в них вступають (чи це підприємство, чи навіть розпорядник бюджетних коштів), будуть опиратися під час здійснення своїх повноважень на відповідний цивільно-правовий або господарсько-правовий інструментарій, на методологію, притаманну саме цим галузям. І в згаданих договірних відносинах перевага буде віддана диспозитивному методу правового регулювання та рівності сторін.

По-третє, що є, на нашу думку, найголовнішим, всі зазначені легальні визначення зобов'язань у фінансовому праві є штучно звуженими. Вони є поверховим, однобічним трактуванням фінансового зобов'язання як правової категорії, сутністю якої є правовідносини сторін, їхні взаємні права та обов'язки. Застосовуючи спрощене трактування цього явища та вочевидь сповідуючи стару репресивну фінансово-правову ідеологію, законодавець, наповнює зазначену категорію значенням, яке відображає лише ту частину відносин, що стосується виконання обов'язку зобов'язан-

ної сторони правовідносин (наприклад, платника податку), поставивши знак рівності між зобов'язанням і обов'язком, а подекуди навіть між зобов'язанням та сумою коштів. Подаючи значення фінансового зобов'язання саме в такий спосіб, законодавець ніби умисно ігнорує існування явища, фактично вже впровадженого в законодавстві через визначення взаємних прав і обов'язків суб'єктів фінансових правовідносин.

Отже, в жодному разі наведені вище визначення не повинні встановлювати для нас будь-які межі дослідження категорії фінансово-правового зобов'язання. Адже вони відображають лише деякі аспекти наявної правової категорії, що і досі не набула належного відображення (закріплення) на рівні закону. Тим паче, що, говорячи про наявні легальні визначення фінансових зобов'язань, які виникають у тих чи тих видах суспільних відносин (крім зобов'язань у податковому праві), можна дійти висновку, що такі відносини не можуть у будь-якому разі ототожнюватися з фінансовими правовідносинами. Відповідно, фінансове зобов'язання в значенні терміна саме фінансово-правового регулювання повинно мати інший сенс та інший зміст.

З іншого боку, наведені для цілей правозастосування в межах певного нормативного акта визначення, радше можуть відігравати роль окремих уламків, відштовхуючись від яких ми повинні відтворити, побудувати необхідну правову категорію, а можливо, (хоча зараз про це говорити рано) і фінансово-правовий інститут. Інакше кажучи, термін «бюджетне зобов'язання», що розтлумачується Бюджетним кодексом України достатньо вузько, не свідчить про існування фінансового зобов'язання в бюджетному праві лише в межах наведеного вище значення, однак є легальним тлумаченням одного з різновидів категорії зобов'язання, що охоплює всю підгалузь

бюджетного права. Аналогічне твердження можна зробити і щодо терміну «податкове зобов'язання», що міститься в Податковому кодексі України.

Загальною ознакою фінансового зобов'язання, що викристалізовується при детальному аналізі наведених вище визначень, є його грошовий характер. Предметом фінансового зобов'язання є грошові кошти, валютні цінності, в деяких випадках — цінні папери. Отож, поза відносинами зобов'язання існують фінансово-правові відносини, що мають своїм предметом відмінні від перерахованих об'єкти (наприклад, інформацію). Досить цікавим і таким, що заслуговує окремого дослідження, є питання віднесення до фінансово-правових зобов'язань процесуальних фінансових відносин, особливо беручи до уваги тонку грань між матеріальними та процесуальними фінансовими правовідносинами.

Адже якщо під фінансовими правовідносинами розуміють, зокрема, врегульовані фінансово-правовими нормами суспільні відносини, учасники яких є носіями юридичних прав і обов'язків у сфері мобілізації, розподілу та витрачання публічних фондів коштів [10, 139], то процесуальні відносини наділені дещо іншими характеристиками, що пов'язано з їхнім призначенням як правового регулятора. Зміст фінансових процесуальних відносин розглядається як сукупність фінансових суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, які реалізуються і виражаються в діях чи бездіяльності їхніх учасників у процесі, розділеному на етапи, кожний з яких має своє логічне завершення у формі актів реалізації фінансових прав і обов'язків. Об'єктом таких відносин є те, заради чого вони виникли, на що спрямовані суб'єктивні права та юридичні обов'язки їхніх суб'єктів — на порядок здійснення фінансової діяльності держави [11, 7].

Вищевикладене дає змогу стверджувати, що навіть законодавче за-

кріплення терміна «зобов'язання», щонайменше нині у вітчизняному нормативно-правовому масиві, створює можливість для теоретичного осмислення поняття «фінансово-правове зобов'язан-

ня» для запровадження її як наскрізної категорії фінансового права. ♦

Список використаних джерел

1. *Энциклопедический словарь экономики и права : 2005 г.* [Электронный ресурс]. — Режим доступа к ресурсу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_economic_law/17141.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 року № 996-XIV (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 40. — Ст. 365.
3. Наказ Міністерства Фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти”» № 559 від 30.11.2001 року.
4. Хахонова Н. Н. *Международные стандарты финансовой отчетности* / Н. Н. Хахонова. — Ростов-на-Дону : МарТ, 2002. — 205 с.
5. Мойсеєнко І. П. *Інвестування : навчальний посібник* / І. П. Мойсеєнко. — К. : Знання, 2006. — 490 с.
6. *Фінансове зобов'язання : практичні аспекти* [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу : <http://forexaw.com/TERMs/Economy21132/l278>
7. Бюджетний кодекс України. Закон від 08.07.2010 року № 2456-VI (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 50–51. — Ст. 572.
8. Наказ Державного казначейства України «Про затвердження Порядку обліку зобов'язань розпорядників бюджетних коштів в органах Державного казначейства України» від 09.08.2004 року № 136, Зареєстрований Міністерством юстиції України 30.08.2004 року за № 1068/9667.
9. *Податковий кодекс України*. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 496 с.
10. Орлюк О. П. *Фінансове право : академічний курс : підручник* / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 880 с.
11. Касьяненко Л. М. *Процесуальна фінансово-правова теорія: становлення і розвиток : автореф. дис.... докт. юр. наук : 12.00.07* / Л. М. Касьяненко ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2011. — 36 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФІНАНСОВІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Олег Головенко,

здобувач Київського міжнародного університету

Не викликає сумнівів той факт, що процес активного економічного розвитку нерідко породжує й негативні наслідки, пов'язані як з діяльністю конкретних суб'єктів господарювання, так і учасників фінансових відносин загалом. Підставами для цього є низка причин, далеко не завжди пов'язаних із недосконалим законодавством або бажанням порушити таке законодавство. Причиною можуть бути й неправильне чи неефективне планування власної економічної діяльності, неузгодження дій між керівництвом, юридичною та бухгалтерською службою суб'єкта господарювання (зокрема і коли мова йде про юридичну особу — розпорядника бюджетних коштів). Не говорячи вже про загальну складну економічну ситуацію в державі загалом, коли страждають цілі галузі національної економіки. Усе це часто призводить до порушень чинного законодавства. І тоді до процесу забезпечення виконання зобов'язань господарського, цивільного, фінансового характеру тощо часто починають залучати судові органи, котрі приймають відповідні рішення в межах своєї компетенції.

Традиційно виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну. Водночас у юридичній літературі закріпилася позиція, що достатньо аргументує наявність фінансової відповідальності як самостійного виду відповідальності.

Цьому присвячуються дисертаційні дослідження, зокрема й докторські (в Україні монографії з цього приводу випущені А. Іванським, Е. Дмитренко). Адже завдяки тим функціям, які втілює фінансово-правова відповідальність, реалізуються основні напрямки її правового впливу на фінансові відносини. Завдяки реалізації цих функцій відбувається втілення соціального призначення фінансової відповідальності, досягаються визначені нею цілі.

Усе це дає підстави фахівцям говорити про те, що фінансово-правова відповідальність давно вже отримала право на своє існування, будучи закріпленою не лише в законодавчому масиві, але й у теорії права. Саме це можна побачити з робіт відомих фінансистів, зокрема, Д. Вінницького, Л. Воронової, О. Горбунової, О. Грачової, С. Запольського, М. Карасьової, М. Кучерявенка, А. Нечай, О. Орлюк, П. Пацурківського, Л. Савченко, О. Покачалової, Г. Петрової, Н. Пришви, Д. Щокіна та ін. При цьому фінансово-правова відповідальність особливо тісно пов'язана з таким видом юридичної відповідальності, як адміністративна. Останню розглядають як різновид юридичної відповідальності, що становить сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нор-

мами адміністративного права особливих санкцій — адміністративних стягнень [1, 430–431].

Можливість застосування заходів адміністративної відповідальності закріплена в різних галузевих нормах, зокрема, і у нормах фінансового права. Оскільки саме для фінансово-правового регулювання та дотримання режиму фінансової дисципліни й покарання за фінансові правопорушення передбачається застосування заходів не лише фінансової, але й адміністративної відповідальності, досить часто при скоєнні фінансового правопорушення можуть застосовуватися і фінансові, і адміністративні санкції. При цьому, якщо фінансові санкції встановлюються, зазвичай, фінансовим законодавством, то щодо адміністративних санкцій норми можуть закріплюватися як безпосередньо у законодавстві адміністративному, так і у фінансовому.

Слід брати до уваги, що застосування тих чи тих заходів юридичної відповідальності залежить від того, що становить склад фінансового правопорушення. Під таким складом вчені-фінансисти розуміють нормативно побудовану юридичну модель типових ознак винного протиправного діяння, яке порушує фінансові норми та за яке фінансовим законодавством передбачена фінансово-правова відповідальність [2, 263]. Зауважимо, що виключно склад фінансового правопорушення і стане критерієм достовірної кваліфікації вчиненого діяння і, відповідно, обґрунтуванням застосування заходів юридичної відповідальності.

Для притягнення особи до юридичної відповідальності за скоєння фінансового правопорушення необхідне скоєння протиправного діяння, в якому сукупно наявні суб'єктивні й об'єктивні ознаки. Останні розглядаються як основна юридична підстава для притягнення суб'єкта фінансових правовідносин, що порушив фі-

нансову дисципліну, до фінансово-правової відповідальності.

Суттєвим моментом є те, що ознаки складу фінансового правопорушення мають бути передбачені законом. Прикладами таких законів можуть бути Бюджетний і Податковий кодекси України, інші спеціальні закони, що регулюють суспільні відносини у сфері певних фінансово-правових інститутів (зокрема, обов'язкового державного соціального страхування, грошово-кредитних відносин, державних та місцевих запозичень тощо).

При здійсненні кваліфікації неправомірного діяння проводиться аналіз і зіставлення неправомірної поведінки з вимогами правових норм, який дає змогу дійти висновку, чи містять діяння суб'єкта ознаки складу конкретного правопорушення. У такому разі фактична підстава міститься в діянні суб'єкта, а юридична — у вимогах закону та відповідному процесуальному оформленні факту скоєння фінансового правопорушення.

Отже, фінансові відносини можуть охоронятися як нормами фінансового, так і, зокрема, адміністративного права. Прикладами останнього можуть бути деякі норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема: ст. 155¹ «Порушення порядку проведення розрахунків», ст. 163² «Неподання або несвоечасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів)», ст. 163³ «Невиконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби» тощо [3].

Слід зауважити, що в юридичній літературі підкреслюють спільні для фінансової та адміністративно-правової відповідальності риси. Серед останніх спрощену процедуру накладання стягнення, спільні органи, що їх застосовують. Адже норми адміністративного права можуть охороняти

фінансові відносини (зокрема, статті 162, 165 КпАП України). Водночас підкреслюють і відмінні риси, за якими ці два види відповідальності розрізняються [4, 347–348]. До них належать:

- коло суб'єктів: суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути фізичні особи, серед яких виділяють спеціальний суб'єкт — посадову особу. Суб'єктом фінансової відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також відокремлені підрозділи останніх. Посадові особи не визнаються законодавством України як суб'єктами фінансового правопорушення;
- нормативні підстави: нормативні підстави фінансового-правової та адміністративної відповідальності регулюються нормами різного законодавства — фінансового й адміністративного відповідно. Хоча норми фінансового законодавства можуть передбачати можливість застосування адміністративних заходів впливу (це притаманно особливо для податкового права);
- фактичні підстави: фінансові й адміністративні правопорушення характеризуються специфічними конкретними складами, відмінними один від одного;
- процесуальні підстави: підставою для адміністративної відповідальності є постанова по справі про адміністративне правопорушення, підставою для фінансово-правової — рішення компетентного органу (судового, правоохоронного або фінансового) про накладення фінансових санкцій;
- правові наслідки застосування: адміністративна відповідальність полягає в застосуванні до правопорушників штрафних санкцій, тобто має каральний характер. Специфіка фінансово-правової відповідальності полягає у прагненні

компенсувати збитки, завдані не своєчасним виконанням особою грошових зобов'язань, через застосування компенсаційних (пеня) заходів і в каральному впливі на правопорушника через штрафні санкції з метою забезпечення фінансової дисципліни;

- процедура застосування санкцій до правопорушників: адміністративна відповідальність реалізується як у судовому, так і в позасудовому порядку, в короткі терміни, а іноді навіть на місці вчинення правопорушення. До фінансової відповідальності притягають уповноважені органи — як судові, так і спеціальної фінансової компетенції. Строки притягнення до фінансової відповідальності можуть бути більш тривалими. Наприклад, в податковому законодавстві такий строк становить 1095 днів з моменту скоєння правопорушення (а в разі неподання своєчасно декларації обмежень щодо строків узагалі немає).

Водночас ще раз треба підкреслити, що саме фінансова й адміністративна відповідальність найчастіше застосовуються за порушення фінансового законодавства. До того ж, це характерно і для бюджетного, і для податкового, і для банківського законодавства.

Так, чинним законодавством закріплено, що керівники й інші посадові особи підприємств, установ, організацій, включаючи установи банків, громадяни, в тому числі суб'єкти підприємницької діяльності, в разі порушення норм податкового права можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності. Склади адміністративних правопорушень, пов'язаних з податковою системою України, визначено в таких статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення: ст. 155¹ «Порушення порядку проведення розрахунків», ст. 163¹ «Порушення порядку ведення

податкового обліку, надання аудиторських висновків», ст. 163² «Неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів)», ст. 163³ «Невиконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби», ст. 163⁴ «Порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи», ст. 164 «Порушення порядку провадження господарської діяльності», ст. 164⁵ «Зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких немає марок акцизного збору встановленого зразка», ст. 166⁶ «Порушення порядку подання фінансової звітності та ведення бухгалтерського обліку при ліквідації юридичної особи».

У такому разі адміністративну відповідальність розглядають як сукупність засобів адміністративного впливу за допомогою адміністративно-правових норм, які містять осудження винного та його діяння й передбачають негативні наслідки для правопорушника. Серед особливостей адміністративних санкцій називають:

- відсутність тяжких правових наслідків;
- застосування щодо менш тяжких податкових правопорушень (проступків);
- адміністративні санкції не тягнуть за собою судимості.

Зокрема, згідно зі ст. 27 КпАП України, адміністративний штраф є грошовим стягненням, яке накладається на громадян і посадових осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених зазначеним Кодексом та іншими законами України. Відповідно до ст. 164 КпАП України, посадовими особами є особи, що постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно або тимчасово на підприємствах, в

установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Водночас особливості юридичної охорони фінансових відносин пов'язані з тим, що підстави притягнення до адміністративної відповідальності та санкції, які накладаються на порушників, можуть визначатися фінансовим законодавством (передусім податковим). Зокрема, ці положення знайшли відображення в Податковому кодексі України. Водночас слід зважати на те, що безпосередньо сама процедура притягнення до адміністративної відповідальності за порушення норм податкового законодавства здійснюється в порядку, визначеному Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Можливість притягнення до адміністративної відповідальності за порушення податкового законодавства передбачається нормами Податкового кодексу України [5]. Так, у ст. 111 ПК України закріплено, що за порушення законів з питань оподаткування й іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, застосовуються такі види юридичної відповідальності, як фінансова, адміністративна, кримінальна. При цьому фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства встановлюється та застосовується згідно з Податковим кодексом України та іншими законами. Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені.

Щодо формулювання зазначеної статті Податкового кодексу України, то у фаховій літературі вже було достатньо висловлено критики. Звертають увагу на те, що навіть поверхневий погляд на ст. 212 КК України або статті 164¹, 164², 164⁵ КпАП України

дозволяють прийти до висновку, що у цих актах не перераховуються усі можливі види відповідальності за порушення податкового законодавства. Відкритим залишається й питання про застосування власне поняття «фінансова відповідальність». На думку М. Кучерявенка у Податковому кодексі України має застосовуватися поняття не фінансова, а податкова відповідальність [6, 74–75]. Адже цей кодекс має виражати й охоплювати весь зміст галузевої приналежності відповідальності. Не говорячи вже про унікальність ч. 2 ст. 111 ПК України, згідно з якою фінансова відповідальність має застосовуватися у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) та/або пені. У такому разі виникає, щонайменше, два запитання: у чому полягає різниця між штрафом та санкцією (коли штраф і є санкцією) та чому мова йде про множинність, адже з усієї системи фінансових санкцій застосовується одна — штраф.

Погоджуючись загалом з вищевикладеним, зауважимо, що, на відміну від фінансової відповідальності, котра застосовується за порушення податкового законодавства, підставою для застосування заходів адміністративної відповідальності за це ж порушення може бути виключно наявність складу адміністративного правопорушення. Під останнім розуміють винне умисне чи необережне діяння або бездіяльність, яке посягає на суспільні відносини, що охороняються законом, за які законодавство передбачає адміністративну відповідальність [1, 346]. Як і для будь-якого іншого виду юридичної відповідальності, обов'язковою умовою притягнення до адміністративної відповідальності є наявність вини в діях порушника.

Непрямым підтвердженням останнього слугує норма ст. 112 ПК України, в якій закріплюється, що притягнення до фінансової відповідальності платників податків за порушення законів з питань оподаткування, іншо-

го законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю, не звільняє їхніх посадових осіб за наявності відповідних підстав від притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Суттєвим моментом є юридичні підстави для застосування заходів адміністративної відповідальності. Адже якщо для прийняття рішення про застосування фінансових санкцій за скоєння податкового правопорушення необхідний акт перевірки, то для ухвалення постанови про накладення адміністративного стягнення обов'язковою умовою є протокол про адміністративне правопорушення.

Право на складання протоколів про адміністративні правопорушення стосовно платників податків — фізичних осіб та посадових осіб платників податків — юридичних осіб, в порядку, визначеному законом, закріплено за органами державної податкової служби (п. 20. 1. 21 ст. 20 ПК України). Зазначений протокол складається органами, визначеними ст. 255 КпАП України (до них відносяться і податкові органи). Такий протокол має відповідати вимогам ст. 256 КпАП України. Протокол підписують працівник податкового органу, який його складає, та порушник. Відсутність протоколу унеможливорює застосування заходів адміністративної відповідальності, оскільки в такому разі відсутні правові підстави для накладення адміністративного штрафу.

Істотним моментом для застосування адміністративних санкцій є суб'єктний склад та строки скоєння правопорушення. Адже адміністративне стягнення (штраф) може бути накладено не пізніше як через 2 місяці з дня вчинення правопорушення, а за тривалого правопорушення — через два місяці з дня його виявлення. Якщо такі строки пропущені, органи, що уповноважені приймати рішення про накладення адміністративних санкцій (а до них належать і судові

органи), не мають підстав для застосування заходів адміністративної відповідальності.

Згідно з п. 20. 1. 22 ст. 20 ПК України, органи державної податкової служби мають право виносити постанови у справах про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом.

За аналогією з оскарженням дій представників податкової служби щодо застосування фінансових санкцій платники податків мають право оскаржувати дії зазначених осіб щодо застосування адміністративної відповідальності. Зазначені процедури знайшли відображення на сторінках фахових видань [7].

Аналіз положень чинного законодавства та судової практики, особливо при розгляді податкових спорів, які належать до компетенції адміністративних судів, дає підстави до висновку про те, що у фінансовому праві застосування адміністративних заходів відповідальності є поширеною практикою, що застосовується поряд з накладенням фінансових санкцій. При цьому адміністративні санкції мають низку ознак, що суттєво відрізняють їх від фінансових, і передбачають закріплену законодавчо процедуру та порядок застосування. ♦

Список використаних джерел

1. *Адміністративне право України : академічний курс : підручник : [у 2-х томах. Т. 1. Загальна частина] / Ред. колегія: В.Б.Авер'янов (голова) — К. : Юрична думка, 2004. — 584 с.*
2. *Іванський А.Й. Фінансово-правова відповідальність: теоретичний аналіз : [монографія] / А.Й.Іванський. — Одеса : Юрична література, 2008. — 504 с.*
3. *Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-X (зі змінами) // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). — 1984. — додаток до № 51. — Ст. 1122.*
4. *Орлюк О.П. Фінансове право : академічний курс : підручник / О.П.Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 880 с.*
5. *Податковий кодекс України. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 496 с.*
6. *Кучерявенко Н.П. Налоговый кодекс Украины: конец или начало? / Н.П.Кучерявенко // Налоговед. — 2011. — № 3. — С. 71–77.*
7. *Податкові апеляції. Досудове врегулювання спорів з податковими органами. — К. : ІОЦ ДПА України; Х. : Фактор, 2008. — 560 с.*

УЧАСТЬ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПРОЦЕДУРАХ БАНКРУТСТВА

Павло Скутельник,

здобувач Національного університету державної податкової служби України

Економічна та фінансова кризи, що супроводжували існування світових економік, й економіки України також, протягом 2008–2010 років, суттєво вплинули на процеси банкрутства суб'єктів господарської діяльності. Ще одним з факторів, який відіграв істотну роль у цьому процесі, став уведення у чинність з 01.01.2011 року Податковий кодекс України.

Доцільно зауважити, що банкрутство є об'єктивним процесом, спрямованим, у кінцевому підсумку, не рідко на покращення національного ринкового середовища. Переважна кількість новостворених підприємств банкрутує і в країнах ЄС, і в розвинених східноазійських країнах, і в США, Канаді тощо. Суттєвого значення набуває цей процес нині, з огляду на глобалізаційні фактори та діяльності транснаціональних компаній, глобального переміщення капіталів. При цьому, незважаючи на банкрутство частини підприємницьких структур, все ж національні економіки розвиваються передбачуваними темпами, що пояснюється щонайменше тим, що законодавство та процедури банкрутства використовуються у них, насамперед, для оздоровлення економіки.

Зазвичай, процедури банкрутства стають предметом дослідження господарського права. Так, проблематика процедур банкрутств досліджувалась у монографіях В. Джуня, Б. Полякова, М. Тітова, О. Бірюкова, Р. Афанасьєва, В. Малиги, В. Радзивилук та ін. Вод-

ночас не можна відкидати й інші аспекти банкрутства як складного юридичного процесу, зокрема й — фінансові. Адже у процесі банкрутства так чи так зачіпаються публічні інтереси, що є невід'ємною складовою публічної фінансової діяльності. Водночас аналіз теоретичних розробок юристів-фінансистів (зокрема, вітчизняних — Є. Алісова, Л. Воронової, Т. Латковської, М. Кучерявенка, А. Нечай, О. Орлюк, Л. Савченко, П. Пацурківського та ін.) свідчить про те, що фінансово-правові аспекти банкрутства не стають предметом наукового пошуку.

Варто наголосити, що законодавство про банкрутство вважається одним з найскладніших напрямів вітчизняного законодавства. Одним з факторів, що сприяють такій складності, є необхідність взяти до уваги при розгляді судовими органами справ про банкрутство положень іншого галузевого законодавства. Поширеним прикладом такої ситуації є необхідність застосування положень фінансового (зокрема, податкового) законодавства у процесі розгляду справ про банкрутство, адже у великій кількості справ стороною (позивачем або третьою особою) є податковий орган.

Це може проявлятися у різних моментах. Передусім, суб'єкт господарювання, що має на меті банкрутувати (або щодо якого застосовують процедуру банкрутства) повинен викона-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

ти всі свої зобов'язання зі сплати податків і всіх інших обов'язкових платежів. У цьому разі до розгляду справи про банкрутство в обов'язковому порядку залучаються податкові органи. Крім цього, до участі можуть залучатися інші фонди, діяльність яких пов'язана нині зі справлянням єдиного соціального податку. У такому разі мова йде про залучення до процедур посадових осіб Пенсійного фонду України. Також до процесу банкрутства можуть залучатися інші органи, що здійснюють державне регулювання певним сегментом національного ринку фінансових послуг. Отож наявна нині ситуація свідчить про безперечну актуальність дослідження питань суб'єктного складу процедур банкрутства в його фінансово-правовому аспекті.

Так, органи державної податкової служби з метою забезпечення надходжень до державного бюджету та погашення податкового боргу, відповідно до ст. 1 ГПК України [1], мають право звертатися до господарських судів із заявами про визнання боржника банкрутом.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють процедури банкрутства чи відновлення платоспроможності боржника, є Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343 (далі — Закон № 2343) [2], Господарський процесуальний кодекс України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України й інші нормативно-правові акти.

Справи про банкрутство можуть ініціюватися органами державної податкової служби відповідно до Закону № 2343 взяттям до уваги положень таких статей:

- згідно зі ст. 6 заява подається, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше ніж 300 мінімальних розмірів заробітної плати, що не були задоволені

боржником протягом 3 місяців після встановленого для їх погашення строку;

- згідно зі ст. 52 заява подається, якщо громадянин-підприємець — боржник або керівні органи боржника — юридичної особи відсутні за місцезнаходженням або в разі ненадання боржником протягом року до органів Державної податкової служби згідно із законодавством податкових декларацій, документів бухгалтерської звітності, а також за наявності інших ознак, які свідчать про відсутність підприємницької діяльності боржника, заява про порушення справи про банкрутство відсутнього боржника може бути подана кредитором незалежно від розміру його вимог до боржника та строку виконання зобов'язань (спрощена процедура).

Відповідно до ст. 14 Закону № 2343 органи Державної податкової служби можуть виступати як конкурсні кредитори та приєднуватися зі своїми кредиторськими вимогами. Конкурсні кредитори за вимогами, що виникли до дня порушення провадження у справі про банкрутство, протягом 30 днів від дня опублікування в офіційному друкованому органі оголошення про порушення провадження у справі про банкрутство подають до господарського суду письмові заяви з вимогами до боржника та документи, що їх підтверджують.

Порядок дій структурних підрозділів органів Державної податкової служби при зверненні до суду із заявами про визнання боржників банкрутами, визнання банкрутом відсутнього боржника та приєднання з кредиторськими вимогами до справ про визнання боржника банкрутом передбачені низкою підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, до таких актів нині (поки підзаконні акти податкових органів не будуть повністю приведені у відповідність з По-

датковим кодексом України) доцільно віднести Єдиний порядок ведення процедур банкрутства в органах Державної податкової служби, затверджений наказом Державної податкової адміністрації України від 19.07.2002 року № 353, Методичні рекомендації по супроводженню справ в судах, господарських судах працівниками юридичних підрозділів в органах Державної податкової служби, затверджені наказом Державної податкової адміністрації України від 18.02.2005 року № 72, Методичні рекомендації щодо взаємодії (орієнтовного алгоритму дій) органів державної податкової служби при скасуванні державної реєстрації суб'єктів господарювання, анулюванні свідоцтва платника ПДВ (у т. ч. через процедуру банкрутства та/або скасування державної реєстрації), направлені Листом Державної податкової адміністрації України від 30.07.2010 року № 15371/7/10-3017, та ін.

Якщо банкрутство здійснюється за ст. 52 Закону № 2343, де йдеться про специфіку визнання банкрутом відсутнього боржника, зазвичай, у таких справах податкова інспекція виступає третьою особою та має свої застереження щодо визнання банкрутом відсутнього боржника.

Водночас доцільно зважати на п. 4. 7 Рекомендації Вищого господарського суду України «Щодо деяких питань стосовно практики застосування Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”» від 04.07.2004 року № 04-5/1193, згідно з яким у вирішенні питання про порушення провадження у справі про банкрутство відсутнього боржника згідно зі ст. 52 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», судам слід брати до уваги, що наявність хоча б однієї з ознак відсутнього боржника, є достатньою підставою для порушення провадження у справі.

Як засвідчує практика, в більшості випадків після винесення господарським судом по справі постанови про визнання відсутнього за місцезнаходженням боржника банкрутом, податковий орган подає на неї апеляційну скаргу до суду вищої інстанції.

Водночас, як згадувалося вище, чинне законодавство про банкрутство передбачає участь багатьох державних органів у провадженні окремих категорій справ про банкрутство, серед яких є й органи, наділені спеціальною фінансовою компетенцією. Вважаємо за доцільне навести більш повний перелік таких учасників, виділивши серед них і фінансові органи.

1. Центральний орган виконавчої влади. Він може бути учасником справи про банкрутство містоутворювального підприємства (ч. 2 ст. 42 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [2]). При цьому названий Закон не конкретизує, який це власне державний орган. Водночас, якщо виходити з аналогії закону (зокрема, брати ст. 43 цього ж Закону) мова має йти про орган державної влади, до компетенції якого належить галузь діяльності боржника. Тож таким державним органом є відповідне профільне міністерство чи відомство. Як учасник такої справи про банкрутство центральний орган виконавчої влади має право укласти з кредиторами угоду поручительства за зобов'язаннями боржника відповідно до ч. 3 ст. 43 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

2. Центральний орган виконавчої влади, до компетенції якого належить галузь діяльності боржника, а також державний орган з питань надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, з питань охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки, з питань геології та використання надр можуть бути учасниками

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

справи про банкрутство особливо небезпечного підприємства з правом укласти з кредиторами договір поручительства за зобов'язаннями боржника (частини 1, 3 ст. 43 названого Закону). Водночас, оскільки на практиці процедури фінансування таких заходів є надзвичайно складними, а кошти, зазвичай, не виділяються, випадки розгляду таких справ відсутні.

3. Кабінет Міністрів України виступає учасником провадження у справі про банкрутство містоутворювального і особливо небезпечного підприємства. Закон надає право вищому органу в системі виконавчої влади в будь-який час до завершення процедури санації розрахуватися з кредиторами боржника (ч. 7 ст. 42, ч. 7 ст. 43 Закону). Такі ситуації в Україні також наразі відсутні.

4. Найбільш широкі повноваження мають органи Державної податкової служби України, які активно використовують своє право на ініціювання банкрутства підприємств, що мають велику недоїмку перед бюджетами та державними цільовими фондами, та відсутніх за місцезнаходженням підприємств. Основні особливості їх участі наводилися вище.

5. Національний банк України виступає учасником провадження у справі про банкрутстві банків. При цьому особливості процедури банкрутства останні виписані в спеціальному банківському законодавстві, насамперед, у Законі України «Про банки і банківську діяльність» (глава 16) [3]. Зокрема, згідно зі ст. 88 останнього правом на звернення до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним та його ліквідацію наділені кредитори банку та Національний банк України.

Кредитори банку направляють рекомендованим листом до Національного банку України заяву про ліквідацію банку при настанні ознак неплатоспроможності банку з додаванням документально підтверджених доказів

наявності невиконаних грошових зобов'язань банку перед ними. Якщо протягом 1 місяця з дня направлення заяви зазначені особи не отримали відповідь Національного банку України, вони мають право звернутися до суду із заявою про визнання банку неплатоспроможним.

Слід звернути увагу на те, що законодавство України про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом при розгляді судом справи про визнання банку неплатоспроможним застосовується в частині, що не суперечить нормам Закону України «Про банки і банківську діяльність».

При підготовці справи до розгляду суддя отримує обґрунтований висновок Національного банку України щодо доцільності ліквідації банку чи рішення Національного банку України про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора. Національний банк України зобов'язаний надати один із зазначених документів протягом місяця з дня отримання запиту суду. Негативний висновок Національного банку України щодо доцільності відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку є підставою для залишення заяви без розгляду.

У випадку, якщо банк-боржник не спроможний виконати свої зобов'язання відповідно до рішення суду про примусове стягнення протягом 6 місяців і за цей час не досягнуто домовленостей щодо реструктуризації визначеного боргу, Національний банк України зобов'язаний відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації банку.

6. Учасником справи про банкрутство страховика визнається державний орган з питань нагляду за страховою діяльністю. Відповідно до вимог ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» [4] такий нагляд на практиці здійснюють органи Державної комісії з регулю-

вання ринків фінансових послуг. Водночас слід зауважити, що згаданий вище спеціальний Закон, називаючи такий орган державної влади учасником справи про банкрутство, не наділяє останній будь-якими особливими повноваженнями.

7. Учасником справи про банкрутство професійного учасника ринку цінних паперів виступає орган державної влади з питань регулювання ринку цінних паперів. Згідно зі ст. 21 Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» цим органом в Україні є Державна комісія з цінних паперів і фондовому ринку.

8. Органи місцевого самоврядування у випадках, передбачених Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», здійснюють повноваження власника щодо підприємства-боржника, що перебуває у комунальній власності (наприклад, на пленарному засіданні приймають рішення про незастосування до комунального підприємства норм Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»). Крім цього, орган місцевого самоврядування виступає учасником провадження у справі про банкрутство містоутворювального підприємства, а також особливо небезпечного підприємства та має право звертатись до господарського суду з клопотанням про ухвалення рішення про санацію такого підприємства, пропонувати кандидатуру управляючого санацією, інвестора, укласти договір поручительства за зобов'язаннями боржника — небезпечного підприємства, містоутворювального, державного (ст. 42 та 43 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»).

У деяких випадках Закон виділяє представника органу місцевого самоврядування як окрему процесуальну фігуру в провадженні у справі про

банкрутство. До таких випадків належать:

- представник органу місцевого самоврядування може брати участь в роботі комітету кредиторів з правом дорадчого голосу (ч. 8 ст. 16 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»);
- представник органу місцевого самоврядування може бути введений до складу ліквідаційної комісії державного підприємства чи підприємства, в уставному фонді якого частка держави становить понад 25 %, якщо господарський суд буде вважати це за необхідне (ч. 2 ст. 24 цього ж Закону);
- представник органу місцевого самоврядування здійснює представництво інтересів останнього в провадженні у справі про банкрутство містоутворювального й особливо небезпечного підприємства;
- представник органу місцевого самоврядування бере участь у засіданні комітету кредиторів, на якому приймається рішення про звернення до господарського суду з клопотання про санацію сільськогосподарського підприємства (ч. 6 ст. 44 цього ж Закону).

Якщо в зазначених випадках комітетом кредиторів, ліквідатором, судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, повноваження органу місцевого самоврядування були обмежені, що призвело до порушення його прав чи прав органу місцевого самоврядування як учасника справи про банкрутство, представник органу місцевого самоврядування чи сам орган можуть звернутись з відповідною скаргою до суду або подати апеляційну скаргу до суду апеляційної інстанції.

Зрозуміло, що наведений перелік не є вичерпним. Так, варто зазначити, що у процесі ліквідації підприємств, де частка держави перевищує 25 %, до процедури обов'язково залучаються Фонд державного майна України,

Державне агентство з управління корпоративними правами. При цьому нині порушити справу про банкрутство державного підприємства можливо, але визнати його банкрутом — ні, оскільки в країні діє мораторій.

Серед державних органів в процедурі банкрутства можуть брати участь, однак не будуть мають контрольних фінансових повноважень, такі органи: відділи виконавчих служб, що накладають мораторій та здійснюють інші дії, передбачені чинним законодавством; нотаріуси; бюро технічної інвентаризації, МРЕВ, органи Держкомзем, Міністерство юстиції України (ДП «Інформаційний центр», якій веде реєстри рухомого, нерухомого майна, судноплавні реєстри, книги, реєстри прав інтелектуальних прав, — джере-

ла пошуку майна боржником;) Агентство з питань банкрутства, арбітражний керуючий тощо.

Участь кожного з цих суб'єктів за-слуговує на розкриття своїх особливостей. Водночас для визначення фінансово-правових аспектів доцільно мати на увазі участь саме державних органів, наділених спеціальною фінансовою компетенцією, які згадувалися вище. ♦

Список використаних джерел

1. *Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 року (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 6. — Ст. 56.*
2. *Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343 в редакції Закону України № 784-XIV від 30.06.1999 року (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 42-43. — Ст. 378.*
3. *Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 року (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 5-6. — Ст. 30.*
4. *Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 року № 2663-III (зі змінами) // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2002. — № 1. — Ст. 1.*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПОДАТКОВОГО ПРАВА В ПОДАТКОВОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Віктор Романюк,

здобувач Київського міжнародного університету права

Основним джерелом податкового законодавства в Україні є Податковий кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 02.12.2010 року № 2755-VI і введений у чинність з 01.01.2011 року. На базі положень Податкового кодексу України в державі організовується податкова система, що формується зі змінним складом податків. Зокрема, з метою якісного оновлення складу податкової системи країни зменшено кількісний склад податків і зборів через ліквідацію неефективних обов'язкових платежів, які не забезпечували помітних надходжень до бюджетів різних рівнів. Серед податків, які залишилися, внесено зміни, зменшивши ставки їх справляння.

На користь прийняття Податкового кодексу України свідчить і те, що якісне перетворення податкового законодавства, його кодифікація суттєвою мірою сприяли подоланню негативної ситуації з наявністю суттєвої кількості колізій між законодавчими актами в галузі оподаткування. Фахівці також зазначають, що завдяки прийняттю Податкового кодексу України з'явилися раніш відсутні конструкції, об'єктивно необхідні для податкового регулювання в державі, зокрема: податок (його співвідношення з іншими обов'язковими платежами); податковий механізм і елементи, що його складають; підстави відповідальності

за порушення податкового законодавства та види правопорушень; узгодження статусів органів контролю і платників [1, 72].

У межах положень Податкового кодексу України набув закріплення й оновлений правовий механізм взаємодії між платниками податків та податковими органами, якість та ефективність практичної реалізації якого буде оцінюватися у найближчі роки. Поміж позитивних рис Податкового кодексу України можна назвати й закріплення багатьох його положень, які відповідають за суттю та духом міжнародним засадам регулювання податкових правовідносин, а також які розкривають міжнародні принципи оподаткування. Тим паче, що Україною укладено значну кількість договорів про усунення подвійного оподаткування.

Водночас, як засвідчує аналіз теоретичних розробок фінансового та податкового права, як його невід'ємної складової, нині, особливо у зв'язку з реформуванням податкового законодавства, існує брак досліджень, присвячених особливостям оподаткування доходів нерезидентів, зокрема й фізичних осіб. Акцент ставиться хіба що на основних моментах. І якщо в інших країнах СНД проблематика оподаткування нерезидентів — фізичних і юридичних осіб — стала предметом дисертаційних досліджень (наприк-

лад, роботи С. Баєва, О. Ухваля, М. Кобзарь-Фролової, І. Ларютіної, А. Шакірьянова), то в Україні такі роботи фактично відсутні. Як поодинокі виключення можна навести, зокрема, дослідження А. Нонко «Податки в Україні та державах-членах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз», К. Яценко «Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських Співтовариств про непряме оподаткування», Г. Дмитренка «Адаптація податкової системи України до вимог Європейського Союзу» (державне управління).

Натомість, оскільки Податковий кодекс України набрав чинності лише з 01.01.2011 року і практики застосування саме його положень ще не досить й існує багато проблемних питань, пов'язаних із застосуванням норм чинного податкового законодавства, виникає необхідність проведення порівняльно-правових досліджень. Зокрема, щодо визначення значення та ролі міжнародних джерел оподаткування, і в контексті аналізу міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування, їх теоретичного та прикладного значення, визначення позитивних моментів та негативних явищ застосування правових механізмів, що передбачаються такими угодами, закріплення принципів міжнародного оподаткування у податковому законодавстві України також. У цьому сенсі, насамперед, доцільно взагалі приділити увагу запитанню, а які джерела міжнародного податкового права взагалі бувають?

Як зазначають у фаховій літературі з фінансового права, базою для формування міжнародного податкового права є міжнародне оподаткування, тобто сукупність особливих економічних і організаційно-правових відносин, які виникають, змінюються та припиняються у сфері фінансових публічних інтересів двох і більше держав у зв'язку зі справлянням податкових платежів [2, 497]. У

такому разі власне під міжнародним податковим правом розуміють сукупність правових норм, які створюються на міжнародному рівні через узгодження позицій різних держав або міждержавних утворень щодо суттєвих питань міжнародного оподаткування [3, 46]. Міжнародне податкове право багато вчених розглядають як інститут міжнародного фінансового права, що охоплює сукупність принципів і норм, що містяться у міжнародних договорах (угодах) і які виступають основою для розмежування податкової юрисдикції окремих держав з метою розв'язання основних проблем міжнародного оподаткування, а також регулюють інші міжнародні податкові відносини, що виникають між суб'єктами міжнародного фінансового права [4, 17]. Слід зауважити, що міжнародне оподаткування виникає за наявності участі в податкових відносинах «іноземного елемента», за якого платник податку має податковий обов'язок щодо декількох держав одночасно.

Подвійне оподаткування доходів фізичних осіб якраз і становить приклад доцільності застосування положень міжнародного податкового права. Адже нерідкісною є ситуація, коли платник податків отримує доходи на території іншої країни, аніж країна його проживання. У такому разі, зрозуміло, він буде бажати уникнути законним порядком необхідності сплати податків на території обох держав. Саме для цього і застосовують положення міжнародних угод про усунення подвійного оподаткування.

Фактично, за допомогою таких міжнародних угод відносини, пов'язані з оподаткуванням доходів нерезидентів, стають предметом міжнародно-правового податкового регулювання. Взяти участь у нормотворенні, пов'язаному з регулюванням цього виду суспільних відносин, зацікавлені майже всі країни. Адже це дає їм

можливості заохочувати отримувати доходи на їх територіях (а отже, і оподатковувати такі доходи, тож і надходження будуть йти до національних бюджетів) не лише резидентів, але й нерезидентів.

Нормами міжнародного податкового права регулюються, зокрема, такі відносини:

- відносини між державами з приводу укладання і виконання міжнародних податкових угод з метою розмежування податкової юрисдикції держав;
- податкові відносини між державами й фізичними та юридичними особами інших держав (суб'єктами іноземного права), тобто ті відносини, що торкаються суверенітету інших держав;
- відносини публічного характеру між юридичними та фізичними особами різних держав, які виникають, наприклад, при утриманні податковим агентом податку з іноземної особи до джерела виплати [4, 249].

До джерел міжнародного податкового права в юридичній літературі [5, 28–29] вважають належними:

- багатосторонні міжнародні угоди загального характеру, які врегульовують лише загальні питання міжнародного співробітництва в різних сферах, зокрема і можуть встановлювати загальні принципи діяльності у сфері оподаткування;
- договори з питань відносин держав, в яких поряд з іншими регулюються окремі податкові питання. Такі договори (угоди) можуть бути як двосторонніми, так і багатосторонніми договори. Вони стосуються питань економічного співробітництва, питань встановлення між державами дипломатичних і консульських відносин тощо. Крім цього, до таких джерел належать і торгові та митні угоди, а також угоди, які визначають принципи відносин міжна-

родних організацій з країнами їх базування;

- податкові договори й угоди, що безпосередньо стосуються податкової сфери та укладаються з метою регулювання питань міжнародного оподаткування. Це можуть бути:

– загальні податкові угоди (ті, що охоплюють усі питання, що стосуються відносин держав у сфері справляння прямих та непрямих податків);

– обмежені податкові угоди (поширюються на конкретні види податків, які можуть виділятися як за ознакою суб'єкта, так і об'єкта оподаткування, або за іншими ознаками);

- угоди щодо надання адміністративної допомоги з податкових питань, які укладаються між податковими органами різних держав з метою надання взаємної допомоги у боротьбі з податковими правопорушеннями завдяки переданню інформації, обміну досвідом, посиленню податкового контролю, участі в процесі фінансового моніторингу тощо;

- рішення та постанови міжнародних організацій, що приймаються ними в межах їхньої компетенції та не суперечать основним принципам міжнародного права; судові прецеденти міжнародних судів та арбітражів, а також національних судів (якщо рішення останніх стосуються питань міжнародних взаємовідносин і відповідають загальновизнаним нормам міжнародного права).

У Податковому кодексі України (ст. 3 п. 3. 1) зазначається, що податкове законодавство України, зокрема, складається... «з чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України і якими регулюються питання оподаткування...». Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені Податковим кодексом України, застосовуються правила міжнародного договору (п. 3. 2) [5].

Загалом, аналіз положень Податкового кодексу України дає підстави говорити про включення до його складу принципів, притаманних міжнародному податковому праву. Зокрема: принципу суверенної рівності держав, принципу податкового суверенітету, принципу співробітництва, принципу податкової юрисдикції, принципу сумлінного виконання зобов'язань, принципу податкової недискримінації тощо.

Що стосується усунення подвійного оподаткування доходів нерезидентів, можна зазначити, що в податковому законодавстві України знайшли свого закріплення принцип резиденства, принципу постійного представництва та принцип територіальності. Зокрема, якщо принцип громадянства передбачає те, що держава може вимагати, щоб доходи її громадян і зареєстрованих у ній юридичних осіб підлягали оподаткуванню в цій державі, не залежно від місця отримання (наприклад, цей принцип застосовується у Швейцарії), то принцип резиденства полягає в тому, що держава поширює зазначені вище вимоги лише на тих суб'єктів, які за законодавством держави підпадають під встановлені критерії податкового резиденства, з якими пов'язується обов'язок сплачувати податки на її території з усіх своїх доходів (зокрема і з джерелом закордонного походження), незалежно від громадянства. Саме принцип резиденства був запроваджений в Україні з часів проголошення її незалежності та зберігається й досі, у чинному Податковому кодексі України.

Поряд із ним, використовується принцип постійного представництва, що застосовується щодо організацій, які мають на території іноземної держави постійне представництво (відо-

кремлений підрозділ), через який вони здійснюють підприємницьку діяльність. У такому разі саме ця держава володіє правом оподатковувати одержані ними на її території доходи.

Отже, виникає питання, як конкретно чинне податкове законодавство визначає статус резидентів та нерезидентів, у тому числі — фізичних осіб. Фінансова енциклопедія розглядає нерезидентів як фізичних або юридичних осіб — платників податків [7, 270]. Зазначається, що якщо національним законодавством закріплено принцип резиденства, то нерезидент сплачує у країні нерезидентства податок на прибуток/дохід лише за отриманий на території такої держави прибуток/дохід. Визначення нерезидентського статусу фізичної особи здійснюється, з огляду на місце проживання цієї особи (тобто це особа з місцем проживання в іншій державі). Якщо протягом податкового року фізична особа певний час перебувала в Україні, то вона відповідає нерезидентському статусу за умови, що:

- місце її постійного проживання — за межами України (особа перебуває в Україні менше ніж 183 днів протягом податкового року);
- центр життєвих інтересів такої фізичної особи — в іншій державі. Підкреслюють, що різниця між нерезидентами та резидентами полягає в їхніх правах і обов'язках.

Своєю чергою, до фізичних осіб-резидентів належать особи, що мають постійне місце проживання в Україні. Це можуть бути як громадяни України, так і іноземні громадяни або особи без громадянства. Якщо фізична особа, крім України, проживає також в іноземній державі, вона вважається резидентом за умови, що:

- місце її постійного проживання — Україна (вона перебуває в Україні не менше ніж 183 днів протягом податкового року);
- центр її життєвих інтересів розта-

шований в Україні (при визначенні центру життєвих інтересів беруть за основу місце постійного проживання членів її родини чи місця реєстрації фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності) [7, 423].

Міжнародний валютний фонд у своїх документах виходить з того, що резидент — це особа, котра має тісніший зв'язок із територією певної країни, ніж з будь-якими іншими. Наприклад, у США резидентами вважаються громадяни, що постійно проживають або перебувають у країні. У ФРН — фізичні особи, для яких центр їхні господарських інтересів розташований у цій країні, незалежно від національності. У Франції резидентами вважають фізичних осіб французької національності, що перебувають у Франції чи за її межами не менше від 2 років, а також іноземці, які перебувають у Франції більше ніж 2 роки (за винятком іноземних службовців). У Швейцарії щодо оподаткування доходів діє принцип територіальності [2, 364].

Говорячи про особливості оподаткування доходів нерезидентів, потрібно брати до уваги такі положення, закріплені чинним законодавством. Податковий кодекс України як платників податку на доходи фізичних осіб визначає фізичних осіб — резидентів, які отримують доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи фізичних осіб — нерезидентів, які отримують доходи з джерела їх походження в Україні; та податкових агентів (ст. 162).

Водночас не є платником податку нерезидент, який отримує доходи з джерела їх походження в Україні і має дипломатичні привілеї та імунітет, встановлені чинним міжнародним договором України, щодо доходів, які він отримує безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї таким міжнародним договором діяльності.

До об'єктів оподаткування нерезидента належать загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні та доходи з джерела їх походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування (виплати, надання).

Особливості оподаткування доходів, отриманих нерезидентами, визначаються ст. 170 ПК України. По-перше, діє загальне правило щодо застосування базових ставок як для резидентів, так і для нерезидентів (за аналогом з іншими правовідносинами так званий національний режим). За ним, доходи з джерелом їх походження в Україні, що нараховуються (виплачуються, надаються) на користь нерезидентів, оподатковуються за правилами та ставками, визначеними для резидентів (зважаючи на особливості, визначені деякі норми цього розділу для нерезидентів).

У разі якщо доходи з джерелом їх походження в Україні виплачуються нерезидентові іншим нерезидентом, то вони мають зараховуватися на рахунок, відкритий таким нерезидентом у банку-резиденті, режим якого встановлюється Національним банком України. При цьому такий банк-резидент вважається податковим агентом під час проведення будь-яких видаткових операцій з такого рахунка. Тож, саме зазначений банк-резидент, який виконуватиме функції податкового агента, буде нести на собі увесь набір встановлених для податкових агентів обов'язків з нарахування та сплати податків, ведення податкового обліку й подання податкової звітності, а також буде виступати суб'єктом юридичної відповідальності в обсязі, визначеному податковим та іншим законодавством.

Якщо доходи з джерелом їх походження в Україні виплачуються нерезиденту резидентом — юридичною чи самозайнятою фізичною особою, такий резидент вважається податко-

ПОГЛЯД НАУКОВЦЯ

вим агентом нерезидента щодо таких доходів. Під час укладення договору з нерезидентом, умови якого передбачають отримання таким нерезидентом доходу з джерелом його походження в Україні, резидент зобов'язаний зазначити в договорі ставку податку, що буде застосована до таких доходів.

На відміну від сплати податку та декларування резидентами, що отримують дохід із джерел, які не оподатковуються під час виплат, та для яких строк виконання податкового зобов'язання термінується з формуванням загального річного оподаткованого доходу, тобто декларація подається до 01.05 року, наступного за звітним, до правовідносин «нерезидент» — виплата доходів — «нерезидент» застосовується дещо інший порядок. Так, у разі виплати нерезидентом таких доходів іншому нерезиденту готівкою або в негрошовій формі нерезидент — отримувач такого доходу зобов'язаний самостійно нарахувати та сплатити (перерахувати) податок до бюджету протягом 20 календарних днів після отримання таких доходів, але не пізніше від закінчення строку його перебування в Україні (п. 170. 10. 2). Порядок виконання норм цього підпункту визначається Кабінетом Міністрів України за погодженням з Національним банком України.

Виходячи з Порядку оподаткування доходів з джерелом їх походження в Україні, що виплачуються фізичній особі — нерезиденту іншим нерезидентом, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 року № 1226 [8], доходи, виплачені в безготівковій формі, зараховуються на окремий поточний рахунок, відкритий фізичною особою — нерезидентом у банку-резиденті відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України. Такий банк вважається податковим агентом і зобов'язаний нараховувати, утримувати та сплачувати (перераховувати) до відповідного

бюджету від імені та за рахунок платника податку податок на доходи під час здійснення будь-яких видаткових операцій з його рахунка, зокрема видачі готівки, або перерахування доходів на інший поточний рахунок, зокрема й в разі набуття ним статусу резидента, а також у разі закриття зазначеного рахунка. Строк зберігання податковими агентами документів, які підтверджують сплату податку на доходи, встановлюється Національним банком України.

На виконання вимог Податкового кодексу України, згаданих вище, у разі виплати доходів готівкою або в негрошовій формі платник податку самостійно нараховує та сплачує (перераховує) податок на доходи до відповідного бюджету на рахунки, відкриті у територіальних органах Державної казначейської служби за місцем його перебування в Україні, протягом 20 днів після дня отримання доходів, але не пізніше закінчення строку його перебування в Україні.

При цьому орган Державної податкової служби за місцем перебування платника податку в Україні (в разі відсутності його в Україні — за основним місцем обліку податкового агента) видає довідку про сплачений податок на доходи в порядку, встановленому Державною податковою службою. За результатами звітного податкового року, в якому іноземець набув статусу резидента України, він має подати річну податкову декларацію, в якій зазначає доходи з джерелом їх походження в Україні та іноземні доходи.

Водночас, з метою уникнення подвійного оподаткування, що може виникнути у країні резиденства такої особи, що має в Україні статус нерезидента, законодавством України передбачено, що в разі сплати податку на доходи безпосередньо платником податку підставою для отримання довідки є платіжний документ, що підтверджує факт сплати в Україні податку.

Зрозуміло, що на практиці зазначені норми викликають цілу низку запитань, відповідь на які може бути

надана також із застосуванням розробок теоретичного характеру. ♦

Список використаних джерел

1. Кучерявенко Н. П. *Налоговый кодекс Украины: конец или начало?* / Н. П. Кучерявенко // *Налоговед.* — 2011. — № 3. — С. 71–77.
2. Орлюк О. П. *Фінансове право : академічний курс : підручник* / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 880 с.
3. Шумилов В. М. *Международное финансовое право* / В. М. Шумилов. — М. : *Международные отношения*, 2005. — 430 с.
4. Лазебник Л. Л. *Міжнародне фінансове право* / Л. Л. Лазебник. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 312 с.
5. Кучеров И. И. *Международное налоговое право : академический курс* / И. И. Кучеров. — М. : ЮрИнформ, 2007. — 452 с.
6. *Податковий кодекс України, закон від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами)* // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2011. — № 13–14, № 15–16, № 17. — Ст. 112.
7. *Фінансова енциклопедія* / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.]; за заг. ред. О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 472 с.
8. *Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 року № 1226 «Про затвердження Порядку оподаткування доходів з джерелом їх походження в Україні, що виплачуються фізичній особі — нерезиденту іншим нерезидентом»* // *Офіційний вісник України*. — 2011. — № 1. — ст. 11.

Л. Комзюк

Значение проекта Европейского кодекса авторского права для гармонизации авторского права в процессе европейской интеграции

С. 3–9

В статье рассматриваются некоторые аспекты кодификации европейского авторского права, в частности проект Европейского кодекса авторского права. Обосновано, что проект кодекса является феноменальным явлением в развитии и гармонизации авторского права ЕС.

В. Дробязко

Гражданско-правовые способы защиты авторских прав в США

С. 10–15

В статье комплексно рассмотрены основные гражданско-правовые способы защиты авторских прав в США: судебный запрет распространения экземпляров произведений и фонограмм, изготовленных с нарушением авторских прав; взыскание с виновной стороны реальных убытков, понесенных правообладателем в результате нарушения его прав, а также незаконно полученных ответчиком прибылей; возмещение судебных расходов; возмещение гонораров, выплаченных адвокату; изъятие и уничтожение экземпляров произведения и фонограмм, изготовленных с нарушением авторского права.

А. Штефан

Видеограмма: исследуем правовую природу

С. 16–20

Автор рассматривает видеограмму как объект смежных прав, исследует критерии предоставления видеограмме правовой охраны, проводит сравнительную характеристику видеограммы и аудиовизуального произведения.

К. Афанасьева

Авторское право на производные произведения в издательской деятельности

L. Komziuk

Value of draft of the European Copyright Code for harmonization of Copyright in the process of European integration

P. 3–9

In the article are considered some aspects of European copyright law codification, particularly the draft of European Copyright Code. Substantiated that the draft of Code is a phenomenon in development and harmonization of EU Copyright Law.

V. Drobyazko

Civil remedies of copyright in the U.S.A

P. 10–15

The article deals with the complex civil remedies of copyrights in the United States: injunction of distribution of works and phonograms copies produced with copyright violation; recovery of actual damages sustained by a copyright holder, and the infringer's profits; award of costs and attorney's fees; removal and destruction of copies of works and phonograms made in copyright violation.

A. Shtefan

Videogram: researching the legal nature

P. 16–20

The author considers a videogram as the related rights subject matter, examines the criteria for granting legal protection videogram, and conducts a comparative description of a videogram and an audiovisual work.

K. Afanasyeva

Copyright on derivative works in publishing

С. 21–28

Статья посвящена проблемам соблюдения авторских прав при подготовке к печати издательствами переводной литературы и производных произведений, таких как адаптации, сиквелы. Автор поднимает проблему правомерности сложившейся на украинском издательском рынке практике осуществления переводов. В статье анализируется специфика взаимоотношений автора, издателя и переводчика, определяется объем прав каждого из них.

В. Батова

Анализ требований международных договоров Украины в сфере научного и научно-технического сотрудничества касательно обеспечения прав интеллектуальной собственности и в процессе осуществления обозначенной деятельности

С. 29–34

В статье приводится характеристика международных договоров Украины в сфере научного и научно-технического сотрудничества, а также анализируется вопрос урегулирования в данных договорах вопроса обеспечения прав интеллектуальной собственности на объекты, созданные в рамках сотрудничества.

И. Бенедисюк

Реализация функций права в процессе защиты прав интеллектуальной собственности

С. 35–41

В статье исследуются природа, назначение и классификация функций права. Предлагается понятие функций права интеллектуальной собственности. На основании исследования положений действующего законодательства Украины и теоретических положений осуществляется анализ прав интеллектуальной собственности как объекта правовой защиты. Делается вывод о целесообразности применения процедур хозяйственного судопроизводства в процессе защиты прав интеллектуальной собственности.

Р. 21–28

Article considers problems of copyrights in publishing on transfers, adaptation, sequels. The author investigates a legitimacy problem having developed in the Ukrainian publishing market to practice of realization of transfers. In article specificity of mutual relations of the author, the publisher and the translator is analyzed, the volume of the rights of each of them is defined.

V. Batova

The analysis of international research and development cooperation agreements of Ukraine in regard to the issue of allocation of intellectual property created during such cooperation

Р. 29–34

The article describes the general issues of international Ukrainian science and technical cooperation agreements, and provides analyses of the provisions regarding the intellectual property rights in such agreements.

I. Benedysyuk

The implementation of the law functions in intellectual property rights defense

Р. 35–41

Nature, setting and classification of functions of right, are investigated in the article. The concept of functions of intellectual property rights is offered. On the basis of research of positions of current legislation of Ukraine and theoretical positions the analysis of intellectual property rights is carried out as an object of legal defense. The conclusion about expedience of application of procedures of the economic legal proceeding in the process of defense of intellectual property rights is made.

М. Микулина.

Личные неимущественные права интеллектуальной собственности как составляющая интеллектуальной приватности физического лица.

С. 42–45

Статья посвящена анализу особенностей личных неимущественных прав интеллектуальной собственности лица-творца как составляющих интеллектуальной приватности физического лица.

Б. Прахов

В обход патентообладателя

С. 46–50

В своей статье автор на основании личного многолетнего патентного опыта и изобретательской практики анализирует нынешнюю ситуацию, которая складывается в Украине в сфере патентования изобретений. Автор делает собственные критические замечания по поводу некоторых негативных явлений в современной патентной сфере Украины, а также приводит примеры зарубежного патентного опыта.

Н. Вороницкая-Гайдак

Антимонопольный комитет Украины как субъект защиты прав на знак для товаров и услуг

С. 51–55

В статье рассмотрен механизм защиты прав на знак для товаров и услуг путем обращения в Антимонопольный комитет Украины. Отдельное внимание автором было уделено функциям и заданию АМКУ как государственного органа в сфере защиты прав на знак для товаров и услуг в контексте рассмотрения дел о защите от недобросовестной конкуренции. Автором статьи было акцентировано внимание на необходимость доработки законодательства в сфере защиты прав на знак для товаров и услуг и дальнейшего усовершенствования со стороны ученых теоретиков и практиков.

С. Чикин, В. Черненко

Коммерческая тайна как объект управления на предприятии: действия правового характера

M. Mikulina.

Moral rights of intellectual property as a component of intellectual privacy of an individual

P. 42–45

This article analyzes the characteristics of the moral rights of intellectual property faces a creator of intellectual privacy as a component of an individual.

B. Prakhov

Bypassing the patent holder

P. 46–50

In his article the author based on personal multiyear patent experience and invention practice analyzes the current situation that is in Ukraine in the patenting field. The author makes his own critical comments about some negative phenomena in modern patent sphere of Ukraine, as well as gives examples of the foreign patent experience.

N. Voronytska-Gaydak

Antimonopoly Committee of Ukraine as the subject of the trademark rights protection

P. 51–55

The article considers the mechanism of the trade mark rights protection via addressing the Antimonopoly Committee of Ukraine. Special attention was paid by the author to ACU functions and tasks as the public body for the trade mark rights protection in the context of unfair competition cases. The author of the article focused an attention on the necessity of developing legislation on the trade mark rights protection and further improvements by scholars and practitioners.

C. Chikin, V. Chernenko

Trade secret as an management object in the enterprise: legal actions

С. 56–60

Статья посвящена планированию и организации необходимых действий правового характера для отнесения на предприятии информации к коммерческой тайне, в частности, включению соответствующих положений о коммерческой тайне в учредительные документы, коллективный договор, правила внутреннего распорядка.

С. Ревуцкий

Теоретические подходы к формированию и развитию инфраструктуры интеллектуальной собственности как важнейшей составляющей национальной инновационной системы

С. 61–71

Статья посвящена теоретическим проблемам формирования и развития инфраструктуры интеллектуальной собственности как важнейшей составляющей национальной инновационной системы (НИС). Особое внимание автор уделяет созданию и освоению новой техники и технологии на основе объектов интеллектуальной собственности, нововведениям и коммерциализации объектов интеллектуальной собственности

О. Симсон

Теории происхождения инноваций в контексте экономики знаний

С. 72–79

В своей статье автор подвергает анализу теории происхождения инноваций в контексте экономики знаний. На основе ретроспективного исторического разбора делаются выводы относительно того, что результаты научных исследований должны рассматриваться со стороны экономической привлекательности, а инновации — как результаты научной и другой интеллектуальной, творческой деятельности, которые включаются в рыночный оборот с коммерческой целью.

Д. Гетманцев

Понятие «обязательство» в финансовом законодательстве Украины

С. 80–86

Р. 56–60

The article is devoted to the planning and organizing of the necessary legal actions to classify the enterprise information as a trade secret. In particular the inclusion of appropriate provisions concerning trade secrets in the founding documents, the collective agreement, internal regulations.

S. Revutskiy

Theoretical approaches to the formation and development of intellectual property infrastructure as an essential part of the national innovation system

Р. 61–71

The article is devoted to theoretical problems of formation and development of intellectual property infrastructure as an essential part of the national innovation system (NIS). The author pays special attention to creation and development of new technology based on intellectual property rights, innovation and intellectual property commercialization.

O. Simson

Innovation origin theory in the context of the knowledge economy

Р. 72–79

In her article the author analyzes the innovation origin theory in the context of the knowledge economy. On the basis of retrospective historical review are made such conclusions: scientific research results should be considered by the economic attractiveness and innovation — as the results of scientific and other intellectual creative activity, which is invested in the market turnover with a commercial purpose.

D. Hetmantsev

Obligation category in financial legislation of Ukraine

Р. 80–86

В статье исследуются положения действующего законодательства Украины с целью анализа закреплённого понятия «обязательство» и целесообразности внедрения категории «финансово-правовое обязательство» в научный аппарат финансового права.

О. Головенко

Особенности применения мер административной ответственности за финансовые правонарушения

С. 87–92

В статье исследуются теоретические подходы к пониманию финансовой и административной ответственности, анализируются положения действующего административного, в т.ч. налогового законодательства с целью выявления особенностей применения мер административной ответственности за финансовые правонарушения.

П. Скutelный

Участие финансовых органов общей и специальной компетенции в процедурах банкротства

С. 93–98

В статье анализируются вопросы участия финансовых органов общей и специальной компетенции в процедурах банкротства. Рассматриваются положения действующего законодательства в части регулирования финансово-правовых аспектов банкротства, в частности, процедур обращения налоговых органов, Национального банка Украины в хозяйственные суды с заявлениями о признании должников банкротами.

В. Романюк

Реализация принципов международного налогового права в Налоговом кодексе Украины

С. 99–105

В статье поднимаются вопросы закрепления в Налоговом кодексе Украины принципов международного налогового права. Анализируется правовой статус нерезидента — физического лица.

In this article positions of current legislation of Ukraine are investigated with the purpose of analysis of the fastened concept «obligation» and expedience of introduction of category «financially-legal obligation» in the scientific vehicle of financial right.

O. Holovenko

Specific features of administrative liability measurements utilization for financial offences

P. 87–92

The article investigates the theoretical approaches for understanding the financial and administrative liability, analyses the provisions of actual administrative and inter alia tax legislation in order to discover the features of administrative prosecution for financial offences.

P. Skutelnyk

Participation of the financial authorities with general and special competence in the insolvency procedures

P. 93–98

The article analyses the issues of the participation of the financial authorities with general and special competence in the insolvency procedures.

It describes the provisions of actual legislation regarding the financial issues of the insolvency procedure, including the procedure of the application of tax authorities and the National Bank of Ukraine to commercial courts with the claims to declare the debtor as a bankrupt.

V. Romanyuk

Fixing of the principles of international tax law in the Tax Code of Ukraine

P. 99–105

The questions of fixing in the Tax Code of Ukraine of the principles of international tax law rise in the article. Legal status is analyzed of non-resident — physical person.

ОГОЛОШЕННЯ

Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Національної академії правових наук України оголошує конкурсний прийом до аспірантури у 2011 році з відривом від виробництва за спеціальністю:

12.00.03 — цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Прийом документів до аспірантури відбувається з 15 по 30 листопада 2011 року. Вступники в аспірантуру складають конкурсні іспити зі спеціальності, філософії та іноземної мови. Вступні іспити проводяться з 01 по 16 грудня 2011 року.

Заяви і документи про прийом до аспірантури подаються за адресою: *03680, МСП, м. Київ-150, вул. Боженка, 11, кімн. 1301 (тел. 200-08-76).*

До заяви на ім'я директора Інституту про прийом до аспірантури додаються такі документи:

- копію диплома про закінчення вищого навчального закладу із зазначенням одержаної кваліфікації спеціаліста або магістра (особи, які здобули відповідну освіту за кордоном, — копію нострифікованого диплома) та копію додатку до диплома;
- список опублікованих наукових праць і винаходів. Особи, які не мають опублікованих наукових праць і винаходів, подають наукові доповіді (реферати) з наукової спеціальності;
- посвідчення про складання кандидатських іспитів (за наявності складених кандидатських іспитів);
- особовий листок з обліку кадрів;
- 4 фотокартки розміром 3x4;
- медичну довідку про стан здоров'я за формою № 286-у.

Паспорт та диплом про вищу освіту подаються вступником особисто.

Навчання в аспірантурі здійснюється за рахунок коштів державного бюджету України.

Термін навчання в аспірантурі — три роки.

До уваги авторів!

Редакція приймає рукописи статей, що раніше не друкувались, як на електронних носіях, набраних у програмах MS Office, так і надруковані на папері, обсягом до 10 сторінок (шрифт — Times New Roman, розмір — 14, інтервал — 1,5).

Статті повинні бути оформлені відповідно до вимог ВАК України щодо наукових робіт, обов'язково мати рецензію й анотації російською та англійською мовами (з перекладом прізвища та імені автора і назви статті). Ілюстративний матеріал має бути у форматі .tif або .jpg, розміром 300 dpi.

Прохання до авторів: разом із матеріалами надсилати свою фотографію та інформацію щодо наукового ступеня, місця роботи, посади, поштової адреси і контактних телефонів.

Редакція лишає за собою право на редагування та скорочення рукописів. За достовірність інформації та статистичних даних, які містяться у рукописах, відповідальність несе автор.

Повторне видання статей, розміщених на шпальтах журналу «Теорія і практика інтелектуальної власності», можливе лише за згодою редакції.

Надіслані до редакції матеріали авторам не повертаються.

Автор, який подав матеріали до друку, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне їх розміщення на сайті НДІ інтелектуальної власності та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Відтворення матеріалів журналу або їхніх частин будь-якими засобами чи в будь-якій формі, зокрема і в Інтернеті, забороняється без письмового дозволу редакції журналу.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Науково-практичний журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності» виходить один раз на два місяці. Передплатити наш журнал ви зможете в будь-якому поштовому відділенні України, а також за допомогою системи WebMoney на сайті ДП «Преса» — www.presa.ua.

Сподіваємося, що наш журнал стане корисним помічником у вашій справі!

Вартість передплати на 2011 рік					
	Індекс	2 міс./грн	4 міс./грн	6 міс./грн	12 міс./грн
Фізичні та юридичні особи	23594	35	70	105	210

З глибокою повагою,
редакційна колегія